

JUAN MANUEL ETXEBARRIA AYESTA

**EUSKAL FONETIKA ETA
FONOLOGIA**

Euskera biziaren azterbidean

IKASGAIAK eta ARIKETAK/3

Juan Manuel Etxebarria Ayesta
EUSKAL FONETIKA ETA FONOLOGIA

JUAN MANUEL ETXEBARRIA AYESTA

**EUSKAL FONETIKA ETA
FONOLOGIA**
Euskera biziaren azterbidean

LABAYRU IKASTEGIA

BILBAO

1991

IRAKURLEARI

Fonetika eta Fonologia liburuak ugariak ditugu batean-bestean bibliografia luze-zabalean ikusi daitekenez.

Liburu honetan, teoriari deusala, abiapuntu bat dager, Euskadiko mendebaldeko ertz-ertzean dagoen Zeberio haraneko euskera biziaren azterketa.

Helburua ez da besterik, Fonetika eta Fonologia bitarteko direla, herriko euskera biziaren azterketa zehatza egiteko bide bat zabaltzea baino.

Eginbehar urgentea dugu eta euskeraren etorkizuneko norabide sendo eta aberats baterako derrigorrezkoa.

Nik neuk, denodu guztiaz daragoiot eragon be neureari, ama hizkuntzari, eta eskuartean duzuenarekin zuok zeuok be jakinean jartzen zaituztet.

Eginen handia emango digu eman be honek zeregin honek, baina zor diogu herriari, gu geu garelako aurreko eta geroko euskeraren arratea.

Honexen arrate honen zabaltasunean iraungo du euskerak etorkizunean.

Egileak.

OHARRAK

1. Terminologiari dagokionez, argitasunik behar izan bada, aztertutako arlo bakoitzaren sarreran egin da.
2. Espektograma bakoitzak bere zenbakia du eta egiten diren aipamenak zenbaki horri begira egin dira. Paginazioa azkenean egin da.
3. Bokalismoaren barruan, bokale bakoitza zehazki azertu arren, transkripzio fonetikoan ostera ezaugarririk gabe agertuko dira, arlo honetan prudentziaz jokatzea hobeto legokelako.
4. Argi geratu da lan guztian zehar, hizketa biziaren mugak ez direla hain errez bilatzen. Horregatik ba, eta aurrezdik diot, baliteke lan guztian zehar jaso ditudan adibidetariko bat edo beste beti berdin ahozkatu ez egitea, batzutan kanpo-sandhiak berak eskatzen duelako, («esan doa/ekarri (d)oa») eta bestetan hizkuntza bizia, aberatsa izateaz gain, azpi-erregistroz beterik dagoelako.
5. Bibliografia orokorra azkenean agertuko bada ere, kapitulu bakoitzaren ondoren gaiari dagokion argitasun bibliografiko eta gaisetiko notak jarri dira.

LABURKETAK

Ask.	=	Askotakoa	Int.	=	Intensiboa
Atrib.	=	Atributoa	Lag.	=	Laguntzailea
B.	=	Bizkaiera	Lit.	=	Literarioa
Bir.	=	Birritan	Msg.	=	Milisegundo
Dp.	=	Denpora	Partiz.	=	Partizipioa
Espekt.	=	Espektograma	Plu.	=	Plurala
F ₁	=	Formante 1	Sing.	=	Singularra
F ₂	=	Formante 2	Suj.	=	Sujetoa
Gazt.	=	Gazteleraz	Top.	=	Toponimoa
H _z .	=	Hertzio	Zeb.	=	Zeberio
G.P.	=	Grupo Foniko	Zbk.	=	Zenbakia

0. SARRERA

HIZKUNTZAREN IKUSPEGI OROKORRA BITARGIZ-BITARGI

Fonetika eta Fonologiaren definiziora heldu aurretik, hizkuntzaren ikuspegi orokorraren «BITARGI»txo bat edo beste azaltzea bidezko deritzat, daukagun bibliografia ugari baino ugariagoa konsultatuz, bakoitzak bere neurriak har ditzan orain arte azterturik dagoen alor zabal eta emankor honetan.

- MINTZAIRA: Gizonak komunikatzeko erabiltzen dituen bideak, ahoz-ahozkoa batez ere.
- HIZKUNTZA: Zeinu linguistikoen kodea.
 - SISTEMA: Hizkuntza osotzen duen elementu taldea
 - NORMA: Gizartearen historian zeharkako erak edo erabilerrak.
 - HIZKETA: Hitzun bakoitzaren hizkuntz-erabilera.
 - HIZKUNTZAREN NIBELAK: Fonologikoa, Morfo-sintaktikoa eta Semantikoa.
- HIZKUNTZALARITZA: Hizkuntzaren zientzia.
 - LINGUISTIKAREN ALORRAK: Fonetika; Fonologia; Morfologia; Sintaxia; Semantika; Magmatika, etab.
 - LINGUISTIKA MOTAK: Aplikatua; Konparatiboa; Diakronikoa; Sinkronikoa; Funtzionala; etab.

1. FONETIKA ETA FONOLOGIA

Alorrok definitzeko, bibliografia ugaria daukagu eta bat aipatzekotan, L. Carreter egingo dut bere D. T. F.era joaz.

1.1. FONOLOGIA

«Rama de la Ciencia del Lenguaje fundada por N. TRUBETZKOY y R. JAKOBSON y cultivada especialmente por el Círculo Lingüístico de Praga, que investiga los fenómenos fónicos desde el punto de vista de su FUNCION en la lengua». «La unidad fonológica es el FONEMA».

1.2. FONETIKA

«Rama de la Ciencia del Lenguaje que examina desde el punto de vista FISICO Y FISIOLÓGICO (funciones orgánicas) el aspecto material de los SONIDOS del lenguaje, independientemente de su función lingüística». «La unidad fonética es el SONIDO».

1.3. FONEMA ETA ALOFONOAK

Fonetika eta Fonologiaren definizioak emon ondoren, Fonema eta Alofonoen arteko beste «BITARGI»txo batzuk botako ditugu apurka-apurka gure gaien sartzen joan gaitezen.

- Fonema:

Hizkuntzaren unitate fonologiku txikiena da.

Errepresentatzeko '//' artean.

Hizkuntzari dagokio.

Mugatuak dira (/a/, /b/, /d/,.../z/).

- Hotsak

Errepresentatzeko '[]' artean.

Hizkerari dagokio.

Mugagabeak dira: (/n/ >[n][ŋ][ɲ][ɳ]) etab.

- Ez nahastu: FONEMA ≠ HOĪSA ≠ GRAFEMA.

- Fonemen funtzioak
Zeinu linguistikoak sortzea.
Zeinu linguistikoak bereiztea.

- Alofonoak

Fonema bakoitzak dituen aldaketa fonetikoak.

Adibidez:	ona [ona]		[n]
	ondo [oŋdo]		[ŋ]
	hango [áŋgo]	/n/	[ŋ]
	hantxe [aŋçe]		[ŋ]
	San Fermin [šamfeṛm̄in]		[m̄]
	kanpora [kampora]		[m]

- Fonemak eta Alofonoak konparatuz

<i>Fonemak</i>		<i>Alofonoak</i>
Abstraktoak	≠	Materialak dira
Sistema mailakoak	≠	Bakoitzarenak
Kolektiboak	≠	Konkretuak
Gizarte mailakoak	≠	Hiztun bakoitzarenak

1.4. FONEMEN EGITE FONETIKOA

Alofonoak egiteko «Fonazio organuak» erabiltzen ditugu. Orokorki hauek dira:

- Biriak
- Laringea
- Bokale kordak
- Aho bitartea (cavidad bucal)
 - Organu PASIBOAK: Goiko hortzak
 - Hobiak (alveolos)
 - Sabai gogorra
 - Organu AKTIBOAK: Sabai-beloa
 - Mihia
 - Ezpainak
- Sudur-zuloak (cavidad nasal)

1.5. HOTSAK SORTZEKO FAKTOREAK

- Ahoskunea (Punto de articulación)

Adibidez: EZPAINETAKOAK: /p/ /b/ /m/
 HORTZETAKODAK: /t/ /d/
 EZPAIN-HORTZETAKOA: /f/
 etab...

- Ahotsmoldea (Modo de articulación)

Adibidez: LEHERKARIAK: /p/ /t/ /k/
 AFRIKARIAK: /ts/ /tx/ /tz/
 DARDARKARIAK: /r/ /rr/
 etab...

- Bokale korden eragina

- a) Bibratzen dutenak: OZENAK: /b/ /d/ /g/ etab...
- b) Bibratzen ez dutenak: GORRAK: /p/ /t/ /k/ etab...

- Sudur-zuloen eragina

- a) Haizea sudurretik → SUDURKARIAK: /m/ /n/ /ñ/
- b) Haizea ahotik → AHOKOAK

1.6. FONEMEN IZATEA

Fonemaren izatea konpleju xamarra da eta laburbilduz hiru fenomenok osatzen duela esan genezake:

- Fenomeno FONETIKOAK
- Fenomeno ARTIKULATORIOAK
- Fenomeno AKUSTIKOAK

Fenomeno hauek RASGOAK izango dira eta aurrerago aipatutako lau faktore-ek emango digute bakoitzaren argitasuna.

1.7. RASGOAK

- RASGO { DISTINTIBO
BEREIZTZAILE
PERTINENTE } ETA { DISTINTIBO
BEREIZTZAILE
PERTINENTE } EZ DIRENAK

- Adibidez:

- /p/: EZPAINETAKO - LEHERKARI - GORRA [p]
- /b/: EZPAINETAKO - LEHERKARI - OZENA [b]

/b/: EZPAINETAKO - LEHERKARI - OZENA [b]
/m/: EZPAINETAKO - SUDURKARI - OZENA [m]
/b/: EZPAINETAKO - LEHERKARI - OZENA [b]
/d/: HORTZETAKO - LEHERKARI - OZENA [d]

Era bateko edo besteko rasgo batek, fonema bat beste batekin oposizioan jartzen badu, oposizio hori FONOLOGIKOA izango da, fonema bakoitza autonomoa izanik, rasgo bereiztzailearen arabera.

Rasgoa bereiztzailea ez denean, beste era bateko oposizioa sortzen da, FONETIKOA hain zuzen. Rasgo fonetiko batek ez du fonema bat beste batekin oposizioan jartzen, fonema beraren aldakiak adierazi baino.

Adibidez:

bost /b/ EZPAINETAKO - LEHERKARI - OZENA [b]

hamabi /b/ EZPAINETAKO - FRIKARI - OZENA [b̞]

asto /s/ GOI-HOBIETAKO - FRIKARI - GORRA [s̺]

esne /s/ GOI-HOBIETAKO - FRIKARI - OZENA [s̺]

ona /n/ GOI-HOBIETAKO - SUDURKARI - OZENA [n]

ondo /n/ HORTZETAKO - SUDURKARI - OZENA [n̠]

hango /n/ BELOKO - SUDURKARI - OZENA [ŋ]

hantxe /n/ SABAICO - SUDURKARI - OZENA [ŋ]

fin-fin /n/ EZPAIN-HORTZETAKO - SUDURKARI - OZENA [m̠]

Laburbilduz, oposizio fonologikoa fonemen artekoa da, eta fonetikoa ostera fonemen hots ezberdinen artekoa.

2. BOKALISMOA

Alor hau, oraindik sakonegi aztertu ez denez gero, prudentzia osoz aipatu nahi nuke. Horretarako, teoria mailatik hasiko naiz gero Txillardegik dinona aipatuz nik neuk egindako azterketa konkretu batera heltzeko.

2.1. HELLWAG-en TRIANGULO BOKALIKO TEORIKOA

AHOSKUNEA

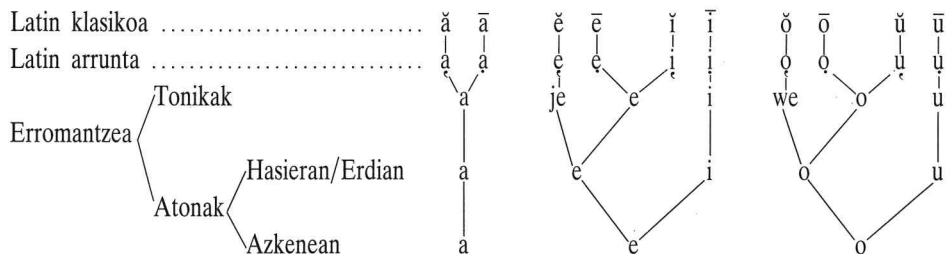
<i>AHOTS MOLDEA</i>	AURREKOAK	ERDIKOAK	ATZEKOAK
ITXIAK	i		u
ERDI-ITXIAK		e	o
IREKIAK		a	

2.2. GAZTELERAZKO BOKALEEN JATORRIA ESKEMA-GISA

Hasteko, latin klasiko eta latin arruntaren arteko ezberdintasun batzuk aipatzea ondo letorke bokalismoaren bilakaera argitzeko.

ESKEMA	
LATIN KLASIKOA	LATIN ARRUNTA
10 Bokale KANTITATEARI ADI LUZEAK (ˉ) LABURRAK (˘) DENPORA	10 Bokale KUALITATEARI ADI ITXIAK (.) IREKIAK (,) TIMBREA

2.3. BILAKAERA

2.4. EUSKERAZKO BOKALEAK

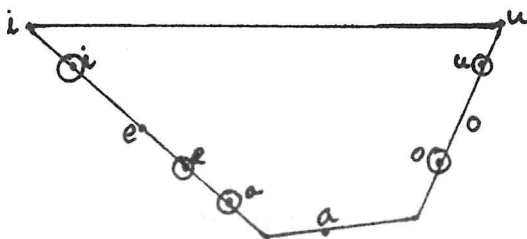
Euskerak, gaztelerazko sistema berbera hartzen du K. Mitxelenaren hitzak jarraituz:

«La mayor parte de las variedades vascas tienen un sistema vocálico sencillo, análogo del castellano con cinco fonemas y tres grados de apertura: /i,e,a,o,u/. Sólo el dialecto suletino y hablas cercanas poseen además un fonema anterior labializado: /ü/. La semejanza entre las vocales vascas y las del castellano no se limita al sistema sino que se extiende también a las realizaciones fonéticas»¹.

Txillardegiri jarraituz (*Euskal fonologia*) diagrama eta guztizko argitasun gehiagora helduko gara. Sistema berdina dugu euskeraz eta gazteleraz baina diagraman ikus daitekenez, tokia ez da berdina.

HELLWAG-en diagrama Txillardegik eratua

- Gazteleraz •
- Euskeraz ⊙

¹ Luis Michelena: *Fonética Histórica Vasca*, Diputación Provincial de Guipúzcoa, San Sebastián, 1961, 47. or.

2.5. ZUBEROAKO /Ü/

K. Mitxelenak aurreratxuagoan, «fonema» hitza jarri dio /Ü/ bokaleari, baina fonema autonomoa izateko errasgo bereiztaile eta guztizko balio fonologikoa behar du. Zuberoan, badira balio fonologikodun adibideak hizketa mailan behintzat.

Adibidez: hun ≠ hün
 nun ≠ nün
 hurtze ≠ hürtze
 phezu ≠ phezü

Alde batetik kasu gutxi direla kontutan hartuz eta bestetik euretariko batzuk jatorrizkoak ez direnez, gaur egun ez dugu seigarren bokaletzat hartzen zuberua eta inguruetakoko /Ü/ hori.

2.6. BOKALEAK ETA EUREN ALOFONOAK

Sakon aztertu gabeko alor laban honetan, neure azterketa konkretua abiapuntutzat jarri baino lehen, hona hemen Txillardegik bere *Euskal Fonologia*-n dinona.

2.6.1. «/i/ bokalea

Ohar jenerala da ikertzaile guztiek egin dutena: [i] *hau ireki xamarra da* (ikus Hellwag-en diagrama):

- «tendance à évoluer vers un son de e», Gavel, 83.
- «nótase desde el primer momento la falta de una *i* de timbre cerrado, o simplemente de sonido medio (...). La *i* guipuzcoana es análoga a la *i* abierta del español *cinco, bizco, mil*», Pron. Guip., 597.

Inoiz itxia ez izanik ere, gerta daiteke [i] balio fonetikoa:

- a) bokaleak azentua daramanean;
- b) kontsonante sabaikari baten ondoan gertatzen denean.

Beste kasu guztietan [i] dugu; *i* irekia, beraz. Eta ondoko kasu hauetan bereziki:

- a) silaba trabatuan (*i*-ren eskubian, eta silaba berean, edozein kontsonante dagoenean).
- b) [r̄] dardarkari azkarraren aldamenean dagoenean (bai *ir*, bai *ri*).
- c) [c] afrikatuaren ezkerretan gertatzen denean.

Nahiz zuberera (sail belarean batez ere) oso desberdina izan, ohar antzeko bat egin du Larrasquet-ek:

«Très ouvert, l'i souletin se rapproche beaucoup de l'e fermé français dans *pitié* et de l'e castillan dans *madera, mesa, tintero*»².

Beraz, transkribaketa hauek izango ditugu euskalki askotan:

<i>haritza,</i>	[ar̥iça]
<i>bizarra,</i>	[bisaṙa]
<i>ditut,</i>	[di̯tut]
<i>eria,</i>	[er̥i̯a]
<i>gizena,</i>	[gi̯sena]
<i>sorgina,</i>	[s̥oṙgi̯na], G
<i>xardina,</i>	[s̥aṙdi̯na], G
<i>birjina,</i>	[bi̯ṙxi̯na], G

Fonetika-jokabide hauek eta gaztelanian aurkitzen direnak, oso antzekoak dira.

2.6.2. /e/ bokalea

Ohar bera, esana dugunez: eskuarki eusk. [e] *irekiago* gertatzen da geztelaniazkoa baino: «se pronuncia abierta», Pron. Guip., 596; «con un timbre análogo al e de *guerra*».

Aldaki batzu badaude, halere:

a) Oso *irekia* ahoskatzen da [r]-ren ondoan:

berri
erreka
xerra

puntu honetan, beraz, gaztelaniaren antzera. Aski du irakurleak ahoskera herrikoi hau kontutan hartzea:

ederra zegok ardoa = [e ḏ a ṙ a s e o k a ṙ ḏ o a]

ederra hori, *edarra* transkribatzeko moduan esana. Ebakera hau ez da gaurkoa.

b) *Irekia* ere [ç] eta [c] afrikatuen ezkerretan dagoenean:

etsai = [eçai]

² J. Larrosquet, *Action de l'accent dans l'évolution des consonnes étudiée dans le Basque souletin*, Paris, 1928, 33.or.

c) *Irekia*, era berean, silaba trabatuan *l* eta *r*-ren ezkerretan gertatzen delarik; eta gauza bera kontsonante sudurkarien ezkerretan:

abendua = [aḃeḃdua]

(eta puntu honetan gaztelanitik urrunduz, beti Navarro Tomás-en arauera).

d) -a *artikuluaren aurrean* gertatzen denean, ordea, *itxi* egiten da [e]; oso erraz [i] balio fonetikoraino lerratuz (eta ortografian behin eta berriz agertu den bezala):

goldea, [gɔ̃ldẽa] askotan, [gɔ̃ld̃ja]

e) Era berean, *kontsonante sabaikari*en ezkerretan, *itxi* egiten da:

etxe, [ẽçe] edo [ĩče]

Ebakera horren lekuko dira Errenderiaren inguruko transkribaketak:

itxe

Baita *hechura* erdal hitzaren euskalkuntza:

itxura

f) [e] balio ertaina, *ez oso irekia bederen*, inguramendu foniko hauetan aurki daiteke: et, es, és, eu, ei.

Normalean, beraz, [e] dugu euskaraz; baina [e] itxia bi kasu berezitan: artikulu singularraren aurrean eta kontsonante sabaikarien aurrean.

2.6.3. /a/ bokalea

«La *a* normal guipuzkoana (...) tiende a la *palatalización*», Pron. Guip., 596¹.

Eta, horretaz, gaztelaniazko *a* normala baino *itxiago* ematen du gureak. Are maizago gertatzen da hori Bizkai aldera joz gero:

«*a* anterior, *palatal*, *más cerrada* que la del esp. *calle*, *bache*..., hasta el punto de poder ser interpuestas, a veces, como una variante extrema de *e*»².

Aurreko a itxi eta sabaikari hōri [a] idazten bada; eta [a], berriz, *atzekoa* (fr. *pâte*), belarea alegia, hauek izan daitezke ebakerarik normalenak:

a) -*ai* diptongoan [ai] ahoskatzen da, eta -*au* diptongoan [au]. (Joera hau, oso jenerala izanik ere, bizkaieraz da nabarmenena: *gaur*, [geu̯r̄]).

b) *Sabaikari* bihurtzen da, [a] beraz, *aurrekoa*, kontsonante sabaikari^{en} ezkerretan: ay, al, an, at, ac, eta abar.

baino, [bãno], G.

c) Gauza bera *r*, *c*, eta *c*-ren ezkerretan:

jarri, [xãri], G.

¹ T. Navarro Tomás, «Pronunciación guipuzcoana», in *Homenaje a Menéndez Pidal*, III, Madrid, 1925, 596.or.

² *Idem*, «Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica» in *III Congreso de Estudios Vascos*, San Sebastián, 1923, 50.or.

- d) Baina *belare* bihurtzen da silaba trabatuan, silaba hori *l* fonemaz amaitzen denean:
alboa, [al̥bo̥a]

Oharra: bizkaieraz, eta aurrekoan esan dugunez (ikus 1.1.1.), aurreko bokale itxiaren eraginez, beste tinbre bereziak ere har ditzake *-a* artikulua: [e], [á], eta abar.

2.6.4. /o/ bokalea

Ekialdeko euskalkien hesketa ondoko kapituluarentzat utzia, /o/ bokaleak, /e/ bokaleak jasaten dituen fenomeno fonetiko berberak jasaten ditu.

- a) Normalean gaztelaniazko [e] baino *irekiago* ahoskatzen da; eta, batez ere, kasu hauetan: [ro], [or], [oc], [oc]. Navarro Tomás-en hitzez esatekotan: «se pronuncia generalmente *semi-abierta*». (Pron. Guip., 598):

gorrotoa, [g̞o̞r̞o̞to̞a]

Joera honen lekuko seguruak diraleku-izenen diptongaketak:

Araatz / Aragüés

Bizkarrotz / Biskarrués

-gorri / *-güerre*

- b) Silaba trabatuan, gaztelaniaren arauera, irekia da, [o] beraz.
goldea, [go̞l̞de̞a]

- c) Artikuluaren aurrean, aldiz, *itxi* egiten da; eta [o] entzun daiteke; are [u] ere kasu askotan. (Gogoan har *ea* hiatoari buruz esan duguna). /o/ bokalearen hesketa hau oso jenerala da: «Une loi *presque générale* dans tout le pays basque est celle qui veut que, dans la prononciation courante au moins, l'*o* suivi, dans le corps d'un mot, de la voyelle *a*, passe à *u*» (Phonétique Basque, 23).

Harago doa Gavel honi buruz; eta [oa], [ea] ahoskerak, «seulement par influence de l'écriture» entzuten direla uste du (Phon. Basq., 24). Puntu hau oraingoz honetan utzita (ikus 17. kapitulua), esan dezagun [o] itxia entzuten dela, gutxienez *a* -ren aurrean:

gorrotoa = [g̞o̞r̞o̞to̞a]

(askotan, = [g̞o̞r̞o̞to̞a])

- d) Iparraldean, eta frantsesaren eraginez, [o] ahoskera entzun daiteke gero eta maizago silaba librean:

gorroto = [g̞o̞r̞o̞to̞]

Eta ohar bera egin daiteke silaba libreko *e* -ri buruz:

maite, [ma̞i̞te̞]

2.6.5. /u/ bokalea

Zubereraz aurkitzen diren fenomenoak gerorako utziz (ikus 2. kapitulua), hona hemen, gipuzkerari buruz, Navarro Tomás-en iritzia: «Su timbre ordinario viene a ser algo más claro y más abierto que el de la *u* del esp. *turco*, *multa*, *busca*, etc.» (Pron. Guip., 599).

/u/-ren balio fonetiko *irekia* ezaguna da, era berean, beste euskalkietan. Leitzeko euskalkian (AN), esate baterako, harrigarria da *duzu* adizkiaren ahoskera:

duzu, [d̥o̞ʂo̞]

Eta gauza bera baxenabarreraz: «Dans une partie de la Basse Navarre il y a chez de nombreux individus une tendance très marquée à rapprocher l'*u* d'un son de *o* très fermé» (Gavel, Phon. Basq., 40). Uztaritzen ere, esate baterako, erdi lapurteraz, erdi baxenabarreraz mintzo, hau idatz bide daiteke:

errazu, [e̞ʔaso̞]

«avec un timbre extrêmement *ouvert*» (Gavel).

Askotan, beraz, /u/ fonema [u] ahoskatzen da euskaraz, oso *irekia*.»

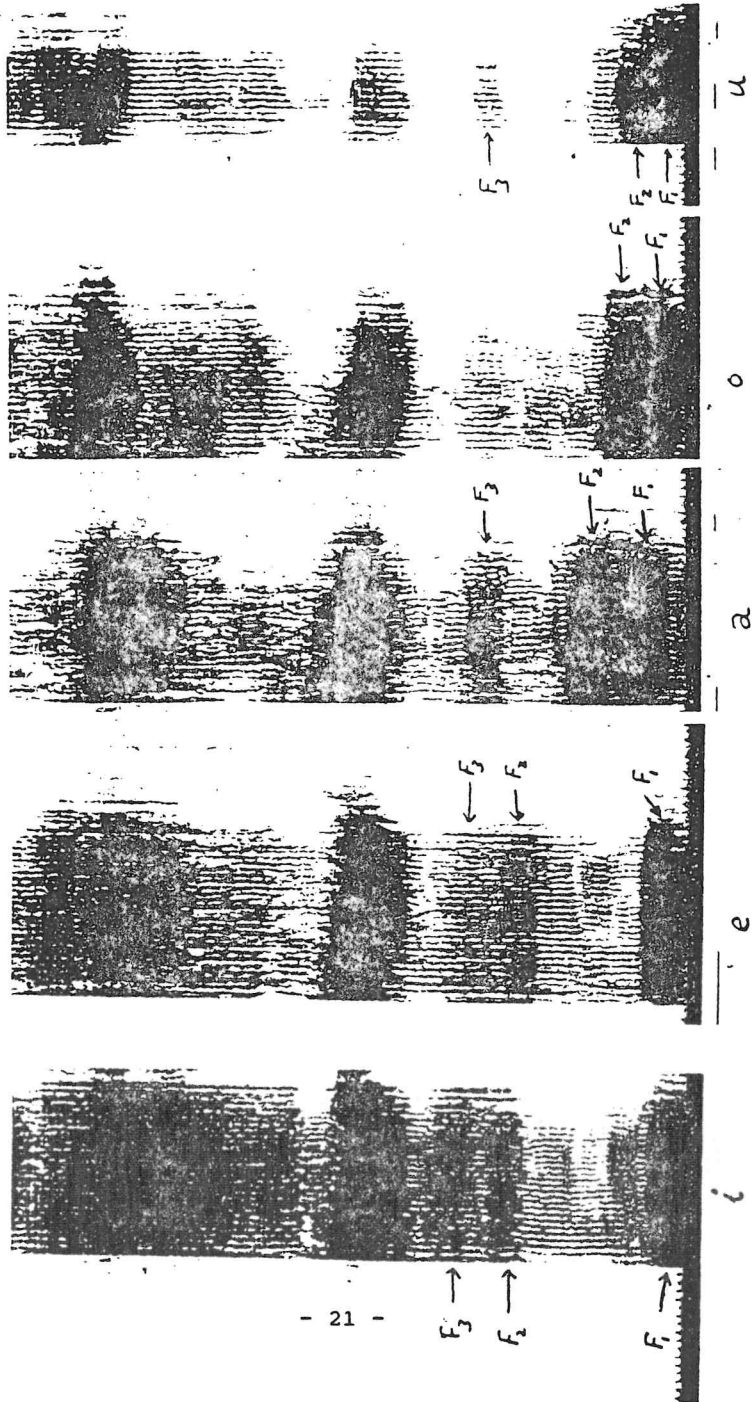

3. BOKALISMOA LABORATEGI FONETIKO BIDEZ

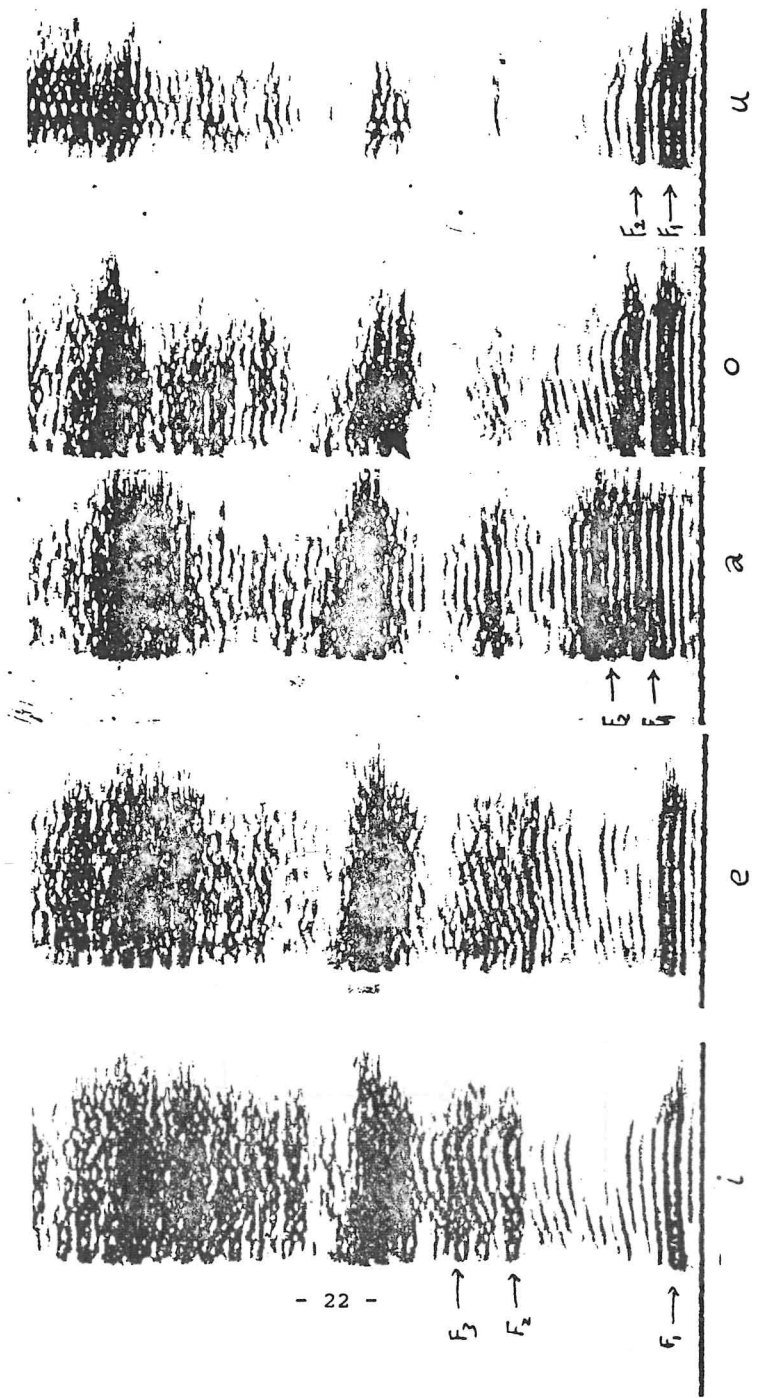
Gaur egun, laborategi fonetiko baten, bokale zein kontsonanteen *espektrogramak* edo *sonogramak* lortu daitezke eta gero neurtu bakoitzaren *Formante* ezberdinak (F_1 - F_2 - F_3). Sonogramak era bitakoak izan daitezke: «Banda zabala» edo «banda estukoak».

3.1. Argibide lez, hona hemen A. Quilisengandik hartutako sonograma batzuk.
(Gaztelerazko bokaleenak).

BOKALEEN SONOGRAMAK BANDA ZABALEAN

BOKALEEN SONOGRAMAK BANDA ESTUAN

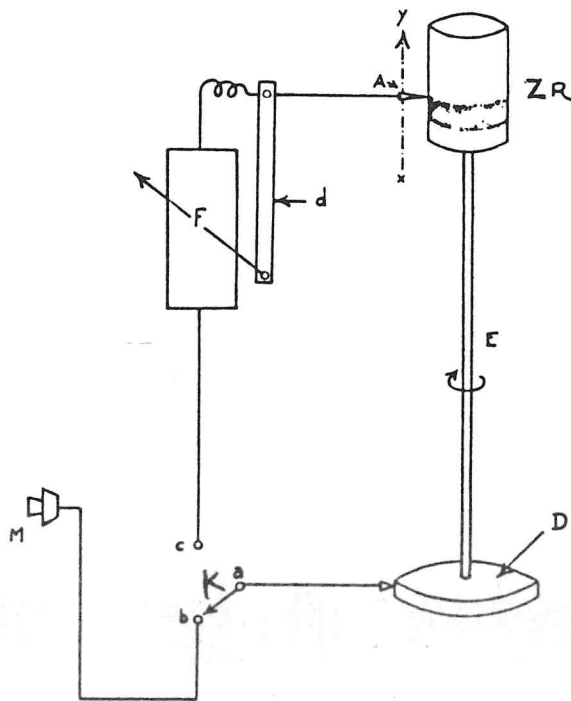
3.2. FORMANTEAK

Bokalismorako lehenengo formante biak aztertzea nahiko da. Lehenengo neurtu egiten da erregela semimilimetratuaz eta gero Hertziozko taula ekibalente batetara aldatu jarraian «Cartas de Formantes» deritxon taulan errepresentatu ahal izateko. Errepresentazio horretan ikus daiteke bokale bakoitzaren IREKIDURA-ITXIDURA edo eta ATZERATUA ALA AURRETUA DEN; laburtuz; TRIANGELU BOKALIKOA.

3.2.1. Metodo elektroakustikoak

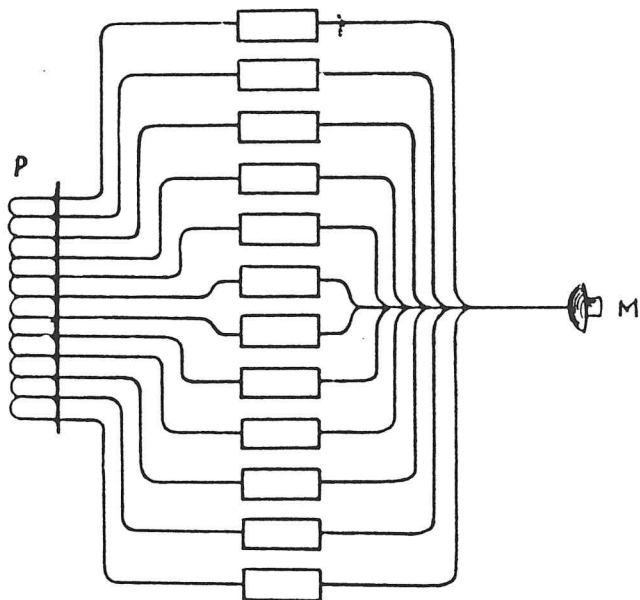
Gaur eguneko Laborategi Fonetikoetan aurrerapide handia eman da. Baina honarterainoko bidearen berri ematea ere ondo legoke Formanteak etabar lortzeko erabili diren tresna ezberdin batzuen irudiak bitarteko.

SONOGRAFOA

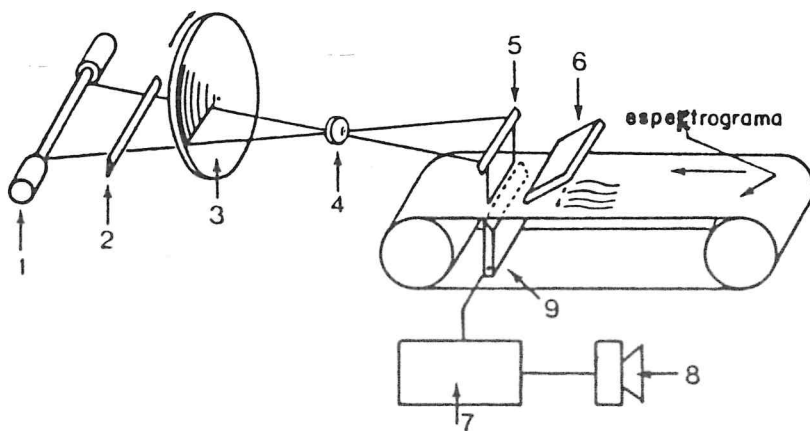
M: mikrofonoa. K: konektorea. D: disko magnetikoa. F: filtro sistema. d: kursora. A: inskripzio orratza. ZR: zilindro erreproduktorea. E: D eta ZR-ren arteko ardatza.

FILTRO-SISTEMA

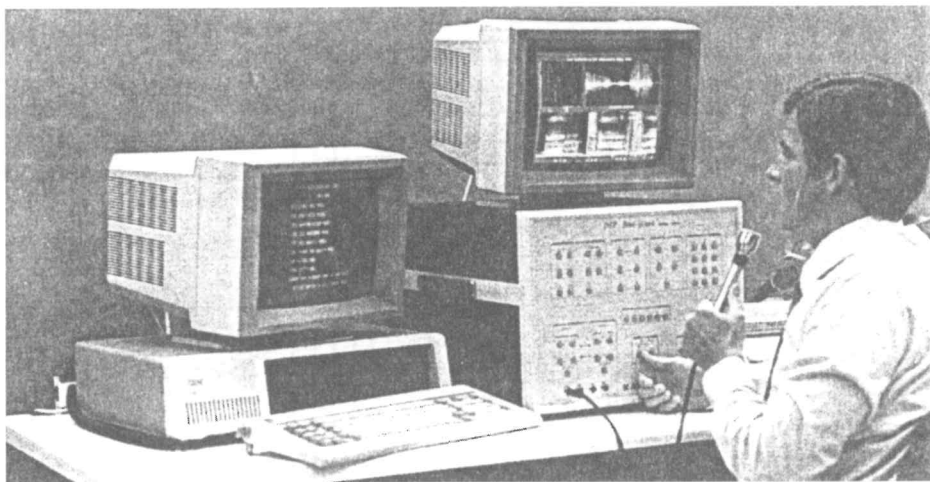
M: mikrofonoa. P: pantaila.

PATTERN PLAYBACK

1: argi-indarra. 2: lente zilindrikoa. 3: tornu gorpila. 4: lentea. 5: ispilua (45°). 6: argi-kolektora eta fotozelula. 7: amplifikadora. 8: altaboza. 9: argi-kolektora (transmisioa).

DSP Sona-Graph Model 5.500 KAY

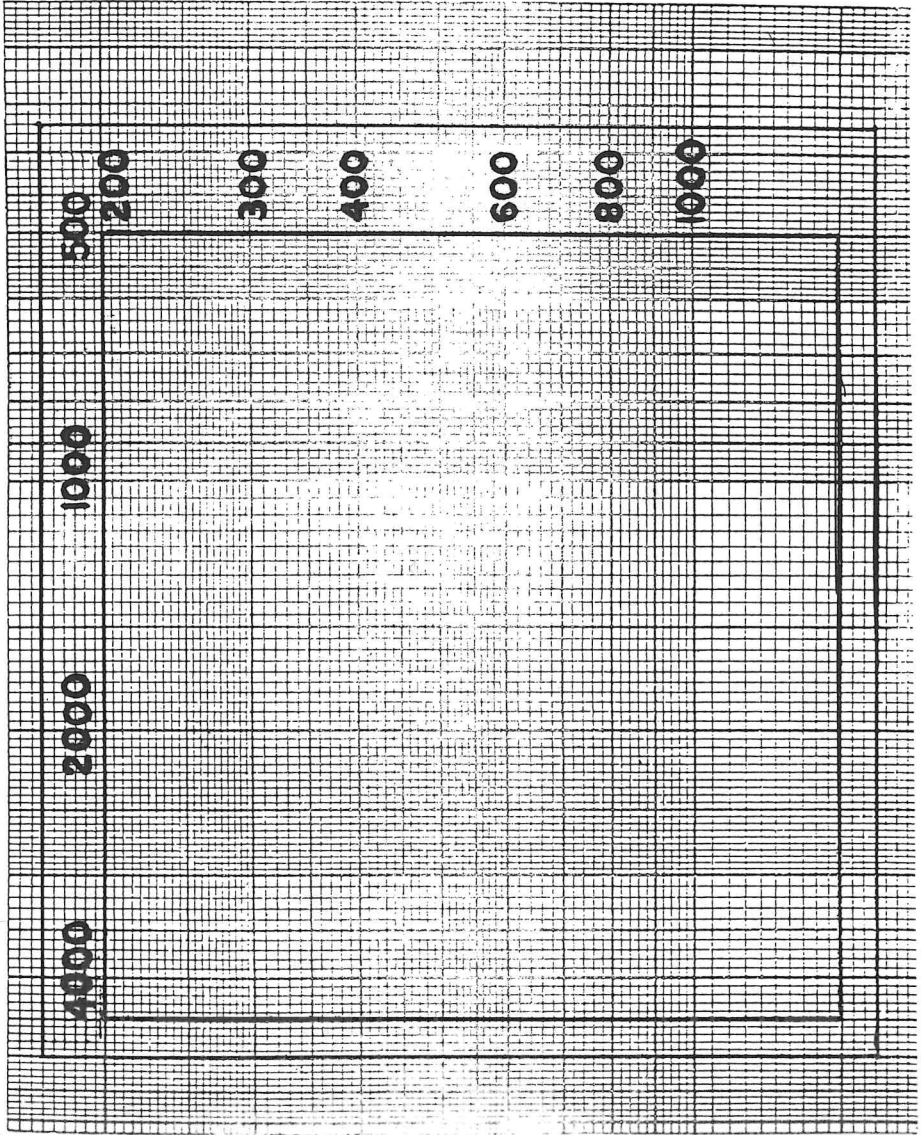

Irudian ikusten den gailu horrek, sonogramak inprimitzeaz gain, pantailan bertan zuzenean aztertzeko aukera ematen digu, bere bentana bat, bi, hiru zein lau erabiliz behar diren neurketa eta konparaketak egiteko. Gainera, kolorea ere erabil daiteke eta nahi izanez gero ordenagailuarekin lotu.

3.3. DENPORA ETA FREKUENTZIEN TAULA

Taula honetan (ikus taula) alde batetik DENPORA neurtzeko «0,5 mm = 4 msg»tik hasi eta «60 mm = 480 msg»rainokoa daukagu eta bestetik, FREKUENTZIA neurtzeko «0,5 mm = 34,42 Hz»tik hasi eta «60 mm = 4130,40 Hz»rainokoa.

TIEMPO						FRECUENCIA											
mm	msg.	mm	msg.	mm	msg.	mm	Hz	mm	Hz	mm	Hz						
0,5	-	4	20,5	-	164	40,5	-	324	0,5	-	34,42	20,5	-	1411,22	40,5	-	2788,02
1	-	8	21	-	168	41	-	328	1	-	68,4	21	-	1445,64	41	-	2822,44
1,5	-	12	21,5	-	172	41,5	-	332	1,5	-	103,26	21,5	-	1480,06	41,5	-	2856,86
2	-	16	22	-	176	42	-	336	2	-	137,68	22	-	1514,48	42	-	2891,28
2,5	-	20	22,5	-	180	42,5	-	340	2,5	-	172,1	22,5	-	1548,9	42,5	-	2925,7
3	-	24	23	-	184	43	-	344	3	-	206,52	23	-	1583,32	43	-	2960,12
3,5	-	28	23,5	-	188	43,5	-	348	3,5	-	240,94	23,5	-	1617,74	43,5	-	2994,54
4	-	32	24	-	192	44	-	352	4	-	275,36	24	-	1652,16	44	-	3028,96
4,5	-	36	24,5	-	196	44,5	-	356	4,5	-	309,78	24,5	-	1686,58	44,5	-	3063,38
5	-	40	25	-	200	45	-	360	5	-	344,2	25	-	1721,1	45	-	3097,8
5,5	-	44	25,5	-	204	45,5	-	364	5,5	-	378,62	25,5	-	1755,42	45,5	-	3132,22
6	-	48	26	-	208	46	-	368	6	-	413,04	26	-	1789,84	46	-	3166,64
6,5	-	52	26,5	-	212	46,5	-	372	6,5	-	447,46	26,5	-	1824,26	46,5	-	3201,06
7	-	56	27	-	216	47	-	376	7	-	481,88	27	-	1858,68	47	-	3235,48
7,5	-	60	27,5	-	220	47,5	-	380	7,5	-	516,3	27,5	-	1893,1	47,5	-	3269,9
8	-	64	28	-	224	48	-	384	8	-	550,72	28	-	1927,52	48	-	3304,32
8,5	-	68	28,5	-	228	48,5	-	388	8,5	-	585,14	28,5	-	1961,94	48,5	-	3338,74
9	-	72	29	-	232	49	-	392	9	-	619,56	29	-	1996,36	49	-	3373,16
9,5	-	76	29,5	-	236	49,5	-	396	9,5	-	653,98	29,5	-	2030,78	49,5	-	3407,58
10	-	80	30	-	240	50	-	400	10	-	688,4	30	-	2065,2	50	-	3442
10,5	-	84	30,5	-	244	50,5	-	404	10,5	-	722,82	30,5	-	2099,62	50,5	-	3476,42
11	-	88	31	-	248	51	-	408	11	-	757,24	31	-	2134,04	51	-	3510,84
11,5	-	92	31,5	-	252	51,5	-	412	11,5	-	791,66	31,5	-	2168,46	51,5	-	3545,26
12	-	96	32	-	256	52	-	416	12	-	826,08	32	-	2202,88	52	-	3579,68
12,5	-	100	32,5	-	260	52,5	-	420	12,5	-	860,5	32,5	-	2237,3	52,5	-	3614,1
13	-	104	33	-	264	53	-	424	13	-	894,92	33	-	2271,72	53	-	3648,52
13,5	-	108	33,5	-	268	53,5	-	428	13,5	-	929,34	33,5	-	2306,14	53,5	-	3682,94
14	-	112	34	-	272	54	-	432	14	-	963,76	34	-	2340,56	54	-	3717,36
14,5	-	116	34,5	-	276	54,5	-	436	14,5	-	998,18	34,5	-	2374,98	54,5	-	3751,78
15	-	120	35	-	280	55	-	440	15	-	1032,6	35	-	2409,4	55	-	3786,20
15,5	-	124	35,5	-	284	55,5	-	444	15,5	-	1067,02	35,5	-	2443,82	55,5	-	3820,62
16	-	128	36	-	288	56	-	448	16	-	1101,44	36	-	2478,24	56	-	3855,04
16,5	-	132	36,5	-	292	56,5	-	452	16,5	-	1135,86	36,5	-	2512,66	56,5	-	3889,46
17	-	136	37	-	296	57	-	456	17	-	1170,28	37	-	2547,08	57	-	3923,88
17,5	-	140	37,5	-	300	57,5	-	460	17,5	-	1204,7	37,5	-	2581,5	57,5	-	3958,30
18	-	144	38	-	304	58	-	464	18	-	1239,12	38	-	2615,92	58	-	3992,72
18,5	-	148	38,5	-	308	58,5	-	468	18,5	-	1273,54	38,5	-	2650,34	58,5	-	4027,14
19	-	152	39	-	312	59	-	472	19	-	1307,96	39	-	2684,76	59	-	34061,56
19,5	-	156	39,5	-	316	59,5	-	476	19,5	-	1342,38	39,5	-	2719,18	59,5	-	4095,98
20	-	160	40	-	320	60	-	480	20	-	1376,8	40	-	2753,6	60	-	4130,40

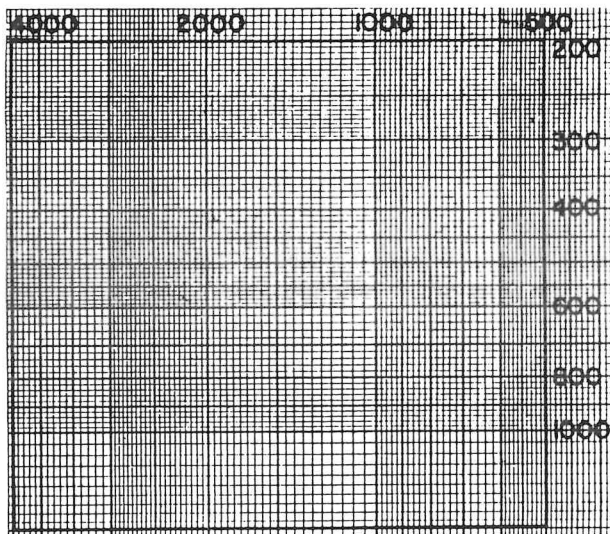
3.4. «CARTAS DE FORMANTES»

Taula honen berri ematerakoan, beste barik, Antonio Quilisek diona zuzen zuzenean jartzea ikusten dut bidezkoentzat.

«CARTAS DE FORMANTES»

La comparación de las distintas realizaciones vocálicas se lleva a cabo a través de las cartas de formantes, que permiten la representación de un punto coordinado a través de los valores formánticos llevados sobre el eje de abscisas y el de ordenadas. Para representar estos valores formánticos que caracterizan cada vocal es necesario utilizar una escala en la que aparezcan debidamente representados los valores de F_1 frente a los de F_2 . La escala que se utiliza para ello es logarítmica: refleja una compensación tal, que los intervalos sonoros iguales que llegan a nuestro oído se representan por distancias iguales, es decir, lo mismo que sucede en las escalas musicales. Es más conveniente aplicar a los estudios fonéticos la escala logarítmica que la lineal, en la que los intervalos musicales iguales a nuestro oído no vienen representados por distancias iguales. (El sonograma, por ejemplo, aparece sobre una escala lineal.) esta última se debe utilizar para representaciones puramente aritméticas, o para investigaciones propias de la ingeniería. Por ello, utilizamos en nuestros análisis vocálicos la escala logarítmica, que está construida de tal manera, que seis centímetros representan una octava, y cinco milímetros, un semitono. (Delattre, 1948, 479; Joos, 1948, 50-52; Peterson, 1952; Peterson y Barney, 1952; Potter y Steinberg, 1950.)

La figura representa una carta de formantes: sobre el eje de abscisas (el horizontal que va desde los 500 Hz a los 4.000 Hz) se llevan los valores del F_2 ; sobre el eje de ordenadas (el vertical, que va desde los 200 Hz hasta los 1.000 Hz) se llevan los valores del F_1 . Hay que tener en cuenta que al tratarse de una escala logarítmica las distancias entre los valores que aparecen en la carta no son iguales: por ejemplo, entre 800 y 1.000 cada cuadrito vale 20 Hz, mientras que entre 200 y 300 vale 5 Hz.

Carta de formantes

Los valores de los formantes se obtienen midiendo las distancias existentes desde la línea de referencia (en la fig. 6.9) hasta el centro de cada formante (en la fig. 6.9, *a* para el F_1 y *b* para el F_2). Como es fácil conocer cuántos Hz tiene 1 mm., se puede elaborar fácilmente una tabla de valores. Cuando las vocales son largas, es conveniente hacer tres o cuatro medidas en puntos equidistantes, sobre el eje de tiempos, pero cuando no son excesivamente largas es suficiente una sola medición.

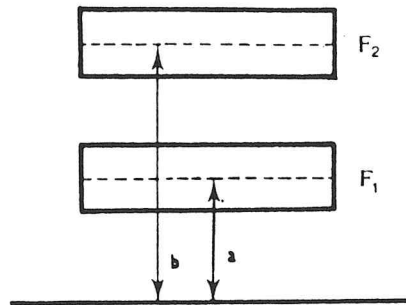

FIG. 6.9

¿Qué relaciones existen entre las distintas vocales representadas en una carta de formantes y los tradicionales parámetros de abertura-cierre y anterioridad-posterioridad?

1º En el eje de ordenadas, donde se llevan los valores del F_1 , como ya hemos indicado, se puede observar el grado de abertura del conducto vocal: *existe una relación constante y directa entre la abertura bucal y el nivel de frecuencias representado en el eje de ordenadas*. Las vocales [a], por ejemplo, que aparecen en la parte inferior de la carta de formantes, y que tienen, por tanto, las frecuencias más altas, poseen la mayor abertura del conducto vocal. Lo contrario sucede con las vocales [i], [u].

2º El eje de abscisas, en el que se sitúan los valores del F_2 , indica la longitud de la cavidad bucal: *existe una relación constante e inversa entre la longitud de la cavidad bucal anterior y el nivel de frecuencias representado en el eje de abscisas*. Las vocales [i], que en la carta de formantes ocupan las posiciones frecuenciales más altas, -estando situadas, por tanto, en la parte izquierda de la carta-, presentan la menor longitud de la cavidad bucal anterior. Lo contrario ocurre con las vocales [u]⁴.

3.5. ABIAPUNTUA

Ikusiak ikusita, oraindik euskerak badauka nondik ibili eta zer aztertu ikutu baino egin ez dugun alor laban honetan.

Nik neuk, neure aldetik, gaurko euskera biziaren ertz baten dagoen lurralde bateko azterketa egiten saiatu naiz neure Doktorego Tesian, hots, «Zeberio Haraneko euskararen azterketa Etno-linguistikoa»n.

⁴ Antonio Quilis, *Fonética Acústica de la Lengua Española*, Madrid, 1972, 154-157.or.

Zehaztasunez egin nahi izan dut ikerketa hori baina hizkuntza bizi baten beti dago zehaztu ezineko adarren bat edo beste. Hasi orduko nekien hori baina ausartu egin naiz honelako lanak beharrezko ditugulako euskeraren etorkizunerako. Hartu ba nire hau ABIAPUNTUtzat eta egin aurrera zeure aldetik, aldean daukaguna zor diogu eta etorkizunari.

3.6. ZEBERIOKO BOKALISMOA

3.6.1. *Azterbidea*

Bide asko dago herri bateko edo besteko bokalismoa aztertzeko eta batetik zein bestetik joan, zehaztasunez jokatzeari litzateke biderik zuzenena.

Nik neuk, neure aldetik, neure kezka eragindako bide bat hartu dut eta ez da besterik haxe baino: Azeno zein azeno gabeko bokale ezberdinak era guztietako kontsonanteekin konbinaturiko hitz edo grupo foniko zerrenda bat aukeratu Zeberioko euskera bizi bizitik eta gero Deustuko Unibertsitateko Laboratorio Fonetikoan aztertu.

Laboratorio Fonetikoaren barruan be, era askotako joera hartzeko aukera daukagu inkesta bat egiterakoan.

Nik aukeratu dudan berri-emaileak eta nik ez ditugu ahoa eta belarriak baino erabili grabaketa egikeran.

Batzuk⁵, irakurri eraziz egin dute inkesta, beste batzuk gazteleratik euskerara ahoz zein idatziz⁶, baina nik ahozkoa bakarrik erabili dut eta euskeratik euskerara, jakina, zehaztasun eta jatorritasun handiena lortu guran.

Nik ondo ezagutzen dut neure herriko euskera eta ezagutza berberori izan da nire grabaketaren oinarri.

Norbaitek pentsa lezake berri-emaileak neuk ahozkatzen ditudan lez ahozkatuko dituela neuk aurretik eta berak jarraian ahozkatzen dituan grupo fonikoak, baina nire kasuan ez da hori gertatzen, aukeratutako grupo fonikoak bizi biziak direlako.

Esandako hau baieztatzeko, hona hemen adibide argigarri bat.

Zeberion, gazteok, bokale batzuk itxiteko ohitura daukagu: «ulloa, uya, uñela...» baina adinekoek ez «olloa, oya, oñela...».

Nik neuk ere itxi egiten ditut bokaleok baina grabaketa egiterakoan nik neure erara ahozkatzen nituen arren nire berri-emaileak bereari eragoion eta berak beti esaten dituen bezala ahozkatzen zituen. Jakina, fenomeno

⁵ Salaburu, P. in *Hizkuntzaren Teoria eta Baztango Euskalkia: Fonetika eta Fonologia*; 171. or. Jarraian T. Navarro Tomás, SS. 1923, 49 eta 50 or. ahozkatze aldaketak ere aipatzen ditu.

⁶ Urrutia, H. eta bere taldeak, Deustuko Unibertsitateko laborategi fonetikoan, Patxi Etxebarriari neure aurrean egina.

hau aspalditik ezagutzen nuen eta hainbat eta hainbat aldiz konprobatu ere laboratoriora joan aurretik⁷.

Zeberio, herri bakarra denez, berri-emaile bat bakarrik aukeratu dut, baina bera ondo. Zeberioko herria luzea da eta herri barruan ergoien goa aukeratu dut, elbarreneko eta erdikoak baino erderaren eragin gutxiago daukalako⁸. Beste alde batetik, informantea, bakarra izan arren, aztertutako bokaleen kopurua handia da: 288 bokale, 106 azentodunak eta 182 azentugabeak.

3.6.2. *Berri-emailea*

Gure baserria, etxaguntzako da eta neure aitite-amamak ere (goian begoz) bertan ezagutu ditut⁹.

Aukeratutako berri-emailea, Patxi Etxebarria Arroita da, neure aita. Grabazioa 1986an egina. 70 urte ditu eta jaiotzatik bizi da baserrian. Nekazaria da eta eskolako urte apurretatik kanpo ez du beste ikasketarik. Grabaketarako, aita aukeratu badut ere, (gizonezkoen tinbrea egokiagoa delako) neure amarengandik hartutako argibideak ere sano kontutan hartzekoak dira.

Nire ama, Leonor Ayesta Goikoetxea da, Uriondoko baina Undurrara ezkondua. Mapan ikusi daitekenez¹⁰, Undurra Ekialderantz dago, Arratiari ikutzen eta Uriondo Mendebalderantz. Baina, Uriondo, erdal-mugatik hurbilago dago baina mendian dagoen auzune bat denez, euskera garbi zaindu da¹¹. Guzti honegatik ba, nire gurasoen euskera aberatsa da eta eurak izan dira nire berri-emailerik zuzenenak.

3.6.3. *Laboratorio Fonetikoa*¹².

Grabaketa egiteko Deustuko Unibertsitateko Laboratorio Fonetikoa erabili dut. Bertako magnetofonoa hau da: UHER 4000 REPORT MONITOR.

⁷ 1976an hasita dariot transkripzio-lanak argitaratzen ETNIKER aldizkarian, hortixik ba fenomeno horren berri.

⁸ Zeberioko Elbarren, Ugaori deusala dago eta erderarako joera handia dago, izan ere, Ugaotik behera erdera nagusitzen ari delako. Ergoien oster hobeto gorde da Arratiarako joeragatik.

⁹ Undurra(ga). Zeberioko ergoieneko azkenengotariko auzunea. Kilometro bat gorago Artea-Arratia.

¹⁰ Ikus grabaketa mapan Undurra eta Uriondoren arteko distantzia.

¹¹ Uriondo, goietan dago eta baso artean. Gaur ere argi-indarrik gabe bizi dira. Auto-bidea egin berri dago. Beraz, hango biztanleek beste batzuk lako joan-etorririk ez dute izan eta hortik zaintze hori.

¹² Deustuko Unibertsitateko Laborategi Fonetikora bertara eraman nuen berri-emailea grabazio hobea lortzeko.

Espektrogramak, era bitakoak erabili ditugu: 300eko zerrenda, «banda ancha» koak eta entonazioarako «banda ancha ampliativa»koak. Biak: TYPE B/65 SONAGRAM (R) KAY ELEMETRICS CO. PINE BROOK, N.J.

3.6.4. Grupo foniko edo kanpo Sandhiak

Jarraian ikusi daitekenez, zerrenda hau luzea da bokalismotik kanporako fenomeno ugari agertzen delarik¹³. Bokalismorako, lehenengo 106 grupo fonikoetako bokaleak bakarrik aztertu ditut, 288 bokale aztertzea nahiko-tzat jo dudalako.

Zerrenda hau, era bitara agertzen da: ezkerrean Fonologian eta eskuman Fonetikan.

Baina zehatzago izan gurean, bokale bakoitzaren formanteak aztertzen ditudanean, Literatura maila ere aipatzen dut, nondik norakoa ikusi ahal izateko. Badaezpada, (Fonologia-Fonetika-Literatura) izendegi hirukoitz hau argitu nahi nuke lan guztian zehar agertzen delako.

Fonetikak, bere ezaugarriak ditu eta argi dago. Fonologia dinodanean, herriko ahozkeraren biziaren Fonologiari dariot eta Literatura, oster, idaztarauei begira.

GRUPO FONIKO EDO KANPO SANDHIEN ZERRENDA

abáya	[ab̄aya]	atza	[áca]
adárra	[ad̄ára]	áye	[áye]
afáldu	[af̄áldu]	láya	[láya]
agárre	[aḡárre]	ebági	[eb̄ági]
akárra	[ak̄ára]	ederra	[ed̄erra]
ála	[ála]	éfe	[éfe]
alléa	[al̄éa]	léges	[léges]
lláko	[lláko]	ekárrri	[ek̄árrri]
áma	[áma]	eléna	[eléna]
ána	[ána]	elíe	[elíe]
áñotza	[áñoca]	elláko	[el̄láko]
ápála	[ap̄ála]	eméa	[eméa]
ára	[ára]	éne	[éne]
árra	[ár̄ra]	eñóak	[eñóak]
ásak	[ásak]	epéa	[epéa]
atakán	[atakán]	bére	[bére]
áxa	[áxa]	érre	[érrre]
átxa	[ác̄xa]	esébes	[es̄ébes]

¹³ Beste batzuen artean, kontsonante mota guztiak, beheranzko zein goranzko diptongoak, diptongo «bereziak», kontsonante elkartek etab. luze bat.

etéda	[etéda]	goxóa	[gošóa]
elexéa	[elešéa]	otxóa	[očóa]
eléxa	[eléša]	otzóa	[ocóa]
étzi	[éci]	óya	[óya]
léyoa	[léyoa]	yóan	[ýóan]
láye	[láye]	sagubúrué	[šaguḃúrué]
ibíli	[ibíli]	galdudúne	[gaḷduḃúne]
íri	[íri] lit. hiri	úfa	[úfa]
ifíni	[ifíni]	fúe	[fúe]
igítie	[igítie]	úger	[úger]
ikísi	[ikísi]	gúre	[gúre] (mus-jokoan)
ilíntie	[ilíntie]	kúku	[kúku]
grillístue	[gríḷístue]	ukúsi	[ukúsi]
imíni	[imíni]	uléa	[uléa]
inistúe	[inistúe]	ulléa	[uléa]
iñór	[iṅóṛ]	kúllue	[kúllue]
ipíña	[ipíña]	úmo	[úmo]
iribási	[iribási]	úne	[úne]
irribárre	[irribáṛre]	súñe	[šúñe]
ofisína	[ofisína]	lupúe	[lupúe]
igítie	[igítie]	burúe	[burúe]
ixílik	[ixílik]	urruséa	[urúšéa]
ítxi	[íči]	úr	[úr] lit. hur
itzíar	[icíaṛ]	úxo	[úšo]
ikisíyok	[ikisíyok]	suríe	[šuríe]
obósu	[obóšu]	estútu	[eštútu]
odóla	[oḃóla]	uxóa	[ušóa]
manetofóya	[manetofóya]	estútxu	[eštúču]
ogíe	[ogíe]	burútzu	[burúču]
gosóa	[gošóa]	úye	[úye]
okótza	[okóca]	yúek	[ýúek]
kókoloa	[kókoloa]	érre	[éṛe]
ollóa	[oḷóa]	erréta	[eṛéta]
solómoa	[šoḷómoa]	alabéa	[alaḃéa]
gixónok	[gišónok]	ór	[óṛ]
óño	[óño]	orróa	[oṛóa]
opórra	[opóṛa]	artóa	[aṛtóa]
soróa	[šoróa]	mendíe	[meṅdíe]
orróa	[oṛóa]	mendíbet	[meṅdíbet]
ótok	[ótok]	burúe	[burúe]

burúbet	[bürúbet]	goasen	[gɔásɛn]
áye	[áye]	seoser	[séosɛr]
sóye	[sóye]	beosu	[bɛósu]
yáyo	[yáyo]	ondoestea	[ɔndóéstɛa]
óya	[óya]	goikoetze	[gɔikoéce]
yá sé yó	[yásɛyó]	dao	[dáɔ]
óye	[óye]	gaos	[gáɔs]
nau	[nau]	osóa	[osóa]
naurri	[naũri]	osoandao	[osóandáo]
odai	[oðai]	béot	[bɛot]
sei	[sei]	beosu	[bɛósu]
loi	[loi]	naunok	[naunok]
oin	[oin]	ñok	[ɲok]
gixóna	[gixóna]	nauñaok	[nauɲáok]
ixéna	[ixéna]	nauñábik	[nauɲábik]
sasíe	[sasíe]	nauñóak	[nauɲóak]
ésin	[ésin]	nauñátok	[nauɲátok]
ésan	[ésan]	nauñéngoan	[nauɲéngoan]
esán étorri	[esánetõri]	éñoak	[éɲoak]
yán	[yán]	ñábilko	[ɲábilko]
yóan	[yóan]	ñóako	[ɲóako]
yákin	[yákin]	ñátorko	[ɲátorko]
iturrialde	[itũrja de]	yoyoat	[yóyoát]
andiandi	[andjandj]	yákat	[yákat]
orriendao	[or̃jɛndáo]	yákiat	[yákjat]
aspiendao	[asp̃jɛndáo]	yároat	[yároat]
asiordu	[as̃jõrðu]	yaukat	[yaukat]
uriondo	[urjõndo]	díñoat	[díɲoat]
gariurte	[garjũrte]	ñeunkan	[ɲeunkan]
gariurune	[garjurune]	etxákiat	[etxákjat]
iruatxeta	[irwačeta]	soryóat	[sóryok]
sartualde	[sartwa de]	sórdok	[só̃rdok]
barruendao	[bar̃wɛɲdáo]	sóryok	[sóryok]
galduendao	[gal̃dwɛɲdáo]	soryótzat	[sóryocat]
eskuondoan	[eskwɔ̃ndoan]	sordótzek	[só̃rdócek]
artuorduko	[artwõrduko]	soryótzek	[sóryócek]
bearren	[beá̃ren]	sorñóntzan	[só̃ɲɔ̃ntzan]
seatza	[séaca]	sorrauntzan	[só̃raunzan]
yoanda	[yóanda]	soryótzan	[sóryócan]

íngollóztat	[íngolócat]	góxa	[góša]
íngolótzek	[íngolócek]	góye	[góye]
íngollótzek	[íngolócek]	goikótze	[goikóce]
íngoñaukke	[íngoñaukke]	goikíri	[goikíri]
íngoauke	[íngoauke]	kullárea	[kulárea]
íngollaukek	[íngolaukek]	koipéa	[koipéa]
gustaukollat	[gustaukolat]	óna	[óna]
gustaukollako	[gustaukolako]	ónes	[ónes]
gustauko ballatzu	[gustaukoβálatzu]	únbardinke	[úmbařdinke]
afarie	[afarie]	úye	[úye]
agóa	[agóa]	uñéla	[uñéla]
igérra	[igéřa]	espáda	[éspáda]
añotza	[ánoca]	estátor	[éstátór]
íyo	[íyo]	eskára	[éškára]
láya	[láya]	etxátok	[ečátok]
láyea	[láyea]	eñóak	[eñóak]
bíger	[bígeř]	ellátak	[elátak]
agótza	[agóca]	eleuskio	[eleuškio]
gigérra	[gigéřa]	beresdabil	[beresđdabil]
inóntz	[inónc]	beresdátor	[beresđdátór]
aistu	[aištu]	beresgóas	[beresžgóas]
bieti	[bjeti]	beresyátok	[beresyátok]
mutíle	[mutíle]	beresñóak	[beresžpóak]
opíle	[opíle]	itzesbásterra	[icežbásteřa]
okíle	[okíle]	itzesdíruce	[iceždíruce]
llát	[lát]	itzesgórea	[icežgórea]
llátzu	[látzu]	esbéar	[ežbéar]
lláko	[láko]	esgausa	[ežgausa]
nauen	[nauen]	esyákin	[ežyákin]
auen	[auen]	etxákik	[ečákik]
aurien	[aurien]	esyán	[ežyán]
bixérra	[bišéřa]	esyóan	[ežyóan]
ixerra	[išeřa]	baibaya	[baiřaya]
gixóna	[gišóna]	bosbíder	[božbídeř]
átzo	[áco]	bosdoséna	[boždoséna]
és	[és]	bosgíson	[božgíson]
loi	[loi]	gasbákoa	[gažbákoa]
óya	[óya]	gasdúne	[gaždúne]
oin	[oin]	gasgáraue	[gažgáraue]
untxeuntxe	[uñčeunče]	ikesgíne	[ikežgíne]

asbárrue	[aʒbá̃rue]	bápai	[bápai]
asdaunbadea	[aʒdaũmbãdẽa]	batátor	[batátõr]
asgánean	[aʒgánean]	bakára	[bakára]
esírean	[esírean]	átxandau	[áçandau]
sosikubet	[soʒikũbet]	bátxandau	[báçandau]
bosáku	[boʒáku]	nipolító	[nipolító]
gastxarra	[gaʒçá̃ra]	ataukie	[ataukie]
boslápur	[boʒlápũr]	bapárean	[bapárean]
aslúsea	[aʒlúsea]	bakarrán	[bakãrán]
nipadákit	[nipãdákit]	ajentílek	[axẽntílek]
geutákigu	[geũtákigu]	naulagundúkotzut	[naulaguñdúkoct]
akároas	[akároas]	nibébai	[nibẽbai]
estao	[es̃tao]	nikaur	[nikaũr]

3.6.5. Bokaleen Formanteak eta denpora

Arlo honetan, Formanteak ezeze, bokale bakoitzaren Denpora ere neurtu da, lehenengoak Hertzioetan eta bigarrenak Milisegundoetan¹⁴.

Jarraian datorren zerrendan eta zehaztasunari begira, grupo foniko bakoitzaren Literatura formaren ondoan bere transkripzio Fonetiko-Filologikoa erabili dut azentua ere ezarriz.

Kasu apur batzuetan bokale bat edo beste neurtu barik agertzen da baina espektrogramak ikusten badira errez ulertzeko kontua da, izan ere, ahozkeraren arabera Formante bata edo biak agertu ez egitea posible delako batez ere arin hitz egin edo indar gutxiz egiten denean.

Espektrograma bat aztertzerakoan, fonema guztiak bilatzen hasten gara baina sarritan begiekin entzuten dugu eta ez belarriz, horregatik noizbehinka begi-belarriak ez doaz bat¹⁵.

<u>F₁-Hz</u>	<u>F₂-Hz</u>	<u>Dp-msg</u>		<u>F₁-Hz</u>	<u>F₂-Hz</u>	<u>Dp-msg</u>	
abaia [aβáya]				afaldu [afáldu]			
a	550,72	998,18	64	a	653,98	1101,44	84
á	619,56	1067,02	80	á	619,56	1135,86	80
a	557,24	1514,48	92	u	481,88	1067,02	64
adarra [ãdára]				agarre [agá̃re]			
a	619,56	1239,12	60	a	550,72	1067,02	76
á	653,98	1307,96	124	á	619,56	1273,54	116
a	—	—	—	e	516,3	1686,3	60

¹⁴ Ikus lehenengo 106 espektrogramak.

¹⁵ Idazkera literarioa eta ahozkerak bat ez doazen neurrian, errez gertatzen da idazkera eta ahozketaren bateratzea baina sarritan belarria barik begiak ditugu aurrerago.

F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg	F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg		
akerra [aká̃ra]			azak [ásak]				
a	688,4	1239,12	80	á	557,24	1342,38	96
á	619,56	1342,38	120	a	688,4	1273,54	100
a	619,56	1204,7	112	atakan [atakán]			
ala [ála]			a				
á	653,98	1170,28	84	a	688,4	1307,96	60
a	619,56	1170,28	100	á	619,56	1170,28	104
ailea [aléa]			axa [áša]				
a	550,72	1858,68	80	á	653,98	1273,54	88
é	516,3	2030,78	120	a	516,3	1376,8	96
a	619,56	1652,16	88	haitza [á̃ča]			
liako [lako]			á				
á	688,4	1480,06	112	a	722,82	1342,38	112
o	481,88	929,34	100	a	653,98	1376,8	96
ama [áma]			hatsa [áca]				
á	688,4	1204,7	124	á	757,24	1307,96	92
a	619,56	1239,12	80	a	653,98	1239,12	116
ana [ána]			ahia [áye]				
á	688,4	1273,54	128	á	688,4	1411,22	88
a	585,14	1342,38	104	e	447,46	1893,1	84
ainotza [á̃oča]			laia [láya]				
á	688,4	1239,12	84	á	619,56	1411,22	76
o	481,88	1342,38	92	a	585,14	1755,42	84
a	585,14	1273,54	92	ebagi [ebá̃gi]			
apala [apála]			e				
a	585,14	1204,7	52	á	516,3	1858,68	76
á	619,56	1135,86	76	á	619,56	1307,96	92
a	619,56	1307,96	88	i	447,46	1996,36	72
hara [ára]			ederra [edé̃ra]				
á	688,4	1342,38	112	e	516,3	1686,58	92
a	550,72	1307,96	100	é	550,72	1548,9	92
arra [á̃ra]			a				
á	688,4	1170,28	96	éfe [éfe]			
a	585,14	1135,86	104	é	481,88	1789,84	128
				e	447,46	1824,26	108

F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg	F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg		
legez [légesʒ]			bere [bére]				
é	619,56	1824,26	96	é	481,88	1789,84	144
e	585,14	2099,62	80	e	413,04	2065,2	80
ekarri [ekáři]			ere [ére]				
e	413,04	2065,2	56	é	516,3	1893,1	128
á	550,72	1514,48	112	e	516,3	1824,26	104
i	447,46	1961,94	68	ezer bere ez [esébeʒ]			
elena [eléna]			e	413,04	1824,26	80	
e	378,62	1858,681	96	é	481,88	1755,42	92
é	413,04	1893,1	92	e	550,72	1686,58	96
a	378,62	1514,48	80	ete da [etédá]			
elia [elíe]			e	344,2	1961,94	44	
e	378,62	1789,84	100	é	413,04	1824,26	104
í	378,62	2030,78	112	a	585,14	1342,38	92
e	481,88	1893,1	96	eleizea [elešéa]			
ez liako [eláko]			e	309,78	1858,68	76	
e	413,04	2030,78	68	e	378,62	1858,68	56
á	653,98	1755,42	120	é	447,46	1893,1	108
o	481,88	1067,02	80	a	653,98	1789,84	120
emea [eméa]			eleiza [eléša]				
e	378,62	1961,94	108	e	378,62	1961,94	100
é	481,88	1961,94	104	é	516,3	1755,42	88
a	619,56	1755,42	100	a	653,98	1858,68	104
ene [éne]			etzi [éci]				
é	309,78	1789,84	132	é	378,52	1893,1	120
e	344,2	1789,84	96	e	481,88	1858,68	100
ez nioak [enóak]			leihoa [léyoa]				
e	344,2	1996,36	92	é	585,14	1927,52	100
ó	413,04	1101,44	88	o	550,72	1101,44	100
a	585,14	1307,96	100	a	—	—	—
epea [epéa]			leia [láye]				
e	344,2	2030,78	84	á	688,4	1411,22	84
é	516,3	1789,84	132	e	447,46	1893,1	128
a	653,98	1721,1	96				

	F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg		F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg
ibili [iβili]				inizitua [inišitúe]			
i	309,78	1893,1	88	i	309,78	2030,78	72
í	344,2	2030,78	88	i	275,36	1996,36	52
i	344,2	1996,36	84	i	275,36	2065,2	76
hiri [íri]				ú			
í	344,2	1996,36	112	e	447,46	1376,8	72
i	344,2	2099,62	120	inor [iŋoŋ]			
ipini [ifíni]				í			
i	275,36	2099,62	68	o	309,78	860,5	68
í	309,78	1961,94	80	ipiña [ipíña]			
i	378,62	2030,78	72	i	206,52	2065,2	40
igitaia [igítie]				í			
i	309,78	2030,78	76	a	516,3	1686,58	112
í	344,2	2134,04	84	irabazi [iribási]			
i	344,2	2065,2	100	i	275,36	1961,94	64
e	—	—	—	i	344,2	1927,52	64
ikasi [ikíši]				á			
i	240,94	2065,2	60	i	413,04	2030,78	84
í	344,2	1996,36	92	irribarre [irribáŋe]			
i	344,2	2065,2	96	i	344,2	—	44
ilentia [ilíntie]				i			
i	344,2	1927,52	68	á	585,14	1376,8	104
í	378,62	1961,94	96	e	368,62	1514,48	68
i	309,78	2134,04	100	ofizina [ofišína]			
e	—	—	—	o	413,04	929,34	68
grillistua [gŕiljštue]				i			
i	378,62	1858,68	96	í	378,62	1824,26	64
í	378,62	1961,94	112	a	344,2	1858,68	72
u	344,2	84	—	a	585,14	1445,64	76
e	—	—	—	igitaia [igítie]			
ipini [imíni]				i			
i	378,62	1961,94	84	í	344,2	2134,04	104
í	344,2	2065,2	96	i	309,78	2168,46	128
i	344,2	1996,36	80	e	447,46	1996,36	72
				isilik [išlílik]			
				i			
				í			
				i			

	F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg		F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg
utzi [íçi]				okotza [okóca]			
í	344,2	2099,62	108	o	516,3	1067,02	84
i	378,62	2065,2	104	ó	550,72	1204,7	84
itziar [icíār]				a	688,4	1376,8	92
i	206,52	2099,62	36	kokoloa [kókoloa]			
í	378,62	2065,2	104	ó	585,14	1067,02	88
a	653,98	1376,8	96	o	516,3	1032,6	68
ikasi jok [ikišiyok]				o	516,3	998,18	92
i	—	—	—	a	619,56	1135,86	88
i	309,78	2030,78	52	oiloa [ōlóa]			
í	378,62	2099,62	80	o	413,04	1101,44	92
o	516,3	1204,7	76	ó	481,88	1204,7	100
hobe dozu [obósu]				a	688,4	1376,8	96
o	413,04	963,76	92	solomoa [šolómoa]			
ó	516,3	1067,02	88	o	413,04	1101,44	56
u	378,62		84	ó	413,04	998,18	76
ođola [ođóla]				o	378,62	963,76	108
o	447,46	1032,6	60	a	550,72	1170,28	72
ó	516,3	1101,44	96	gizonok [gišónok]			
a	688,4	1239,12	72	i	309,78	1548,9	76
magnetofóia [manetofóya]				ó	550,72	1307,96	88
a	—	—	56	o	516,3	1101,44	68
e	—	—	24	oño [óno]			
o	447,46	1067,02	60	ó	309,78	722,82	92
ó	481,88	1067,02	76	o	481,88	1135,86	112
a	550,72	1755,42	60	oporra [opó̄ra]			
ogia [ogíe]				o	413,04	—	68
o	378,62	585,14	112	ó	550,72	1067,02	84
í	309,78	2202,88	116	a	619,56	1342,38	92
e	516,3	—	100	zoroa [šoróa]			
gozoa [gošóa]				o	585,14	1135,86	92
o	516,3	1101,44	64	ó	550,72	1135,86	108
ó	516,3	1135,86	108	a	619,56	1239,12	88
a	688,4	1239,12	72				

F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg	F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg
orroa [ōróa]			ufa! [úfa]		
o	516,3	1032,6	80	—	88
ó	585,14	1067,02	136	—	96
a	688,4	1204,7	96	1101,44	96
otok [ótok]			fua [fúe]		
ó	481,88	998,18	92	—	96
o	550,72	1067,02	112	516,3	894,92
goxoa [gošóa]			e		
o	413,04	1032,6	52	516,3	1755,42
ó	516,3	1067,02	96	uger [úger̄]	
a	653,98	1204,7	88	ú	344,2
otsoa [ocóa]			e		
o	481,88	998,18	60	481,88	1376,8
ó	481,88	1032,6	84	gura [gúre]	
a	585,14	1170,28	84	ú	344,2
otsoa [očóa]			e		
o	481,88	1101,44	68	447,46	1789,84
ó	550,72	1101,44	88	kuku [kúku]	
a	722,82	1239,12	80	ú	309,78
ohea [óya]			u		
ó	516,3	929,34	72	344,2	826,08
a	585,14	1411,22	84	ikusi [ukúši]	
joan [ýoan]			u		
ó	481,88	—	72	309,78	—
a	619,56	1204,7	84	ú	309,78
sagu burua [šaguḃúruē]			i		
a	516,3	1342,38	76	344,2	1858,68
u	447,46	791,66	64	ulea [uléa]	
ú	447,46	1032,6	92	u	275,36
u	481,88	1135,86	68	é	447,46
e	585,14	—	72	a	550,72
galdu doguna [gaḃduḃúne]			ulea [uléa]		
a	653,98	1342,38	72	u	344,2
u	413,04	1170,28	108	é	378,62
ú	447,46	1135,86	80	a	619,56
e	550,72	1686,58	84	kullua [kúḃue]	
			ú		
			u		
			e		
			umo [úmo]		
			ú		
			o		

F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg	F ₁ -Hz	F ₂ -Hz	Dp-msg
una [úne]			zuria [šuríe]		
ú 413,04	860,5	112	u 275,36	—	56
e 516,3	1755,42	104	í 309,78	2030,78	132
suina [šúipe]			e 378,62	1858,68	80
ú 344,2	1170,36	92	estutu [eštútu]		
e 413,04	1996,36	120	e 344,2	1824,26	68
lupua [lupúe]			ú 344,2	826,08	72
u 378,62	998,18	64	u 344,2	—	72
ú 344,2	963,76	112	uxoa [ušóa]		
e 481,88	1686,58	92	u 275,36	—	80
burua [burúe]			ó 378,62	1032,6	100
u 309,78	998,18	80	a 550,72	1067,02	84
ú 344,2	998,18	96	estutxu [eštúču]		
e 447,46	1445,64	100	e —	—	60
urruza [uřušéa]			ú 413,04	—	84
u 378,62	929,34	64	u 378,62	—	60
u 344,2	—	80	burutsu [burúcu]		
é 481,88	1858,68	112	u 378,62	998,18	48
a 688,4	1721,1	96	ú 378,62	1239,12	92
hur [úř]			u 378,62	1067,02	88
ú 378,62	998,18	104	oia [úye]		
uxo [úšo]			ú 378,62	—	124
ú 344,2	998,18	112	e 447,46	1858,68	112
o 447,46	998,18	100			

TONIKAK	ATONAK	ERTAINAK
$/i/ \begin{cases} F_1: 346,01 \text{ Hz} \\ F_2: 2043,46 \text{ Hz} \end{cases}$	$/i/ \begin{cases} F_1: 330,43 \text{ Hz} \\ F_2: 1943,71 \text{ Hz} \end{cases}$	$/i/ \begin{cases} F_1: 338,22 \text{ Hz} \\ F_2: 1993,58 \text{ Hz} \end{cases}$
$/é/ \begin{cases} F_1: 474,63 \text{ Hz} \\ F_2: 1845,99 \text{ Hz} \end{cases}$	$/e/ \begin{cases} F_1: 444,18 \text{ Hz} \\ F_2: 1811,35 \text{ Hz} \end{cases}$	$/e/ \begin{cases} F_1: 459,40 \text{ Hz} \\ F_2: 1828,67 \text{ Hz} \end{cases}$
$/á/ \begin{cases} F_1: 647,61 \text{ Hz} \\ F_2: 1310,60 \text{ Hz} \end{cases}$	$/a/ \begin{cases} F_1: 599,64 \text{ Hz} \\ F_2: 1362,78 \text{ Hz} \end{cases}$	$/a/ \begin{cases} F_1: 623,62 \text{ Hz} \\ F_2: 1336,69 \text{ Hz} \end{cases}$
$/ó/ \begin{cases} F_1: 496,63 \text{ Hz} \\ F_2: 1070,46 \text{ Hz} \end{cases}$	$/o/ \begin{cases} F_1: 464,07 \text{ Hz} \\ F_2: 1037,51 \text{ Hz} \end{cases}$	$/o/ \begin{cases} F_1: 480,35 \text{ Hz} \\ F_2: 1053,98 \text{ Hz} \end{cases}$
$/ú/ \begin{cases} F_1: 373,70 \text{ Hz} \\ F_2: 909,75 \text{ Hz} \end{cases}$	$/u/ \begin{cases} F_1: 362,22 \text{ Hz} \\ F_2: 998,18 \text{ Hz} \end{cases}$	$/u/ \begin{cases} F_1: 367,96 \text{ Hz} \\ F_2: 953,96 \text{ Hz} \end{cases}$

TONIKAK

$/i/ = 19$
 $/é/ = 19$
 $/á/ = 26$
 $/ó/ = 21$
 $/ú/ = 21$

106

ATONAK

$/i/ = 35$
 $/e/ = 42$
 $/a/ = 55$
 $/o/ = 25$
 $/u/ = 21$

178

GUZTIRA: 284 bokale

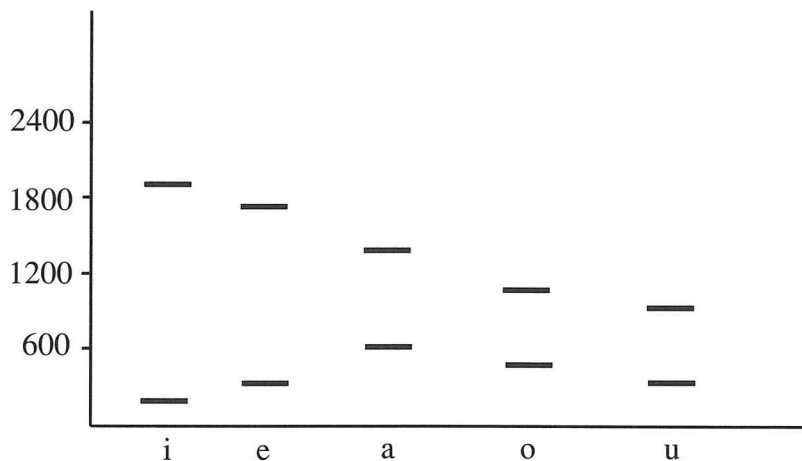
3.6.6. *Zeberiko triangulo bokaliko akustikoa*

Aztertutako bokale guztien mediak atera ondoren euren errepresentazioe-tara joko dugu.

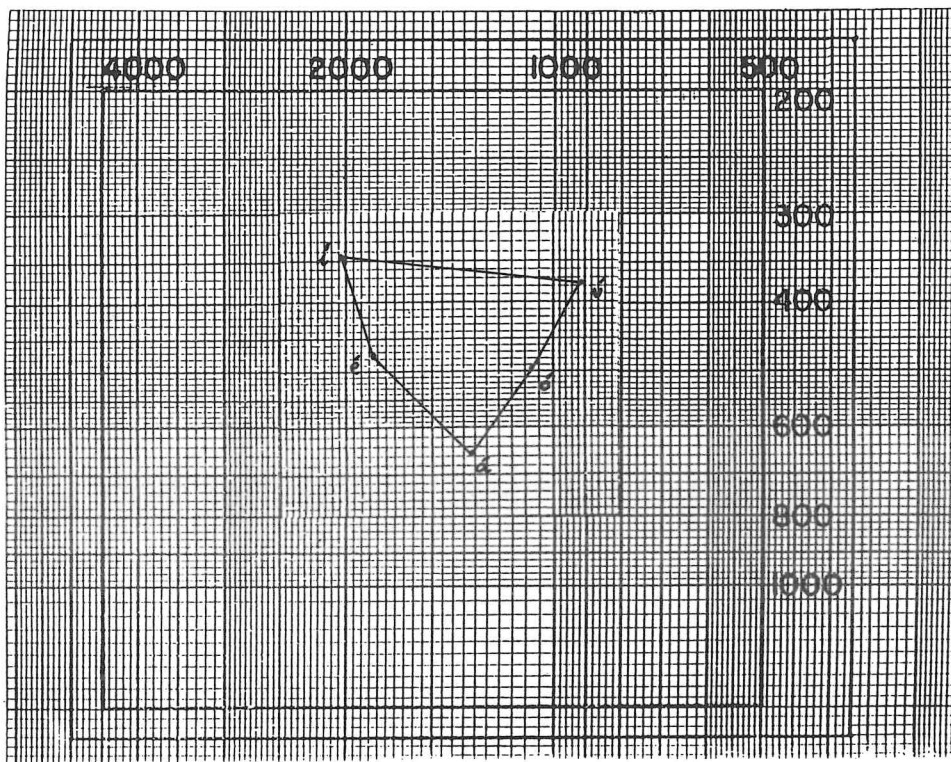
Horretarako, har ditzagun ertainetako neurriak oinarri lez.

	<u>F₁</u>	<u>F₂</u>
i:	338,22 Hz	1993,58 Hz
e:	459,40 Hz	1828,67 Hz
a:	623,62 Hz	1336,69 Hz
o:	480,35 Hz	1053,98 Hz
u:	367,96 Hz	953,96 Hz

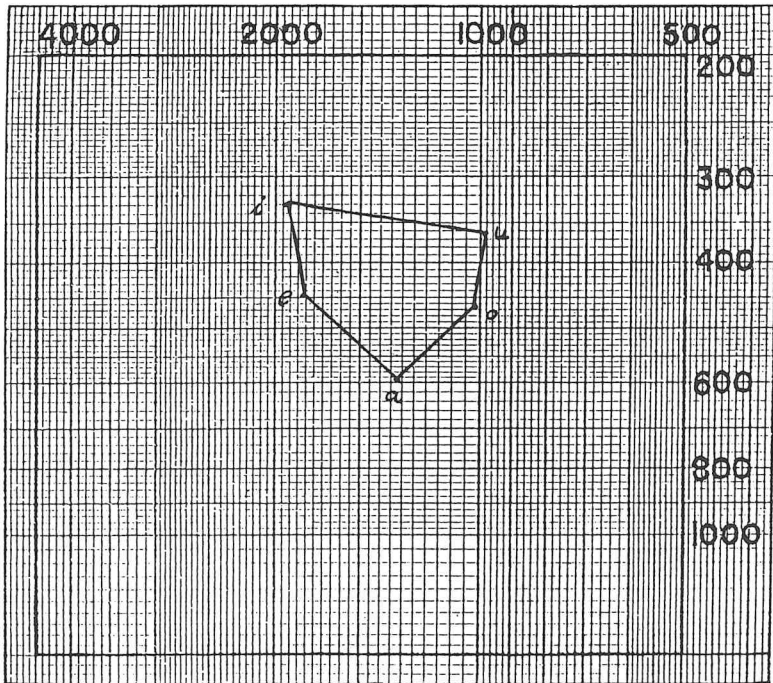
Ertainetako neurriak triangulotik kanpo ere errepresentatu daitezke eta jarraian dator aztertutako Formante bien sintesia Zeberrioko bokaleen itxidura-irekiduraren ikuspegi orokor bat eukiteko.

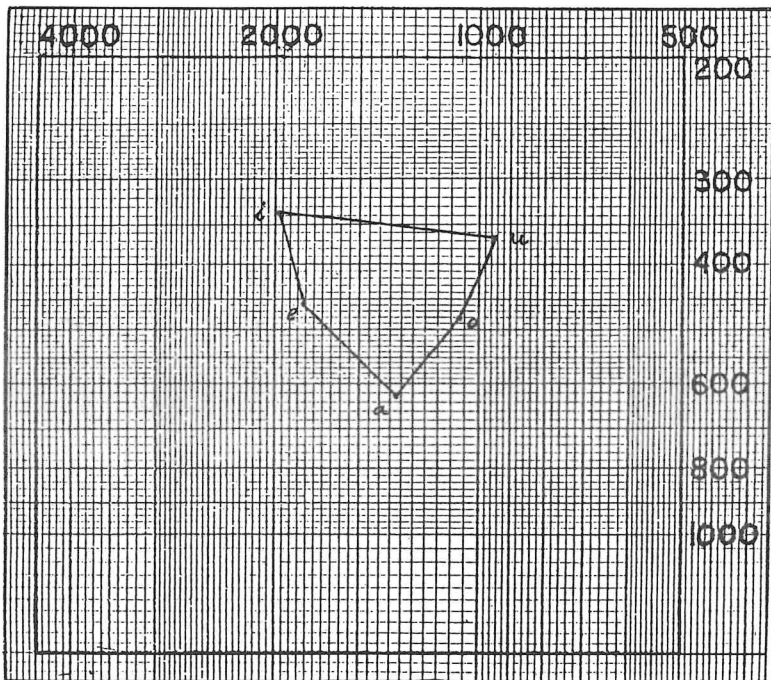
TONIKOAK

ATONAK

ERTAINAK

3.6.7. Zeberrioko bokale toniko-atoñoak «carta de formantes» deritzanean erre-presentatuz

Bokale batzuk beste batzuk baino ugariagoak direnez, «carta de formantes»era-ko aukeraketa egiterakoan jasoketa proportzional bat egin dut orekarik onena lortzeko.

Honetarako, aukeratutako grupo foniko bakoitzaren transkripzio fonetikotik hasi naiz ondoan literaturako forma ipiniz.

Kasu honetan denpora ez da beharrezko eta ez dut jarri baina grupo foniko bakoitzak, bere zenbakia darama gero errerepresentatzeko.

Hona hemen ba, toniketatik hasi eta atonoekin amaitutako zerrenda:

TONIKAK			
	<u>F₁</u>	<u>F₂</u>	<u>zbk.</u>
<i>/i/</i> BOKALEA			
[íri] hiri	344,2 Hz	1996,36 Hz	1
[ikiší] ikasi	344,2 Hz	1996,36 Hz	2
[ilíntie] ilentia	378,62 Hz	1961,94 Hz	3
[ipiña] ipiña	309,78 Hz	2065,2 Hz	4
[içi] utzi	344,2 Hz	2099,62 Hz	5
<i>/é/</i> BOKALEA			
[bére] bere	481,88 Hz	1789,84 Hz	6
[éře] erre	516,3 Hz	1893,1 Hz	7
[eléša] eleiza	516,3 Hz	1755,42 Hz	8
[elešéa] eleizea	447,46 Hz	1893,1 Hz	9
[léyoa] leihoa	585,14 Hz	1927,52 Hz	1
<i>/á/</i> BOKALEA			
[áñoca] ainetza	688,4 Hz	1239,12 Hz	11
[ára] hara	688,4 Hz	1342,38 Hz	12
[áṙa] arra	688,4 Hz	1170,28 Hz	13
[áša] axa	653,98 Hz	1273,54 Hz	14
[áča] haitza	722,82 Hz	1342,38 Hz	15
[áca] hatsa	757,24 Hz	1307,96 Hz	16
[áye] ahia	688,4 Hz	1411,22 Hz	17
<i>/ó/</i> BOKALEA			
[gošóa] gozoa	516,3 Hz	1135,86 Hz	18
[okóca] okotza	550,72 Hz	1204,7 Hz	19

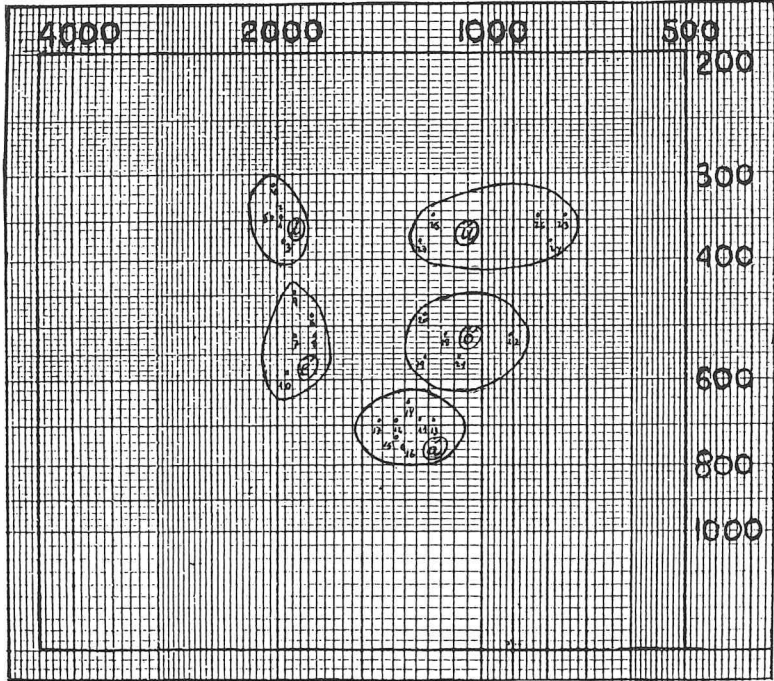
	F ₁	F ₂	zbk.
[o]óa] oiloa	481,88 Hz	1204,7 Hz	20
[opó]ra] oporra	550,72 Hz	1067,02 Hz	21
[óya] ohea	516,3 Hz	929,34 Hz	22
/ú/ BOKALEA			
[úge]r] uger	344,2 Hz	757,24 Hz	23
[úmo] umo	378,62 Hz	791,66 Hz	24
[šú]ne] suina	344,2 Hz	1170,28 Hz	25
[eštú]tu] estutu	344,2 Hz	826,08 Hz	26
[burú]cu] burutsu	378,62 Hz	1235,12 Hz	27

ATONAK

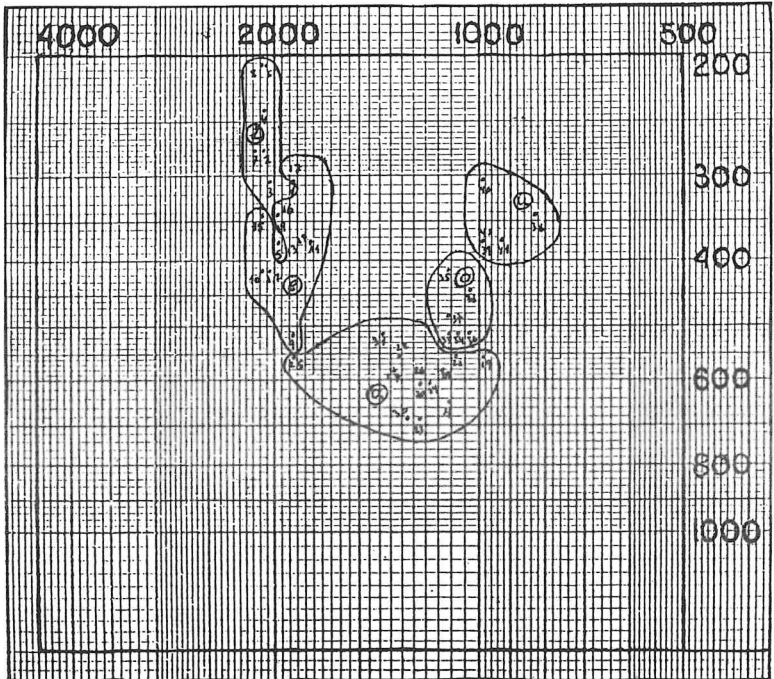
/i/ BOKALEA			
[i]bili] ibili	309,78 Hz	1893,1 Hz	1
[i]fni] ipini	275,36 Hz	2099,62 Hz	2
[i]gítie] igitaia	309,78 Hz	2030,78 Hz	3
[i]kí]ši] ikaši	240,94 Hz	2065,2 Hz	4
[i]mí]ni] ipini	378,62 Hz	1961,94 Hz	5
[i]pí]ña] ipiña	206,52 Hz	2065,2 Hz	6
[i]š]lí]k] isilik	275,36 Hz	2134,04 Hz	7
[i]cía]r] itziar	206,52 Hz	2099,62 Hz	8
/e/ BOKALEA			
[e]bá]gi] ebagi	516,3 Hz	1858,68 Hz	9
[e]ká]r]i] ekarri	413,04 Hz	2065,2 Hz	10
[e]lie] elia	378,62 Hz	1789,84 Hz	11
[e]lá]ko] ez liako	413,04 Hz	2030,78 Hz	12
[e]mé]a] emea	378,62 Hz	1961,94 Hz	13
[e]ñó]ak] ez nioak	344,2 Hz	1996,36 Hz	14
[e]pé]a] epea	344,2 Hz	2030,78 Hz	15
[e]té]da] ete da	344,2 Hz	1961,94 Hz	16
[e]leš]é]a] eleizea	309,78 Hz	1858,68 Hz	17
[e]le]ša] eleiza	378,62 Hz	1961,94 Hz	18
/a/ BOKALEA			
[a]bá]ya] abaia	550,72 Hz	998,18 Hz	19
[a]dá]r]a] adarra	619,56 Hz	1239,12 Hz	20
[a]fá]ldu] afaldu	653,98 Hz	1101,44 Hz	21
[a]gá]r]e] agirre	550,72 Hz	1067,02 Hz	22
[a]ká]r]a] akerra	688,4 Hz	1239,12 Hz	23

	<u>F₁</u>	<u>F₂</u>	<u>zbk.</u>
[ála] ala	619,56 Hz	1170,28 Hz	24
[a]éa] ailea	550,72 Hz	1858,68 Hz	25
[áma] ama	619,56 Hz	1239,12 Hz	26
[ána] ana	585,14 Hz	1342,38 Hz	27
[ára] hara	550,72 Hz	1307,96 Hz	28
[á̄ra] arra	585,14 Hz	1135,86 Hz	29
[ásak] azak	688,4 Hz	1273,54 Hz	30
[ása] axa	516,3 Hz	1376,8 Hz	31
/o/ BOKALEA			
[ođóla] odola	447,46 Hz	1032,6 Hz	32
[gošóa] gozoa	516,3 Hz	1101,44 Hz	33
[okóca] okotza	516,3 Hz	1067,02 Hz	34
[o]óa] oiloa	413,04 Hz	1101,44 Hz	35
[ōroa] orroa	516,3 Hz	1032,6 Hz	36
[ocóa] otsoa	481,88 Hz	1101,44 Hz	37
/u/ BOKALEA			
[kúku] kuku	344,2 Hz	826,08 Hz	38
[lupúe] lupua	378,62 Hz	998,18 Hz	39
[burúe] burua	309,78 Hz	998,18 Hz	40
[ūrúšéa] urruzea	378,62 Hz	929,34 Hz	41
[burúcu] burutsu	378,62 Hz	998,18 Hz	42

TONIKAK

ATONAK

3.6.8. Zeberioiko bokaleen denpora

Atzeko orrialdeko laburpenean ikusi ahal daitekenez, Zeberioiko bokale toniko eta atonoen mediak atera ondoren, konklusio batera heltzeko bidean gaude. Bokale toniko guztiek milisegundu gehiago behar izan dute euren ahozkeran atonoek baino, horregatik, denpora eta azentu-endarra bata bestearen eraginean daudela esan behar¹⁶.

BOKALEEN AHOTS-DENPORA

/i/= 95,76 msg.	/i/=76,43 msg.	/i/= 86,09 msg.
/é/=113,33 msg.	/e/=87,36 msg.	/e/=100,34 msg.
/á/=100,32 msg.	/a/=88,29 msg.	/a/= 94,30 msg.
/ó/= 91,23 msg.	/o/=81,33 msg.	/o/= 86,28 msg.
/ú/= 95,04 msg.	/u/=77,4 msg.	/u/= 86,22 msg.

TONIKAK

/i/=17

/é/=21

/á/=25

/ó/=21

/ú/=21

105

ATONAK

/i/=37

/e/=44

/a/=55

/o/=30

/u/=20

186

3.6.9. Zeberioiko triangulo bokaliko beste batzuekin konparatuz:

Arlo honetan triangulo bokaliko bi izan ditut kontutan:

3.6.9.1. Gaztelerarena, Antonio Quilisek bere *Fonetica Acústica de la Lengua Españolako* 175. orrialdean dakarrena¹⁷.

3.6.9.2. Pello Salabururena, bere tesis doktoralesan Baztani buruz aurkeztutakoa¹⁸.

Badira gehiago¹⁹ baina kasu biok bakarrik aipatuko ditut, gaztelerarena gure herriraino sartu delako eta Baztangoa, Hego-Euskalerraren barruan Zeberio-
ren beste ertzean dagoelako.

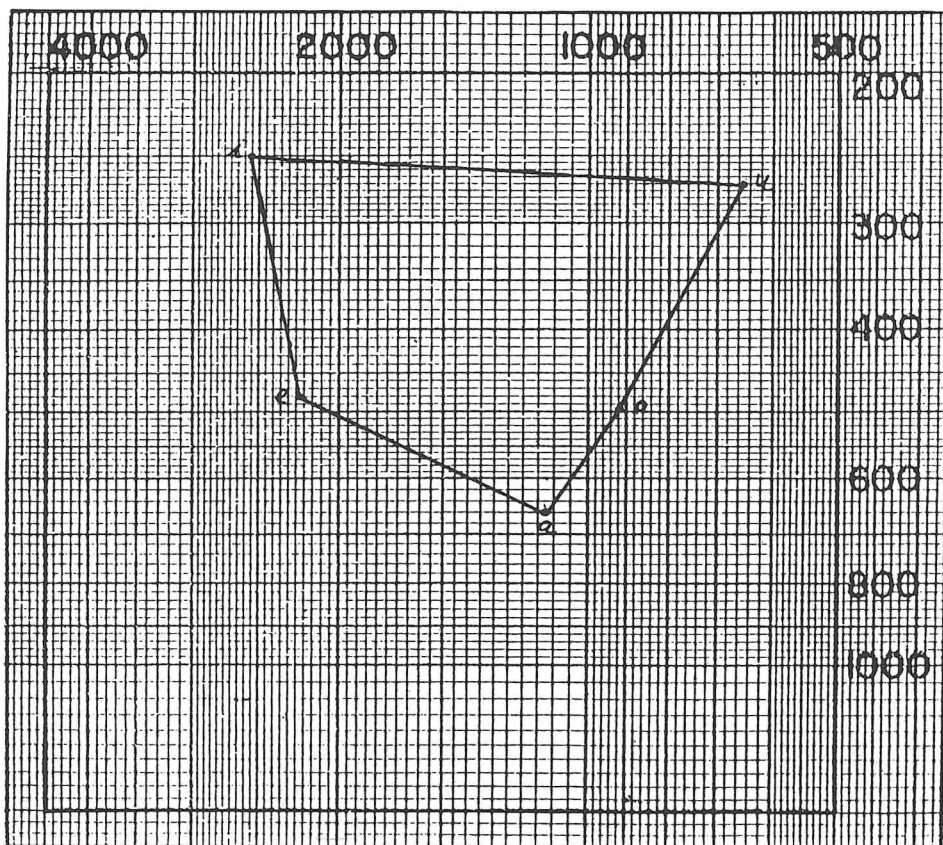
¹⁶ Quilis, A. 1981, 320-326 orr. zenbait autoreen berri ematerakoan, D.B. Fry. 1958, aipatzen du esanez: «... a mayor duración vocálica, mayor sensación de acento». Gure kasuan ere horixe berori gertatzen da.

¹⁷ Quilis, A. 1981, 175 or.

¹⁸ Salaburu, P. 1984, 223 or.

¹⁹ Rotaetxe, K. 1978, 53 or.

ERTAINAK
GAZTELERARENA, (Antonio QUILIS, *Fon. Acust. Leng. Esp.*)

ZEBERIOKOA ETA GAZTELERAZKOA ERKATUZ

/u/: Zeberiokoa Gaztelerazkoa baino irekiagoa da alde batetik eta aurreratua goa bestetik.

/o/: Zeberiokoa Gaztelerazkoa baino apurtxo bat itxiagoa eta aurreratua goa.

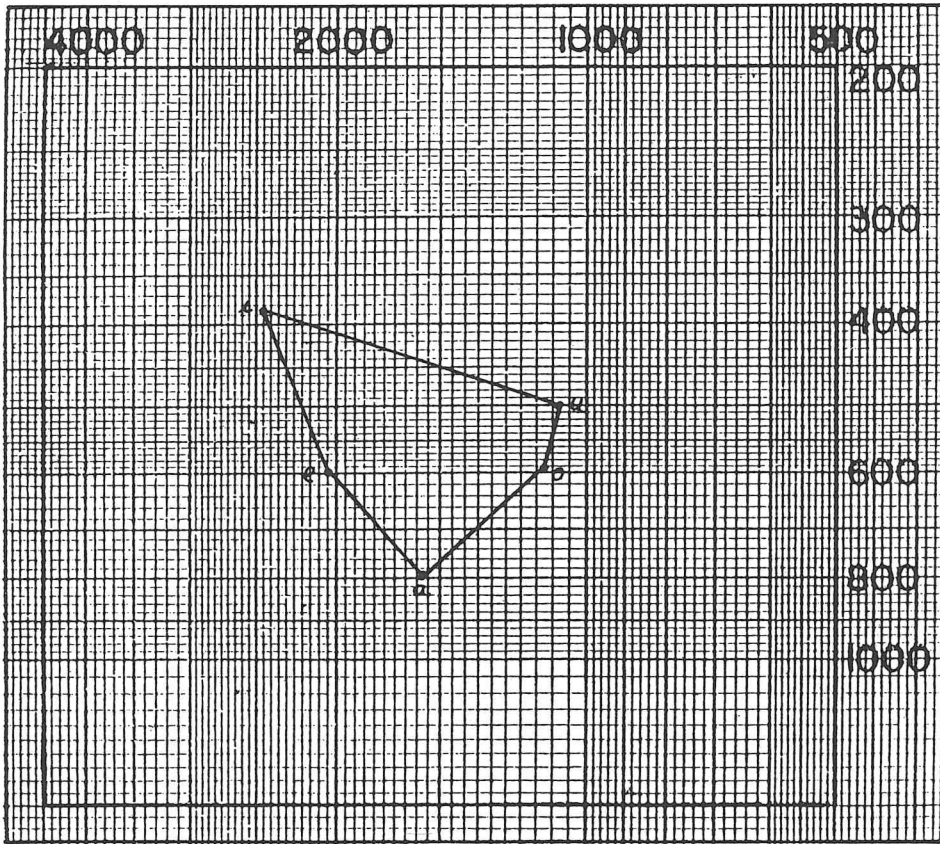
/a/: Zeberiokoa Gaztelerazkoa baino itxiagoa eta aurreratua goa.

/e/: Zeberiokoa Gaztelerazkoa baino apur bat itxiagoa eta atzeratua goa.

/i/: Zeberiokoa Gaztelerazkoa baino irekiagoa eta atzeratua goa.

Honez gainera, eta geroago ikusiko dugun bezala, /e/ eta /o/ren arteko irekidura-diferentzia txikiagatik, errez diptongatzeko bidean daude euren artean eta bai ta /a/rekin ere.

ERTAINAK
BAZTANGOA (Pello SALABURU, Tesis Doktora)

ZEBERIOKOA ETA BAZTANGOA KONPARATUZ

- /u/: Zeberiokoa Baztangoa baino itxiagoa eta atzeratuagoa.
- /o/: Zeberiokoa Baztangoa baino itxiagoa eta atzeratuagoa.
- /a/: Zeberiokoa Baztangoa baino itxiagoa eta atzeratuagoa.
- /e/: Zeberiokoa Baztangoa baino itxiagoa eta atzeratuagoa.
- /i/: Zeberiokoa Baztangoa baino itxiagoa eta atzeratuagoa.

3.6.10. *Bokaleen banan banako hots konparaketaz*

Zeberioko bokaleen irekidura eta itxidurari buruzko teoriarik ez dut emango, izan ere, ahozkeraren mundu zabala ikusi ondoren ez delako hain erreza puntu hau zehaztea.

Laborategi fonetikoak asko lagundu dit arlo hau zehazten baina arazoa ez dago hor, hiztunarengan baizik.

Hiztunaren ahozkeramugagabetasuna zehatz aztertzen den neurrian hurbilduko gara lege oinarrietara.

Dena den, jasotako emaitzak hor daude eta erreserba guztiak bitarteko direlarik, hona hemen Zeberioiko triangelu bokalikoari gehien hurbiltzen zaizkion bokale toniko eta atonoak:

BOKALEAK

ESPEKTROGRAMAREN ZENBAKIA

í	43
i	54
é	98
e	24
á	02
a	10
ó	64
o	29
ú	99
u	105

Irudi teorikoetara joaz, hona hemen bokale eta euren definizioak

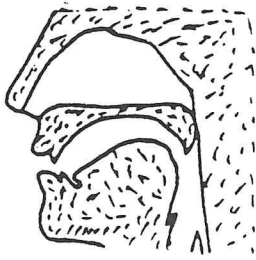
/i/ Aurreko itxia

/u/ Atzeko itxia

/e/ Aurreko erdi-itxia

/o/ Atzeko erdi-itxia

/a/ Erdiko irekia

3.7. BOKALISMOA DIAKRONIAN

Orain artekoa sinkronia mailako laborategi azterketa izan dugu eta diakronian sartzea beharrezko deritzat hau arlo hau borobiltzeko.

Fenomeno ezagunenetariko bat bokale-irekidura dugu eta adibideak lagun, gatozen kasuistikara.

Goi-hobietako Dardarkari (multiplea) Ozenanaren aurreko bokale-irekidura gertatzen da kasu batzuetan.

Adibideetara joanik hor ditugu: «barri» lit. berri; «garri», lit. gerri; «txarri», lit. zerri; etab.

Mitxelena²⁰ dioena baieztatuz, «-ER» multzoa «-AR» egitera heldu da irekiduraz. Esate baterako: «batar», lit. bazter; «bastartu», lit. baztertu; «agartu», lit. ageri/agiri-tik.

Azken adibide hau, aditz mailan Zeberion «agartu» esaten badugu ere, bere partizipioa «agiri» dinogu. Adibidez: «agiri de»; «estagiri» etab.

Badugu «-TU» atzizkidun «agiri» bat: «agiritu» hain zuzen, gaztelerazko «destapar» adierazteko.

Baditu beste erabilera batzuk ere. Esate baterako «agirian» edo «agiri» huts hutsean animalia batzuen «época de celo» adierazteko. Adibidez: «gure txakurre agiri ok eta estok agiri».

Toponimiara joanik, badugu «Agarre» izeneko bat eta hor ere argi dago «Agirre/Agerre»ren irekidura bat dena.

Kasu berdineko beste hainbatetan ez da gertatu irekidurarik baina horren arrazoia ez da besterik hauxe baino: aurreko silabako bokalea «I/U» delako eta bokale itxiak izatera ez du utzi irekitzen edo garairen baten irekirik erabili badira, berez-berez itxi dira armonia bokalikoaren arabera. Adibidez: «ister», lit. izter; «bider», lit. bider; «musker», lit. musker; «piper», lit. piper; «pitxer», lit. pitxer; «suster», lit. sustar; etab.

²⁰ Mitxelena, K. *F.H.V.* 1961. 62 or.

«-R + Kontsonante» kasuan Mitxelenak²¹ «I > E» irekidura edo bazilazioa behintzat adierazten digu baina Zeberion era honetara egiten ditugu berak jartzen dituen adibideak: «kirten», lit. kirten; «urten», lit. irten (baina ez dira esangura berekoak); «kemen», lit. kermen; «txiker», mer. txikir: «agartu», lit. agirtu; etab.

Antzera gertatzen da «U» bokalarekin, ireki eta «O» egiten bait du. Adibidez: «biortu», lit. bihurtu.

Zeberio alde baten sibilantearen aurrean ere gertatu da irekidura. Kasu bakarra izanik ere aipatzera noa: «nagosit» lit. nagusia. Gehienok «nausie» egiten dugu.

Irekidura «L» implisiboaren aurrean ere gertatu da esate baterako: «baltz», lit. beltz; «alkar», lit. elkar; baina beste kasu hauetan ez da aldaketarik sortu. Adibidez: «orbel», lit. orbel; «Aibelabe» (top.).

Beste alde batetik, «beldur/bildur» dela eta, Zeberion «bildur» darabilgu beti. «bildur, bildurti, bildurkilik, bildurbako, bildursartu» etab.

Hasiera absolutuan ez da gertatu irekidurarik bikote hauetan ikus daitekenez: «erri≠arri»; «erdi≠ardi»; «erbi≠arbi» etab.

«R-»z hasten diren hitz maileguetan bokale protetikoa baten bidez osatzera jo dugu eta Zeberion «E-» protetikora joan gara, behar bada, asimilazioaren eraginez. Adibidez: «erresoi, erregu, erruda, erresau, ernegau, errepasau, Erramon» etab.

«A-» protetikoa erabili badarabilgu baina asimilazioz, esate baterako: «arratoi, arrayoa... » etab.

Irekidura fenomenoaren ondoan itxidura daukagu eta Mitxelenari²² jarraituz, bokale mailegu zaharren iraunkortasunaren ondoan aldakortasuna ere ugaria da. «A > E» egiten da itxiduraz aurreko silaban «I/U» dagoenean. Adibideak zenbat gura eta harexen beste: «aite, andie, burue, dakisune, ikusie, txori bet, buru bet, etorri de, apurtu de,» etab...

«I/U» bokaleek eragina izan dezakete aurrekoarengan eta itxi. «Iguski», lit. eguzki; «igurdi», lit. eguerdi; etab.

Itxidura bikoitza ere gertatzen da inoiz. Esate baterako «ikusi», lit. ikuzi. Faktitiboa erabiliz: i-ra-kutzi genuke. Zeberion «irukutzi» esaten dugu.

«O > U» itxidura «N» baten aurrean ezaguna dugu esate baterako Zuberoan, baina Zeberion ere, eta batez be belaunaldi gaztearen artean (30-40) aurkitu ditut kasu batzuk. Adibidez: «untxe», lit. oraintxe; «undiño», lit. oraindino; «untzu», lit. oraintsu; «igun», lit. igon; etab.

²¹ Mitxelena, K. *op. cit.* 62 or.

²² Mitxelena, K. *op. cit.* 50 or.

Datozen adibideotan, zahar eta gazte, denok goaz bat. Adibidez: «unbardinke», lit. oin berdinka; «askunarra», lit. azkonarra; etab.

Mitxelena²³ «KEN» erroa dela eta gaztelerazko «hedor» adierazteko Bizkairako «kirats» aipatzen du baina Zeberion «kiretz» darabilgu, Nafarroan bezala.

Itxidura, sabaikari baten aurrean ere gertatzen da eta adibideak ugariak baino ugariagoak: «itxun», lit. etzan; itxura, lit. etxura; «iyo», lit. eho; «uye», lit. oia; etab.

Belaunaldi gazteak (30-40) kasu gehiagotan itxiten dugu: «ullo», lit. oilo; «uñetako», lit. oinetako; «kullara», lit. koilara; «uya», lit. ohea; «guyen», lit. goian; «luye», lit. lohia; «uñela», lit. orinala; etab.

Bokale itxi baten eraginez, batez ere gazteok itxiteraino heldu gara aurreko zein atzeko bokalea. Esate baterako: «kuipea», lit. koipea; «guitik», lit. goitik; «Guikiri» (top.); «biusturie», lit. bioztura; etab.

«I»dun trisilaboetan, lehen zein hirugarrenean badago «E,O,A» bokaleak aldakor bihurtzen dira. Adibidez: «igirri», lit. igarri; «igurdi», lit. igordi; «imini», Ax. «ibeni»; «ikisi», lit. ikasi; «iruntzi», lit. irentsi;

Lekuko bezala, aipagarria da «izena»rekin gertatzen dena. Gehienok «ixena» [išena] egiten dugu, baina lekutan-lekutan «isena» edo «usena» ere entzuten dira.

Beste kasu baten, «ikusi» hain zuzen, gehienok horrela egin arren, batzuk «ukusi», «ukustosu» etab. egiten dute.

Borobilduz, «E,O,A»ren artean asimilazioak ere gertatzen dira, batzuetan progresiboak eta bestetan regresiboak: «ete»; «odoloste» etab.

Eta bokale berdín bi elkartzén direnean disimilazioa bitarteko dela bereizten dira.

3.8. «I/U» ALTERNANTZIA

Mitxelena²⁴ dinona baieztatzeke ez dago adibidetara joatea baino Zeberioke erabilera ezagutzeko. «U»ren alde egin dugu eta betoz adibideak: «uger», lit. igeri; «ugelaxue-txubelaxue», lit. igel...; «ule/ulle», lit. ile; «untza», lit. iltze; «urten», lit. irten; «urun», lit. irin; «uri», lit. iri.

«isen/usen» alternantzia ere badugu Zeberion, gazteok «ixena» egitera etorri bagara ere.

Sudurkari baten aurrean ere «U»ren alde jo dugu, adibidez: «umo, umel...».

²³ Mitxelena, K. *op. cit.* 67 or.

²⁴ Mitxelena, K. *op. cit.* 73-85 or.

Lit. zumitz delakoan, Zeberion «simentz» egiten dugu. Hor, «I»ren aldeko asimilazio bat gertatuko zen eta gero artikulua jartzean bigarrena ireki egin da «E» eginaz.

Lit. zumel, delakoan, Zeberion «tximel» egiten da «I»ren alde.

«Silo/sulo» bikotea bizirik daukagu baina «silo» ganaduen janaria gordetzeko zuloari esaten zaio.

Sabaikari baten aurrean ere «I»ren alde jo da, adibidez «gitxi» lit. gutxi.

Latineko «subsellium» Zeberion «txisilu» edo «txixilu» egiten dugu.

«I,U > U,U» asimilazioa ere ikus dezakegu esate baterako: lit. ikusi, Zeb. «ukusi»

«U,I > U,U» asimilazioa ere gertatzen da adibide hauetan ikus daitekenez: «urrutxa», lit. urritz; «Urrusti», (top.), lit. urrizti; etab.

Metatesis kasua aipatuz, hor dugu lit. ukutu, Zeberion «ikutu» eta askok «ukutu» eginik.

4. DIPTONGAZIOA

Teoriari ikutu bat eginez, euskal diptongoen berri ematen hasi baino lehen, hona hemen Antoine Meillet jaunari jarraituz bitargitxo batzuk.

4.1. ANTOINE MEILLET:

1. Bokale bat ahozkatzerakoan tinbrea aldatzen bada DIPTONGOA da.

2. DIPTONGO BATEN $\left\{ \begin{array}{l} \text{ITXIDURA} \\ \text{IREKIDURA} \end{array} \right.$

3. BIMATIZAZIOA

- a) Artikulazio puntua edo AHOSKUNEA fijatu.
- b) Bokale irekien entzute handiagoa (perceptibilidad)

* TRIPTONGOA: Hiru bokale baten egitea.
Adibidez: «inbeaiuk» (Zeb.)
«miau» (orokorra)

4.2. EUSKERAZ

1. BEHERANZKOAK

DIPTONGO

2. Goranzkoak

4.2.1. Diptongazio beheranzkoa

Ezkerrean → bokale egiazkoa edo bokale silabikoa.

Ondoren → bokale ERDIA.

INTENSITATEA → Goitik - behera doa.

Adibidez: haize [a̟̞se]
hodei [o̟̞de̞i]
belaun [bela̟̞un]

4.2.2. Diptongo goranzkoak

Ezkerrean → bokale ERDIA

Ondoren → egiazko bokale edo silabikoa.

Adibidez: suerte [s̄wērte]

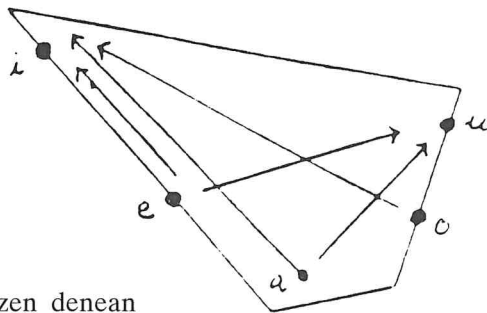
eguerdi [egwērdi]

GAURKO EUSKERAZKO DIPTONGOAK

DIPTONGO BEHERANZKOAK

- ai [aḯ] haize; zelai; haitz.
- ei [eḯ] sei; leiho; hodei.
- oi [oḯ] oihan; oihal; oin.
- au [aḯ] gauza; hau; aurten.
- eu [eḯ] euskera; eutsi; euki.
- ui [uḯ] sagardui; mahasdui.

HELLWAG-en diagrama

4.2.3. Diptongo sekundarioak

Bokale arteko kontsonante bat erortzen denean

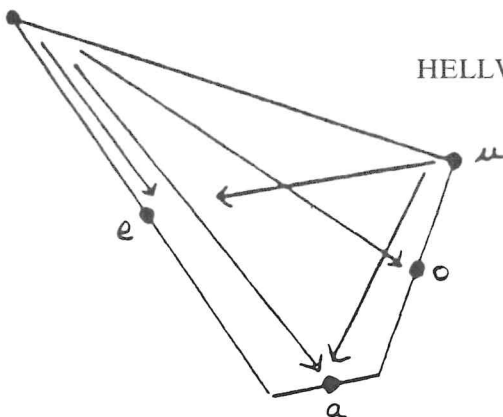
Adibidez: adiskide [aḯskiḯde]

aditu [aḯtu]

eduki [eḯki]

DIPTONGO GORANZKOAK

HELLWAG-en diagrama

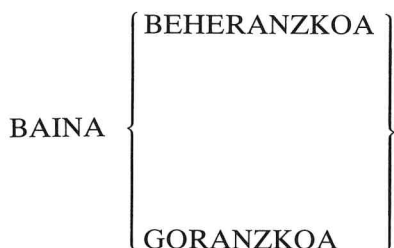

KONTUZ

Diptongo BEHERANZKOETAN → GORANTZ

Mihia:

Diptongo GORANZKOETAN → BEHERANTZ

izenak INTENSITATEARI begira erabiliko ditugu eta ez mihiaren posizioari. IKUSI diagramako puntuak «EXTREMOETAN».

ZEINTZUK DIRAN

TRUKATU

ai → [ja]

Adibideak: Euskalki bakoitzak bereak.

ei → [je]

Txillardegik: maĩtia [maĩtja] 56-57. or

oi → [jo]

Zeberion: [bjeti gora].

au → [wa]

eu → [we]

ui → [wi]

Mitxelenak:

→ Diptongoak SEKUNDARIOAK direla dio, eta gehienak prestamuak.

Halan eta guztiz ere badaudela batzuk.

Adibidez: [xwan] [gwasen]

Txillardegik:

→ Badaudela.

M. Etxebarriak:

→ Praktikan, badaude. Jarraian datorren abiapuntu-azterketan sakon be sakon aztertzen da fenomeno hau.

4.2.4. Diptongoak desegiteko joera

1. SABAIKETA BIDEA

Adibidez: haizea [aʃea]

goiz [goʃ]

oinez [oɲeʃ]

eta abar

2. MONOPTONGAZIOA

almuerzo > armosu
experiencia > experentzia
suelto > soltu
almohada > almuda
guardar > gorde
ruego > erregu
etab, etab.

3. KONTSONANTE EPENTESIA

suerte > suberte / sugerte
lirio > liriyo
violín > bibolin (txirintxaketan...)
yeso > igeltzu

4.3. ZEBERIOKO DIPTONGAZIOA

Sarrera gisa eta sailkapen bat egiteko asmotan, euskerazko diptongoak lau sail nagusitan banatuko nituzke:

- a) Beheranzkoak
- b) Goranzkoak
- d) Primarioak
- e) Sekundarioak²⁵

Euskeraren handik honakoan, jatorrizko diptongo askoren era bateko edo besteko aldaketa sortu da, batzuetan diptongoa monoptongatuz eta beste askotan epentesis kontsonantiko batez apurtuz.

Beste alde batetik eta batez ere mintza-mailan, jatorrizko diptongorik egon ez den kasu askotan egin egin dira diptongo bereziak grupo fonikoen barruko mintzajokoan.

Zeberioko euskerari dagokionez, era guztietako diptongoak entzuten dira eta gehiagoko barik, goazen banan-banan aipatzera:

4.3.1. Beheranzkoak (primarioak zein sekundarioak)

1. «AU»: Diptongo hau oso ugaria dugu Zeberioko euskeran:

«gaur»		[gau̯r̩]
«lau»		[lau̯]
«gausa»	lit. gauza	[gau̯sa]
«au»	lit. hau	[au̯]
etab...		

²⁵ Mitxelena, K. 1961, *F.H.V.* IV. Kap. 87 or. eta 485 garrenean osatua. 1977.

Ahozkeraren beste diptongo sekundario asko egiten dira bokale arteko kontsonanteren bat galdu ondoren.

«nausi»	lit. nagusi	[naʊ̯si]
«dauket»	lit. da(d)ukat	[daʊ̯ket]
«auldu»	lit. ahuldu	[aʊ̯ldu]
«auntz»	lit. ahuntz	[aʊ̯nc]
etab...		

Honez gain, talde honetan sartu behar ditugu «EU» diptongotik datozen guztiak.

2. «EU» diptongoa jatortasunez erabilten bada ere, sarri askotan «AU» egitera etorri da.

Primarioetatik hasita hona hemen jasotako adibide batzuk:

«nau»	lit. neu	[naʊ̯]
«naurri»	lit. neurri	[naʊ̯ri]
«auskera»	lit. euskera	[aʊ̯skera]
«daust»	lit. deust	[daʊ̯st]
etab...		

Sekundarioetara bagoaz, beste hainbeste gertatzen dela ikusiko dugu:

«auki»	lit. eduki	[aʊ̯ki]
«aun»	lit. ehun	[aʊ̯n]
«aulea»	lit. ehulea	[aʊ̯lea]
etab...		

3. «AI». Diptongo hau ere oso ugaria dugu Zeberriko euskeran.

Primarioak jatortasunez erabiltzen dira jarraian beste bokale bat ez badago:

«bai»	lit. bai	[baɪ]
«ibai»	lit. ibai	[iβaɪ]
«nasai»	lit. nasai	[naʃaɪ]
etab...		

Sekundarioak ez dira bat ere urriagoak:

«bai»	lit. bahe	[baɪ]
«nai»	lit. nahi	[naɪ]
«aitu»	lit. aditu	[aɪtu]
etab...		

Lehenago ere esan dugunez, diptongo honen jarraian beste bokale bat badago «AI» diptongoaren bigarren elementua ez da hain argia eta espektrogrametan ere horrela agertzen da «Y» balitz bezala.

«nasaya»	lit. nasaia	[naśaya]
«baya»	lit. bahea	[baya]
«anaya»	lit. anaia	[anaya]
etab...		

Sail hau osatzeko ezin ditugu ahaztu «EI» diptongoaren ahozkeraren aldaketatik datozenak.

4. «EI». Diptongo hau ere era bitara entzuten da, eta jatorrizkoa gorde gordetzen da:

«odei»	lit. hodei	[ođei]
«sein»	lit. zein	[šein]
«erein»	lit. erein	[erein]
«sei»	lit. sei	[šei]
etab...		

Sekundarioak ere gordetan dira:

«bei»	lit. behi	[bei]
«eisu»	lit. egizu	[eišu]
«beitu»	lit. begitu	[beitu]
etab...		

Hori horrela bada ere, sarri askotan «EI» > «AI» egitera etorri da primario zein sekundarioetan:

Primarioetan:

«sai»	lit. sei	[šai]
«erain»	lit. erein	[erain]
«odai»	lit. hodei	[odai]
etab...		

Sekundarioetan:

«bai»	lit. behi	[bai]
«gaitu»	lit. deitu	[gaitu]
«bai»	lit. bedi	[bai]
etab...		

5. «OI». Kasu honetan ere era bietakoak aurkitzen dira.

Primarioak:

«goi»	lit. goi	[goi]
«gois»	lit. goiz	[goiš]
«koipe»	lit. koipe	[koipe]
etab...		

Sekundarioak:

«oi»	lit.	ohe	[o _i]
«oin»	lit.	orain	[o _i n]
«loi»	lit.	lohi	[lo _i]
etab...			

Kasu honetan ere, «OI» diptongoari bokale bat jarraian, sarritan «I» > «Y» egiteko joera dago.

«OI» diptongoa dela eta, fenomeno kurioso bat ari da gertatzen Zeberrioko 40 urtetik beherako belaunaldikoen artean.

Hainbat kasutan, eta adinekoek jatortasunez ahozkatu arren, guk beste gazteagok «OI» > «UI» egiteko joera daukagu, hurrengo puntuan ikusiko dugunez.

6. «UI». Jatorrizkoak ez dira hain ugariak baina halan eta guztiz ere hona hemen batzuk:

«suin»	lit.	suhi	[s _u i _n]
«ipuin»	lit.	ipuin	[i _p u _i n]
«kui»	lit.	kui	[k _u i]
«sagardui»	lit.	sagardui	[s _a g _a r _ɔ ɖ _u i]
«Arandui»	lit.	Arandui	[a _r a _n ɖ _u i]
etab...			

Lehen esan dudanez, eta belaunaldi gaztearen «OI» > «UI» egiteko joera kontutan hartuz asko ugaritzen da ugaritu ere sail hau.

«gui»	lit.	goi	[g _u i]
«lui»	lit.	lohi	[l _u i]
«uin»	lit.	orain	[u _i n]
«ui»	lit.	ohe	[u _i]
etab...			

Adibideok, beheranzko erara transkribitu ditut baina goranzko erara ere aurkitzea bidezko da grupo fonikoaren arabera.

«sagardui»	lit.	sagardui	[s _a g _a r _ɔ ɖ _u i]
«lui»	lit.	lohi	[l _u i]
etab...			

4.3.2. Goranzkoak (primarioak zein sekundarioak)

Goranzko diptongoen banan banakoari ekin aurretik L. Mitxelenak bere *F.H.V.*n honetaz dioenarekin bat natorrela esan behar dut²⁶.

²⁶ Mitxelena, K. 1961, *F.H.V.* IX. Kap. 167 or. eta 515ean osatua. 1977.

Baina beste alde batetik Zeberioko euskera biziko grupo fonikoak aztertu ondoren hainbat eta hainbat goranzko diptongo agertzen zaizkigu azentu eta entonazioaren eragina bitarteko delarik²⁷.

Askoren arteko jasoketa bat egin dut eta hor dira espektrogrametan, 139 garrenetik 166 garrenerainoko zerrenda zatian²⁸.

Banoa ba banan banako aipamenera baina ez ahaztu ahozkeraren mugagabetsuna, azken baten, hizkuntza mintzatua bizitzaren tresna da eta grupo foniko berberak ahozkerara bat baino gehiago izan dezake.

1. «IA» [JA]

«iturrialde»	[ituṙjaḷde]	
«andiandi»	[aṇdjaṇdi]	
«argiargi»	[aṙgjaṙgi]	
etab...		

2. «IE» [JE]

«bieti»	[bjeti]	(behetik)
«audienean»	[auḋjenean]	(eudenean-eueenean)
«aspienda»	[ašpjenda]	(azpian da)
etab...		

3. «IO» [JO]

«asiordu»	[ašjoṙḋu]	(hasi ordu)
«Uriondo»	[urjoṇdo]	(toponimoa)
«arriotza»	[aṙjoca]	(harri-hotza)
etab...		

4. «IU» [JU]

«biune»	[bjune]	(behar doguna)
«gariurte»	[garjuṙte]	(gari urte)
«gariurune»	[garjurune]	(gari-uruna)
etab...		

5. «UA» [UA]

«Iruatxeta»	[irwačeta]	(toponimoa)
«sartualde»	[šaṙtwaḷde]	(sartu alde)
«eskuartean»	[eškwaṙtean]	(esku artean)
etab...		

²⁷ Ikus azentuaren kapituluko herri-adibideak eta eurei dagozkien espektrogramak.

²⁸ Ikus 139tik 166rako espektrogramak eta zerrenda barruan bakoitzaren fonetika-ezaugarriak.

6. «UE» [WE]

«barruenda»	[bārwēnda]	(barruan da)
«barruenyaok»	[bāruwēɲyaok]	(barruan jagok)
«galduen dao»	[gāldwēndaɔ]	(galduen dago)
etab...		

7. «UO» [WO]

«ortuondora»	[ōrtwōndora]	(ortu ondora)
«artuorduko»	[ārtwōrduko]	(hartu orduko)
«aistuorduko»	[aīstwōrduko]	(ahaztu orduko)
etab...		

4.3.3. *Diptongo «bereziak»*²⁹

Diptongo bat osatzeko bokale silabiko bat eta erdi bokale edo erdi kontsonante bat behar da³⁰.

Baina Zeberioko euskeran, hainbat alditan, bokale silabiko bi silaba baten egiten dira eta diptongo funtzioa bete arren bokale silabiko biak ahozkatzen dira.

Hona hemen aurkitutako kasuak: «EA, OA, EO, OE, AO» eta Zeberioko triangulo bokalikoa aztertzean esandakoa kontutan hartzen badugu ez da harritzekoa fenomeno hau³¹.

Funtzioa, diptongoarena dela esan dut eta hala da izan ere, kasuan kasuko bietariko bokale bat oso itxia delako eta bokale itxi horrek erdi bokale edo erdi kontsonante balioa hartzen duelako.

Adibideak dira argigarrienak eta goazen kasu bakoitzaren berri ematera.

1. «EA» [EA]³².

«bearra»	[bēá̄ra]	(bearra)
«beada»	[bēá̄da]	(behar da)
etab...		

2. «EO» [EO]

«beosu»	[bēó̄su]	(behar dozu)
«beorrek»	[bēó̄rek]	(berorrek)
etab...		

²⁹ «Bereziak» deitura hau, nik neuk asmatua da, bokale silabiko teoriko bi silaba baten egiten direnean adierazteko.

³⁰ (6) Meillet, A. 1965.

³¹ Ikus Zeberioko triangulu bokalikoa gaztelera-zkoarekin konparatua.

³² Bokale silabiko bi baten egitean, bata itxia da eta hori adierazteko itxi horren azpian (.) jarri dut, bai goranzkoetan eta bai beheranzkoetan.

3. «OA» [OA]		
«osoan yaok»	[oʃoán̄yaok]	(osoan jagok)
«yoan da»	[ȳoánda]	(joan da)
etab...		
4. «AO» [AO]		
«yaok»	[ȳáok]	(jagok)
«daos»	[dáos̄]	(dagoz)
etab...		
5. «OE» [OE]		
«soloerdi»	[s̄oloé̄r̄di]	(solo erdi)
«ondoestea»	[ōndoé̄stea]	(hondo-hestea)
etab...		

4.3.4. Diptongo-desegiteaz

Egiten diren diptongoen berri eman ondoren, hagaitik edo horregatik egiten ez direnen berri ematea ere ondo letorke³³

Euskal Herrian zehar diptongoak apurtzeko joera handia badago, Zeberion berdín gertatzen da eta labur baino ez bada ere hona hemen adibidez lagunduriko sailkapen hau.

1. Sabaiketaren eragina

Diptongoaren bigarren elementua «i» denean, askotan jarraian datorren kontsonantea sabaitu egiten du eta fonema-elkartze horretan diptongoa bera ere apurtu egiten da.

«talletu»	[tāletu] ³⁴	lit. teilatu
«ollar»	[ōlār]	lit oilar
«axea»	[āšea]	lit haizea
«atxa»	[āča]	lit haitza
«oñes»	[ōñes̄]	lit oinez
etab...		

Diptongoaren «i» horren jarraian bokale bat doanean fenomeno berezi bat gertatzen da eta bietara ulertu daiteke: aurrerkoaren bokale-erdia edo atzekoaren kontsonante-erdia. Adibidez: lit. baina = «baya/baia» [baya]/[baia]; eta horren antzean beste kasu asko.

³³ Mitxelena, K. 1961, 1977. Diptongos. IV. Kap.

³⁴ «tellatu» edo «tallatu» ere entzuten da.

2. Monotongazioa

Sabaiketarik kanpo, gazteleratik hartutako diptongodun hitzak monoptongatzera joan gara neurri handi baten.

Gai hau maixuki azaldu du L. Mitxelena bere *F.H.V.n* eta nire aldetik baieztatu baino ez dut egingo Zeberrioko adibide batzuk jasoz³⁵.

«arrosu»	(almuerzo)
«merinda»	(merienda)
«soltu»	(suelto)
«gubernue»	(gobierno)
etab...	

Dena den, ez dugu ahaztu behar euskerak latinetikako bokaleak gorde egin dituela eta horregatik kasu batzuk gazteleratik begiraturaz gero, monoptongazioa dira baina latinetik begiraturaz jarraipen hutsa³⁶.

3. Epentesis bidezko monoptongazioa

Hauxe dugu diptongoak apurtzeko beste fenomenoetariko bat.

Diptongodun hitz mailegu asko eta asko epentesis kontsonantika baten bidez diptongo gabe gelditzen dira euskeraz silaba bat gehiago eginaz.

«sugertea»	(suerte)
«biboline»	(violín)
«igeltzo»	(yeso)
etab...	

4.4. BOKALEAK HIATOAN

Diptongazioan kasuistika ugari aurkitu badugu, hiatoan beste hainbeste gertatu da. Labur baino ez bada ere, goazen adibideak bitarteko direlarik banan banakora.

1. «-A+A > EA». Adibidez: «alabea, ormea, gausea, ankea, sarea, bernea...» etab.
Kasu batzuetan, «EA» bukaeradun hitzak «A» «organikotzat jo ditugu» «laba, bela» baina jatorrizkoak, labe, bele dira.
2. «-A+E > AE». Adibidez: «ará es, oná es, orrá es» etab.
«-A+E > AI». Adibidez: «gastai, kanpai, galbai» etab.
«-A+E > E». Adibidez: «kantetan, anketan, gausestala» etab.

³⁵ Mitxelena, K. 1961, 1977. Diptongos. IV. Kap.

³⁶ Mitxelena, K. 1961. 1977. Diptongos. IV. Kap.

3. «-A+O > AO». Adibidez: «berá ok, está on» etab.
 «-A+O > O». Adibidez: «bok espok, gauson» etab.
4. «-E+A > EA». Adibidez: «fedea, epea, berdea, etzea... »
5. «-E+E > IE». Adibidez: «sarie, daurie, aurién... »
 «-E+E > EA». Adibidez: «etzeatan, landareatan... »
6. «-E+O > EO». Adibidez: «béot, edéok, erré ok», etab.
 «-E+O > O». Adibidez: «labok, idok», etab.
7. «-O+A > OA». Adibidez: «astóa, estóa, agóa, ollóa, mandóa, léloa, txúxoá,... »
8. «-O+E > OI». Adibidez: «sasoi, erresoí, kamioi... »
 «-O+E > OE». Adibidez: «ondóes, esó es, txartó es»
9. «-O+O > OO». Adibidez: «besóok, artóok, etab...»
 Batzuetan ez da hain argia baina edozein kasutan «O» luzea da.
10. «-I+A > IE». Adibidez: «txoríe, mendíe, egíe, astíe»
11. «-I+E > IE». Adibidez: «orí es, argí es, gasí es... »
12. «-I+O > IO». Adibidez: «txoríok, garíok, bisí(d)ok»
13. «-I+U > IU». Adibidez: «ikisíu», lit. ikasi dogu; «bíu», lit. behar dogu, etab...
14. «-U+A > UE». Adibidez: «burúe, mundúe, eskúe», etab.
15. «-U+E > UE». Adibidez: «galdú es, estú es, gú es... »
16. «-U+I > UI». Adibidez: «estú in, artú in dau,... »
17. «-U+O > UO». Adibidez: «eskúok, artúok (hartu dok)»
18. «-U+U > UU». Adibidez: «artúu (hartu dogu)», etab.

Jasotako adibidetan ikusten denez, esandako guztia egia da baina adibide berberok aldakorrak gertatzen dira grupo fonikoaren arabera. Batzuetan hiatook diptongo bihurtuko dira eta inoiz, asimilazioz, bateratu ere.

5. KONTSONANTISMOA

FONEMA KONTSONANTIKOAK

Euskerazkoekin batera, gaztelaniazkoak ere jarriko ditut bide batez, bata bestarekin konparatzeko.

5.1. AHOSKUNE EDO «PUNTO DE ARTICULACION» KONTUAN IZANIK

EUSKARAZ	GAZTELERAZ
-EZPAINETA KOAK: /p/ /b/ /m/	1 - /p/ /b/ /m/
-EZPAIN-HORTZETA KOAK: /f/	2 - /f/
-HORTZARTEKOAK: ø	3 - /z/ /c/ e,i
-HORTZETA KOAK: /t/ /d/	4 - /t/ /d/
-BIZKAR-HOBIETA KOAK: /z/ /tz/	5 - ø
-GOI-HOBIETA KOAK: /n/ /s/ /ts/ /l/ /r/ /rr/	6 - /s/ /l/ /r/ /rr/ /n/
-SABIAURRE eta SABA I KOAK: /tt/ /dd/ /ñ/ /x/ /tx/ /ll/ /j/	7 - /ch/ /y/ /ll/ /ñ/
-BELOKOAK: /k/ /g/ /j/	8 - /k/ /g/ /x/ /c/ a,o,u
[x]	
-GLOTISKOAK /h/ (Iparraldean)	9 - ø

5.2. AHOTS MOLDEA EDO «MODO DE ARTICULACION» KONTUTAN HARTURIK

EUSKARAZ	GAZTELERAZ
-LEHERKARIAK: «Haizea, momentu baten ez da pasatzen».	
/p/ /t/ /k/ /b/ /d/ /g/ /t/ /dd/	1 - /p/ /t/ /k/ /b/ /d/ /g/
-FRIKARI edo IGURZKARI: «Haizea igurdiz pasatzen da».	
/f/ /z/ /s/ /x/ /j/ /h/ /j/	2 - /f/ /c/ e,i /s/ /y/ /x/
[š] [y] [x]	
-AFRIKARIAK: «Haizeak denbora bi».	
1 - Itxi momentu baten.	

- 2 - Ihurtzen pasatu.
/ts/ /tz/ /tx/ 3 - /ch/
- ALBOKO edo SAIHESKARI: «Haizea alboetatik doa»
/l/ /ll/ 4 - /l/ /ll/
- DARDARKARIAK: «Haizeak pasatzean mihiak bibratu»
/r/ /rr/ 5 - /r/ /rr/

5.3. BOKALE KORDAK EDO «CUERDAS VOCALES» KONTUTAN HARTURIK

EUSKARAZ

- GORRAK: «Cuerdas vocales»ak ez dute parterik hartzen»

/p/ /t/ /tt/ /k/ /ts/ /tz/ /tx/f/ /s/ /z/ /x/ /x/ /h/

[š] [x]

- OZENAK: «Cuerdas vocales»ak parte hartzen dute»

/d/ /dd/ /g/ /m/ /n/ /ñ/ /j/ /ll/ /r/ /rr/

[y]

GAZTELANIERAZ

- /p/ /t/ /k/ /f/ /z/c/ e,i /s/ /x/ /ch/

- /b/ /d/ /g/ /y/ /l/ /ll/r/ /r/ /m/ /n/ /ñ/

5.4. SUDUR-ZULOA KONTUTAN HARTURIK

EUSKARAZ

- SUDURKARIAK: «Sudur-zuloak parte hartzen dau».

/m/ /n/ /ñ/

- AHOKOAK: «Sudur-zuloak ez du parterik hartzen».

Beste guztiak.

GAZTELANIERAZ

- /m/ /n/ /ñ/

5.5. EUSKAL FONEMA KONTSONANTIKOAK
(Euskaltzaindiaren idazkeraz)

AHOSKUNEA -KO

AHOTZ MOLDEA -KARI	Ezpainetako	Ezpain- hortzetako	Hortzetako	Bizkar- hobietako	Goi-hobietako	Sabaiaur eta sabaiko	Beloko	Glotisko
Leherkari Gorrak	p		t			tt	k	
Leherkari Ozenak	b		d			dd(j)	g	
Sudurkariak	m				n	ñ		
Frikariak		f					(j)	h
Frikariak Txistukariak				x	s	x		
Afrikariak				tz	ts	tx		
Saiheskariak					l	ll		
Dardarkari bakuna					r			
Dardarkari askotarikoa					rr			

5.6. FONEMA-ALOFONO KONTSONANTIKOAK

Fonemen banan-banako azalpen honetan, hauxe bide hau jarraituko dugu:

a) Euskerara egokitutako Transkripzio FILOLOGIKOA.

b) Fonema edo eta alofono bakoitzaren definizioa.

c) Adibideak.

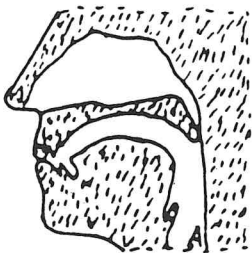
d) Abiapuntu lez, Zeberrioko euskeratik jasotakoa.

5.6.1. Ezpainetakoak

DIAGRAMA

FONEMA → / /

ALOFONOA → []

/p/ EZPAINETAKO - LEHERKARI - GORRA [p]

pitxarra

[p̪ič̪āṙa]

oporrak

[op̪oṙak]

cup!

[eʉp]

/b/ EZPAINETAKO - LEHERKARI - OZENA [b]

basoa

[baṣoa]

on bidea

[omb̪iḏea]

badator

[baḏatoṙ]

NOIZ? - a) Hasiera absolutoan

b) $\left. \begin{array}{c} M \\ N \end{array} \right\} + b$

c) Multzo fonikoaren arauera.

/ɸ/ EZPAINETAKO - FRIKARI - OZENA [ɸ]

alaba

[alaḃa]

abarka

[aḃaṙka]

erbia

[eṙḃia]

alboa

[alḃoa]

oinez badoa

[oṙezḃaḏoa]

NOIZ: beste kasu guztietan.

/m/ EZPAINETAKO - SUDURKARI - OZENA [m]

madaria	[maɖaria]
emakume	[emakume]
kanpoan	[kampoan]
egin barik	[egimbarik]

EZPAIN - HORTZETAKOAK

/f/ EZPAIN-HORTZETAKO - FRIKARI -GORRA [f]

afaria	[afaria]
fedea	[feðea]

5.6.2. *Hortzartekoak*: Euskeraz ez daukagu, baina entzungo balira, erderaren eraginez izango litzateke.

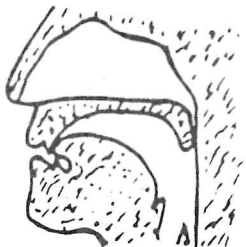
5.6.3. *Hortzetakoak*

/t/ HORTZETAKO - LEHERKARI - GORRA [t]

teilatu	[te atu]
atea	[ate ^h a]
ez dator	[estatõ]

/d/ HORTZETAKO - LEHERKARI - OZENA [d]

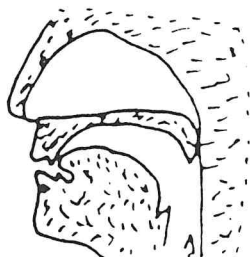
dirua	[dirua]
handik	[aṅdik]
zaldia	[saɫdia]

NOIZ? - a) Hasiera absolutoan

b) $\left. \begin{array}{c} N \\ L \end{array} \right\} + d$

d) Multzo fonikoaren arauera.

/d/ HORTZETAKO - FRIKARI - OZENA [d̪]

ederra	[eḏeṙa]
ardoa	[aṙḏoa]
berez doa	[berez ḏoa]
oinez dabil	[oinezḏabil]

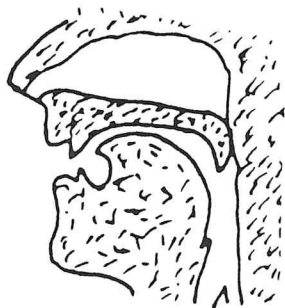
NOIZ? - a) Hasiera eta /n/, /l/ren jarraian ez doanean.
b) Gortzen ez den neutralizazioetan.

BIZKAR-HOBIETAKOAK

5.6.4. Hobietakoak

GOI-HOBIETAKOAK

5.6.4.1. Bizkar-Hobietakoak

/z/ BIZKAR-HOBIETAKO - FRIKARI - GORRA [s]

gizona	[gizona]
zure	[sure]
berez	[beres]

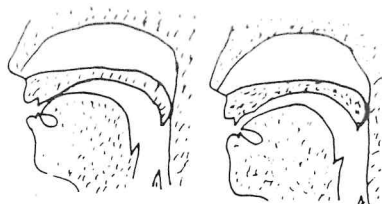
/z/ BIZKAR-HOBIETAKO - FRIKARI - OZENA [z]

oinez nabil	[oineznaβil]
ez gauza	[ezgauza]
ez behar	[ezbeaṙ]
ez jakin	[ezyakin]

OHARRA: Bizkaieraz ia guztiz galdu dugu /z/ honen ahozkeraz, eta GOI-HOBIETAKOA egiten dugu.

/tʰ/ BIZKAR-HOBIETAKO - AFRIKARI - GORRA [c]

gatza	[gaca]
bizitza	[bisica]
ez zen	[ecen]
giltza	[gilca]
ez zinean	[ecinean]
ez zaitut	[ecaɪtut]

5.6.4.2. Goi-Hobietakoak

/s/ GOI-HOIBETAKO - FRIKARI - GORRA [š]

esan	[e'san]
sua	[š'ua]
sagua	[š'agua]
ames	[ameš]

/s/ GOI-HOBIETAKO - FRIKARI - OZENA [ž]

asmo	[ažmo]
esne	[ežne]
itxas gizona	[içažgisona]

OHARRA: Bai /z/ eta bai /s/ era bitara ager daiteke diakroniako neutralizazioen arabera, zein gor zein ozen izanik.

Adibidez: ez gara (eskara)
ez gauza
(ezgausa)

/ts/ GOI-HOBIETAKO - AFRIKARI - GORRA [č]

otsoa	[o'čoa]
atsoa	[a'čoa]
bildotsa	[biłdo'ča]

OHARRA: Bizkaian, ia-ia, galdu egin dugu fonema honen ahoskera eta bere ordeztu /tz/ edo /tx/ egiten dugu.

/n/ GOI-HOBIETAKO - SUDURKARI - OZENA [ɲ]

anaia	[anaya]
ona	[ona]
egon	[egon]
nire	[nire]

/n/ HORTZETAKO - SUDURKARI - OZENA [ɲ]

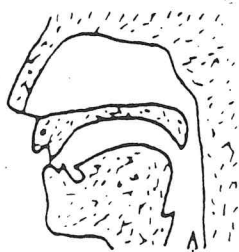
handik	[aɲdik]
antolatu	[aɲtolatu]
kantua	[kaɲtua]

/n/ BELOKO - SUDURKARI - OZENA [ɲ]

hango	[aɲgo]
hanka	[aɲka]
San Juanak	[saɲxwanak]

/n/ EZPAIN-HORTZETAKO - SUDURKARI - OZENA [m]

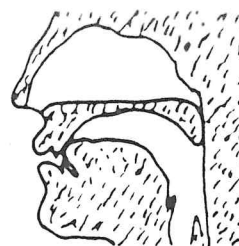
lan faltan	[laɲfaɫtan]
fin-fin	[fiɲfiɲ]
San Ferminak	[saɲfeɾminak]

/l/ GOI-HOBIETAKO - SAIHESKARI - OZENA [l]

luzea	[luzea]
elurra	[eɫuɾa]
epel	[epeɫ]

/l/ HORTZETAKO - SAIHESKARI - OZENA [l]

aldi	[alɔdi]
altua	[alɫua]

NOIZ? /d/, /t/ren aurrean

/r/ GOI-HOBIETAKO - DARKARKARI - OZENA [r]

eroan	[eroan]
era	[era]
nora	[nora]

/rr/ GOI-HOBIETAKO - DARDARKARI - OZENA [r̄]
ask.

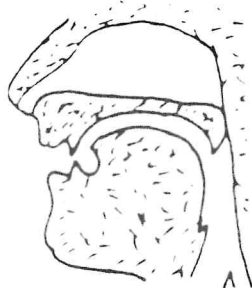
errota	[eṛota]
sudurra	[ṣuḍuṛa]
ardia	[aṛdia]
erbia	[eṛbia]
bedar	[beḍaṛ]
ur	[uṛ]

OHARRA: /r/ bakuna, posizioaren arabera indartu egin daiteke.

Adibidez:

ura	[ura]
ur	[uṛ]
zera	[sera]
zer	[seṛ]
ur barik	[uṛbarik]
zer barik	[seṛbarik]

5.6.5. Sabai-aurrekoak

/x/ SABAI-AURREKO - FRIKARI - GORRA [š]

haxe	[aḡše]
honaxe	[onaše]
hortixik	[oṛtišik]

/x/ SABAI-AURREKO - FRIKARI - OZENA [ž]

OHARRA: Adibideak tokian tokiko ikusi behar dira. Hots ozen hau [y] eta [š] ren bitartean egongo litzateke.

Ajangiz	[ažanžis]
ogia	[ogiye]>[ogiže]>[ogiše]

/tx/ SABAI-AURREKO - AFRIKARI - GORRA [č]

txakurra	[čakuṙa]
etxea	[ecēa]
hortxe	[oṙče]

/tx/ SABAI-AURREKO - AFRIKARI - OZENA [dž]

OHARRA: Ez da erreza hots hau aurkitzea baina badirudi LEKEITIO aldean aurki daitekeela.

Lek. jan	[džan]
----------	--------

5.6.6. Sabaikoak

/tt/ SABAICO - LEHERKARI - GORRA [t]

aitte	[aṙte]
Antton	[aṙṭon]
politto	[poliṭo]

OHARRA: Hots hau bere, ez da toki guztietan egiten, eta egiten den lurraldeetan be, eufoniaren arabera /tx/ fonemarantz doa, Ondarroan adibidez,

aita > aitta	[aṙṭa]
gazteak	[ače]

/dd/ SABAICO - LEHERKARI - OZENA [d]

egin dogu > einddu	[eiṅḍu]
Madalen > Maddalen	[maḍalen] > [mačalen]
egin da > eindde	[eiṅḍe]

OHARRA: Hemen be, kasu batzuetan, /tx/ egitera abiatu da bat baino gehiago, eufonia eta ekonomiaren arabera.

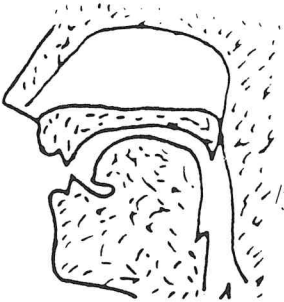
/ñ/ SABAIKO - SUDURKARI - OZENA [ɲ]

andereño	[aɲdereɲo]
baina	[baɲa]
ginen	[giɲen]
oinez	[oɲes]
antxoa	[aɲtʃoa]
han txoria	[aɲtʃoria]

OHARRA: Kontuz!

- 1) in > ñ [ɲ]
- 2) n + tx > ñtx [ɲtʃ]
- 3) /n/ adierazkorra > ñ [ɲ]
- 4) n + i > ñ [ɲ]
- 5) n + y > ñy [ɲy]

/j/ SABAIKO - FRIKARI - OZENA [j]

hori jan dau	[oriyaɲdaɯ]
ha joan da	[aɲoɲda]
ez jakin	[ezyakin]
lar jan	[laɾyan]

/j/ SABAIKO - AFRIKARI - OZENA [ʝ]

jan	[ʝan]
han jan	[aɲʝan]
epel jatea	[epelʝatea]

NOIZ? a) hasiera absolutoan

b) /n/, /l/ ren atzean

d) Multzo fonikoaren arauera.

OHARRA: Indar gitxiz hitz egiten dugunean baliteke hasiera horretan [j] frikaria gitea.

/l/ SABAIKO - SAIHESKARI - OZENA [ʎ]

oiloa	[oʎoa]
mutila	[mutiʎa]
opila	[opiʎa]
epel jatea	[epelʎatea]
allegatu	[aʎegatu]
eltxoa	[eʎtʃoa]
etxarra	[eʎtʃaɾa]

OHARRA: Sabaiketa hau posiblea da baina tokian tokiko, sabaitu gabe ere agertzen da.

Adibidez: Zeb. [mutile], [opile], etab.

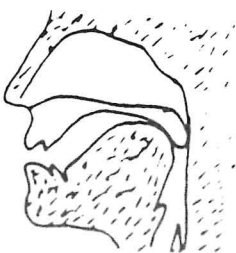
5.6.7. Belokoak

/k/ BELOKO - LEHERKARI - GORRA [k]

korta	[koɾta]
ikutu	[ikutu]
oker	[okeɾ]
guk	[guk]

/g/ BELOKO - LEHERKARI - OZENA [g]

gauza	[gaʊsa]
hango	[aŋgo]

NOIZ?: a) Hasiera absolutoan

b) /n/ren atzean

d) Multzo fonikoaren arauera.

/g/ BELOKO - FRIKARI - OZENA [g]

eguna	[eguna]
egon	[egon]
argia	[aɾgia]
ez gauza	[ezgaʊsa]

NOIZ: Beste kasu guztietan, gortzen ez bada.

Adibidez:

ez gara > [eskara], etab.

/j/ BELOKO - FRIKARI - GORRA [x]

Jauna	[xauna]
Jaungoikoa	[xaungoikoa]
San Juanak	[sanxwanak]

OHARRA: Gaur egun oraindino gordetzen dugu /j/ren ahoskera jatorra, baina lurralde askotan aldatuz doa beloko frikari gorra egiteraino.

5.6.8. Iparralderako

ASPIRATUAK

/p/ EZPAINETAKO - ARNASKARI (aspiratu) - GORRA [ph]

Adibidez: [phãrka]; [phipẽr]

/t/ HORTZETAKO - ARNASKARI - GORRA [th]

Adibidez: thipil = «desnudo»
thipina = «puchero»

/k/ BELOKO - ARNASKARI - GORRA [kh]

Adibidez: khorpitz
khako = kakoa = «gancho»

UBULAKO - DARDARKARI - OZENAK	sinplea: R	} FRANTZESAREN ARABERA
	multiplea: R̄	

GLOTALAK

/h/ GLOTISKO FRIKARI - GORRA [h]

Adibidez: herri [hẽri]
hots [hõ]

AHOSKUNEA -KO

A
H
O
T
S

M
O
L
D
E
A

-KARI

	Ezpainetako	Ezpain-hortzetako	Hortzetako	Bizkar-hobietako	Goi-hobietako	Kakuminalak irauliak	Sabai-aurreko	Sabaiko	Beloko	Ubulako	Glotisko
Leherkariak	p b		t d					t d k g			
Sudurkariak		m	n		n			n	n		
Arnaskariak	ph		th					kh			
Frikariak		ɸ f	ð					y x g			h h
Frikari txist.				s z	ʃ ʒ		š ž				
Afrikariak				c	č		č dž	ȷ			
Saiheskariak			l		l			l			
Dardarkari bak.					r						R
Dardarkari ask.					ṛ						Ṛ
	- +	- +	- +	- +	- +	- +	- +	- +	- +	- +	- +

ZEBERIOKO FONEMA KONTSONANTIKOAK
AHOSKUNEA -KO

A
H
O
T
S

M
O
L
D
E
A

-KARI

	Ezpainetako	Ezpain-hortzetako	Hortzetako	Bizkar-hobietako	Goi-hobietako	Sabai aur eta sabaiko	Beloko	Glotisko
Leherkari Gorrak	p		t				k	
Leherkari Ozenak	b		d				g	
Sudurkariak	m				n	ñ		
Frikariak		f				y	(j)	
Frikari Txist.					s	x		
Afrikariak				tz		tx		
Saiheskariak					l	ll		
Dardarkari bak.					r			
Dardarkari ask.					rr			

5.7. ZEBERIOKO EUSKARAREN KONTSONANTISMOA

Euskeraz daragoiodan aldetik eta arlo hau aztertzeko infrastruktura lexikoa oraindik zehazki finkatu gabe dagoenez, didaktikari begirako terminologia erabiltzearen alde nago eta hauxe da nire bidea:³⁷

Gaztelerazko «Punto de Articulación» AHOSKUNEA bezala darabilt eta bere ezaugarria «-KO» izango da, izan ere tokia adierazten duelako.

Gaztelerazko «Modo de Articulación» AHOTS MOLDEA bezala darabilt eta bere ezaugarria «-(K)ARI».

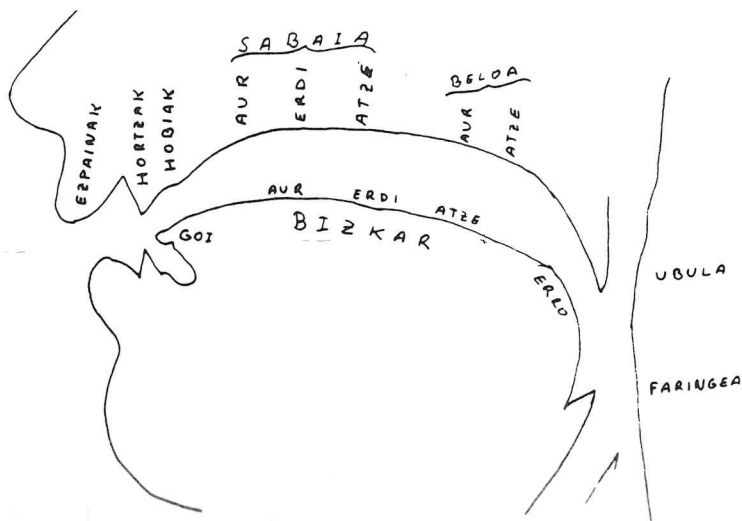
Gaztelerazko «SONORA/SORDA» «OZENA/GORRA» izango da.

Beste alde batetik eta kontsonanteen azterketa-ordenari dagokionez, nik neuk jarraituko dudan bidea «AHOSKUNEA» oinarritzat hartutakoa izango da gero alofono guztietara heltzeko.

Arlo honi hasiera emateko hona hemen Zeberioko euskeraren FONOLOGIA-ko taula, bere izendegi eta guzti. (Ikus. 88 orr.).

FONETIKArako transkripzio Fonetiko-Filologikoa erabiliko dut beti ere euskerara egokiturik.

AHOSKUNEAREN EBAKERA-DIAGRAMA

A. QUILIS³⁸, oinarritzat harturik³⁹.

³⁷ Gotzon Garatek berak emandako aholkua da eta zuzen zuzenean jarraitu dut. «Ozena-Gorra» delakoan Txilardegiri jarraitu diot. Salaburu, Pellok beste bat darabil: «Ahostun-Ahoskabe». Eritziak eritzi, hor dago nire aukera.

³⁸ Quilis, A. - Fernández, J.A. 9. edic. 1979, 22 or.

³⁹ Malmberg, B. 1954; eta Txillardegia, 1980, 85. or. ere erabili ditut diagrama hau borobiltzeko.

5.7.1. Ezpainetakoak

5.7.1.1. /p/ EZPAINETAKO - LEHERKARI - GORRA [p]

Alde batetik, esandako definizioaren arabera agertzen da fonema hau Zeberio-ko euskeran.

Tokiari dagokionez, edozein tokitan agertu daiteke, esate baterako: «posik, pekatu; apoa, epea; eup!»

Beste alde batetik, eta L. Mitxelena *F.H.V.n*⁴⁰ aztertutik daukanez, Zeberion ere mailegu zaharretan batez ere, «b-» agertzen da: «berna, bake, etab.» hasiera absolutoetan.

Gaur egun «f» nagusitzen ari bada ere, badira oraindik «f»ren ordezko «p» bat edo beste, batez ere izen propioetan «Pilipa, Pantxike, Prantzisko; posporo, etab.»

Jatorritik kanpo ere hainbat bider agertzen da hots hau baina «b»ren gorketaz den aldetik /b/ aztertzerakoan sakonduko dut.

Espektrogramak aipatuz, oso interesgarria litzateke alde batetik «p» eta «b» konparatzea lehenengoaren gortasuna eta bigarrenaren ozentasuna ikusteko (ikus 33 eta 34 espektrogramak).

Baina hortik aparte sarri askotan «p» eta «b» biak agertzen dira gor bezala (ikus 297, 298, 299... espekt.).

Baina gor bezala agertu arren bada espektrograman bereizgarri bat eta hauxe da: «p» gorra dela adierazteko aspirazio barra bat agertzen da konstante lez eta hortxe bereizten da kasuotan «b»rekin (ikus 12, 33, 297... espekt.).

5.7.1.2. /b/ EZPAINETAKO -LEHERKARI - OZENA [b]

Leherkaritasun hau alde batetik hasiera absolutoan gertatzen da eta bai ta «n»ren atzean ere. Ikus, 34 eta 252 espekt. kasu biak baieztatzeko.

Mintzaera era askotakoa da bakoitzaren egoeraren arabera eta horregatik hasiera absolutoak zati handi baten norberagan daude.

Beste alde batetik, grupo foniko batzuetako kontsonante ahozkatzeak bide bat baino gehiago du batean bestean.

Har dezagun grupo foniko hau «NIK BAI».

Ba, «nik» horren «-k» ahozkatzen bada, datorren «b-» leherkaria dugu, hasiera absolutoa balitz bezala, bestela zelan ahozkatu?

Beste kasu baten, eta Zeberion hau nagusitzen da, «-k» hori galdu egiten da baina «b-» gortu egiten du «p» eginaz, hau da, «nipai»: Ahoskunea nagusitu da baina Ahots Moldea gortuz.

⁴⁰ Mitxelena, K. 1961/1977. 407 or. 583 or.n osatua eta Martineten teoriarekin kontrastatua.

Berdin gertatzen da «-t + b-»; «-k + b-» eta «(E)-Z + b-» elkar jotzeekin. Xistukariaren kasuan kontu handia izan behar da, gortzerik ez balego «b-» frikari bihurtzen delako.

Har dezagun herriko adibide bat eta era bietara ahozkatu:

(Zeb.) «espada» [eʃpaða]

lit. EZ BADA

(XX) «esbada» [ezbaða]

Batera egin edo bestera egin, asko aldatzen da eta etorkizunari begira, herriko berezko legetara jo behar genukela uste dut.

«n-»ren ondoko «b-» leherkaria dela esan dugu eta hala da, baina jaso ditudan kasu batzuetan leherkari ezeze gortu eta «p» bihurtzeraino heldu da batez ere grupo foniko eginetan.

Esate baterako: «aginpide» [agimpide]

«eskonparri» [eʃkompaɾi]

etab...

«l-»ren kasuan ere berdin gertatzen da:

Esate baterako «ibilpide» [ibilpide]

Ozentasunari buruz, espektrogrametan argi ta garbi agertzen dira bandak eta agertuko ez balira ere aspirazio barrarik gabe agertzen dira, aurreragoan aipatu dudanez.

5.7.1.3. /b/ EZPAINETAKO - FRIKARI - OZENA [b]

Gehienbat, aurreragoan leherkarirako aipatu ditugun kasuetatik kanporako guztietan egiten da frikari lez.

Espektrogrametan ere jaso ahal izan dut eta horra hor adibidez: 1, 22, 43, 62, 82... espekt.

Aipaturiko espektrogrametan ere ezberdintasunak ageri dira; eta kasu batzuetan frikari garbiak badira ere beste batzuetan ez dago hain argi eta berriro goaz lehenengo esanera: mintzaeraren etenak edo erdi etenak ez dira beti berdinak eta hitz egitearen jariotasuna nahinon aldatzen dugu eta jakina, espektrogrametan, esana agertzen da.

Ezberdintasun honen beste faktore bat azentoa litzateke, bokalea indartzean lehertuago egiten delako aurreko kontsonantea.

Azkenez, indar gutxiko mintzaeran baliteke hasieran ere frikariak egitea eta sarritan espektrograman agertu ere ez egitea. Ikus, adibidez 105 espekt. beste batzuen artean.

Izan ere fenomeno hau ez da harrizkoa. Guk idatziaren kontzientzia daukagu sarritan baina batzuetan fonema batzuk esan ere ez ditugu egiten.

Bide honetatik, eta zehaztuz, «b» frikari hau errez galtzeko joera dago euskera bizian batez ere bokale artean.

«U»ren Kontsonantizazioa

Bizkaiko mintzera zati baten eta forma literarioan hain zuzen, «U»>«B» egiten da. Adibidez: «neuan = NEBAN; gaua = GABA»; etab.

Baina Zeberioiko euskeran, aditzean behintzat, ez da hori gertatu: Adibidez: «neuan = NAUEN»; eta beste kasuan «B» egiten da baina «U» galdu barik: «gaua = GAUBE»

«b» alternantzian

Alternantziak aipatuz, ezpainetako baten ordez beste ezpainetako bat egitea errez da eta hona hemen jasotako adibide pare bat: «bai - mai; banatu - manatu» etab.⁴¹.

Beste kasu batzuetan, ozena izanik, ahoskune ezberdineko bat edo besterekin gertatzen da alternantzia:

Adibidez: «suge/sube»; «abe/age» etab..

Lehenago esan dugu «-Z + B-k > -P-» egin dezakela eta egiten duela, baina ez beti.

«EZ» proklitikoaren ordez instrumental bat hartzen badugu, ez dago gorketarik, -(e)z gero kasutik aparte.

Adibidez:

«oñes basatos» [oɲeʒbaʃatos] lit. oinez bazatuz

«burus bada» [buruʒbaða] lit. buruz bada

Gortzen ez den kasuetan ezpainetakoa frikari egiten da eta sibilantea ozena.

5.7.1.4. /m/ EZPAINETAKO - SUDURKARI - OZENA [m]

Alde batetik jatorrizkoak ditugu eta ez dute aparteko esan beharrik.

Dena den, hemen ere eta «b» fonemara hurbiltzen den neurrian ikusten dira aldakuntzatxo batzuk. Ikus bada 9 eta 50 espektrogrametan «m» biak.

Beste alde batetik, literaturarako «N» onartu arren fonetikan «m» dira «P eta B»ren aurreko «N»ak.

Adibidez: 252 espekt.

Asimilazioa

Sudurkari bikote hau: «-n + m-» elkartzen direnean ezpainetakoa nagusitzen da.

Adibidez: «aldamoduen». lit. Ahal dan moduan.

⁴¹ «mai» Etxaso auzunan jaso da eta «manatu» Undurran.

5.7.2. *Ezpain-hortzetakoak*

5.7.2.1. /f/ EZPAIN-HORTZETAKO - FRIKARI - GORRA [f]

Zeberriko euskeran ondo ikasi da fonema honen hotsa eta oraindino «p»rekin egiten diren kasu apurrak kenduz gero, jatorrasunean darabilgu.

Dena den, eta espektrogrametara joanik, (ikus: 3, 24, 45, 64, 84 espekt.) «f»k ere ahoskera ezberdinak dituela konturatuko gara batez ere azentuaren posizioa zehatz begiratzen badugu.

«F» > «p» egiten diren kasu apurretarako ikus honi buruz 1.1.ean esandakoa.

5.7.3. *Hortzetakoak*

5.7.3.1. /t/ HORTZETAKO - LEHERKARI - GORRA [t]

Alde batetik, esandako definizioaren arabera agertzen da fonema hau Zeberriko euskeran.

Espektrogramak ere hor dira eta ez dago ikustea baino: 16, 37, 57, 76,... espekt. aspirazio marka eta guzti.

Beste alde batetik, jatorrizkoa ez den, baina gorketa baten bidezko «t» bat ere agertzen da baina «d» aztertzerakoan sakonduko dut.

Kontsonante leherkari gorra galtzea ez da izaten hain erreza baina batzuetan grupo fonikoaren barruko elkar-joteetan galdu ere egiten dira.

Har dezagun grupo foniko hau: «bat parean». Bide bi daude: edo biak ahozkatu, derrigorrezko eten bat eginaz, edo «-t» galdu «p-» nagusitzeko.

Fenomeno hau ez da kasu honetakoa bakarrik, eta gertatzen den kasuetan hizkuntzaren eufonia eta ekonomian oinarritzen da.

L. Mitxelenak esandakoa baieztatuz,⁴² Zeberion ere hasieran ozen bezala agertzen da: «denpora, denda», etab. baina gaur egun, geroago eta erderaren eragin gehiago ageri da eta mailegu berrietan gor bezala ahozkatzea ez da harrizkeoa.

Hiztunen mundua berezia da eta beti ez bada ere, sarritan jaso ahal izan dut neure transkribapenetan «DA» lit. ETAREN erabilera.

Kasu honetan «E-» gabe egiten da lokarri kopulatibo hau baina sarritan ozendurik agertzen da. Nire ustez, aurreratxua aipatu dugunaren arabera, hemen ere «TA» leherkari gorra denez hasiera absolutuan ozen egiteko joera zabaldu da eta hortik berri-emaile askoren: «da... da... da...»

Dena den, aurkitu, hiru eratara aurkitzenda «ETA-TA-DA».

⁴² Mitxelena, K. 1977, 583 or.

5.7.3.2. /d/ HORTZETAKO - LEHERKARI - OZENA [d]

Lehenengo eta behin, hasiera absolutoetan aurkitzen dugu leherkaritasun hau. «N» Hasiera absolutoetatik aparte, « $\frac{N}{L} + d$ » kasuetan ere gertatzen da leherkaritasuna.

Aipatutako kasuetarako adibide asko dago baina nahiko litzateke: 183, 140, 150 espekt. ikustea.

Beste kasu batzuetan, grupo fonikoaren barruko kontsonanteen elkar jotetik «d-» > «-t-» egitera etorri da. Esate baterako: «batator» lit. bat dator; «atarak» lit. ha(r)k dakar; «estator» lit. ez dator.

Ezpainetako leherkariaren kasuan esan dugunez, hemen ere bigarren fonemaren ahoskunea nagusitu da baina lehenengoaren gortasunaz gortuta.

Fonemen bikotetasun honetan bada kasu bat euren arteko oreka batera heltzen dena eta hauxe da: goian aipatu dugun «batator».

Konstante bezala bigarren fonemaren ahoskunea nagusitzen dela esan dugu baina kasu honetan biak dira ahoskune berekoak eta jakina, gorra nagusitzen da aurrean egon arren. Berdin gertatuko da geroago «-k + g-»-rekin.

Gorketa hau ikusteko hor duzue adibidez, 256 espekt.

Berriro aipatu behar dugu hemen indar gutxiko mintzaera eta horrelako kasuetan, ez bakarrik hasierako leherkari ozenak, leherkari gorra ere, ozendurik ahozkatzen dira.

Adibide lez, neure transkribaketetan hainbeste bider aurkitutako bat dakart aurrera: «da» lit. eta, lokarria, agertu ere, zein kontsonante zein bokale ondoan egiten da.

Ezaguna bada ere, gogoratu, kasu hau ere «N» eta «L»ren eraginezko ozenketa barruan dagoela: «andik, Madrildik... »

5.7.3.3. /d/ HORTZETAKO - FRIKARI - OZENA [d̪]

Lehen, leherkarirako esan ditugun kasuetatik kanporako guztietan egiten da frikari.

Espekrogrametan ere horrela agertzen da batez beste: ikus. 2, 23, 44, 63, 83,... espekt.

«b»ren antzera errez galtzen da hortzetako frikari hau eta fonetikako legeen barruan.

Alternantziak ere baditu «r» zein «l»rekin ahoskune berberekoak izan ez arren.

«EZ» proklitikoak «d» gortzeko indarra badu ere, beste kasuetan gortu gabe ere gelditzen da, frikari jarraituz eta sibilantea ozenduz.

Azken kasurako adibide asko jaso dut eta nahiko da 263, 281... espekt. ikustea.

5.7.3.4. «-TU > -DU > -U» PARTIZIPIO BUKAERA

Aditzaren arlokoa bada ere, fonetika aldetik hemengoa da eta ugaritasunari begira aipatu beharrekoa.

Zeberioko euskeran «-TU» partizipioilea askotan darabilgu latinetikako jatorria zainduz, baina sarri askotan erromantzearen eraginezko ozendua artu da bokale arteko Hortzetako-Frikari-Ozena, galduz eta bigarren mailako diptongoa sortuz⁴³.

Adibideak ugariak baino ugariagoak dira eta hona hemen zenbat gura eta horrexenbeste:

«kantau»	«apartau»
«olgau»	«sugertau»
«erresau»	«sustau»
«amatau»	«gustau»
«soltau»	«labrau»
«amarrau»	«akabau...»
«nastau»	lit. nahastu etab...

5.7.4. Bizkar-hobietakoak

5.7.4.1. /z/ BIZKAR-HOBIETAKO - FRIKARI - GORRA [s]

5.7.4.2. /z/ BIZKAR-HOBIETAKO - FRIKARI - OZENA [z]

Zeberioko euskerari dagokionez, definizio teorikoaz bakarrik baliatu naiz, Zeberion fonema honen ahozkeria jatorra galdurik daukagulako⁴⁴.

Ahaleginak egin ditut espektrograma bidez ere argibideren bat bilatzen baina Goi-Hobietakoak nagusitu direla esan behar dugu. Ikus, 132, 133, 134, eta 135 espekt.

Gaurko ahoskune bizian aipatuko baditugu ere, fonema hau sabaitu egin da «i» baten eraginez batez ere belaunaldi erdiko eta gazteetan.

5.7.4.3. /tz/ BIZKAR-HOBIETAKO-AFRIKARI-GORRA [c]

Jatorrizko zein besteko, ugaria da fonema hau Zeberioko euskeran.

Teoria mailan, afrikari baten denpora bi daude, leherketa eta frikatasuna.

⁴³ Beti ez da horrela gertatzen, adibidez: «serbidu, kumplidu» etab...; eta ikusten denez ez da bokale arteko kontsonante ozena galtzen. Arrazoia, alde batetik azentuan legoke eta bestetik, praktikotasunari begira, ez da hain erreza «iu» diptongoa ahozkatzea.

⁴⁴ Joera nagusia horrela bada ere, nik neuk ez nuke dogmatizatuko, hiztun bakoitza mundu berezi bat bait da.

Ikusten baditugu, 19, 40, 60, 79, 105... espekt., hauxe ikusteko aukera dugu: kasu batzuetan espektrogramaren goitik beherako horretan argi ikusten dira denpora biak bereiztuta, baina beste batzuetan goi aldean ez dago hain argi leherkaritasun hori.

Kasuistikan sarturik, jatorrizko ez diren hots bat baino gehiago egiten dira «tz» hotsez Zeberiko euskeran.

Ugarienetariko «TS > TZ» egitea dogu eta adibideak ia-ia berbako aurkitzen dira: Adibidez: «esan dotzut,... indertzu..., otzoa...» etab...

Badira, kasu aipagarriak ere, esate baterako «ETZE, ITZESO...».

Jatorrizko fonema «TS» zen eta askok eta askok «TX» fonemaren bidez egiten badute ere, Zeberion «TZ»z egiten da. Ikus, 40 espekt.

«EZ» proklitiko «Z-»z hazten den aditz forma batekin elkartzen denean «TZ» egitea da bidezkoena Euskalerrian zehar eta Zeberion ere oraindik adineko batzuegan horrela da, baina gehienok beste bide bat hartu dugu gaur egun eta hauxe da: sibilante biak asimilatu eta Bizkar-Hobietakoa ahozkatzen ez dakigun neurrian, Goi-Hobietakoa egiten dugu «S» balitz lez. Ikus, 135 espekt.

Jatorrizko «Z»tik datozenak ere ugariak dira eta batez ere toponimo eta izen propioetan agertzen dira,

Bere ahoskunean aipatuko badugu ere, fonema hau «i» baten eraginez sabaitu egiten da.

5.7.5. *Goi-hobietakoak*

5.7.5.1. /s/ GOI-HOBIETAKO-FRIKARI - GORRA [š]

Fonema honen barruan, jatorrizko zein «Z»tik datozen guztiak sartzen dira eta fenomeno hau konstante lez joko nuke Zeberiko euskeran.

Espektrogrametan ere argi ikusten da eta horra hor kasu bietakoak: 15, 36, 56, 66, 100, 132, 134... espekt.

5.7.5.2. /s/ GOI-HOBIETAKO-FRIKARI - OZENA [ž]

Goian aipatutako kasuak, sarritan kontsonante ozen bat daramate jarraian eta elkar-jote horretan bide bi daude.

Bata, gortzea da, hots, jatorrizkoak gor jarraitu eta jarraian datorren ozena gortu ahal denean, beti ezin bait da: adibidez «-s + n-».

Bestea, biak ozen egitea. Batzuetan lexema bera izango da eta beste kasu askotan grupo foniko luzeagoa.

Adibidez:

«esne»	[ežne]
«asmo»	[ažmo]

«beresdabil»	[bereʒðabil]
«esgausa»	[eʒgau̯sa]
etab...	

Espektrogrametara bagoaz, argi ikusten da sibilantearen ozentasuna, batzuetan beste batzuetan baino argiago.

Horregatik nik neuk, ozenaren ondoan «ozendua» ere erabiliko nuke jatorrizko kontsonante ozenek beste bat ozentzeko duten eragina kontutan izanik.

Argibide bezala, ikus, 266, 267, 268, 269, 277, 278, 279... espekt.

Goihobietakoez gain «S» irauliren baten bila ere ibili naiz baina ez naiz ausartzen baietzik esaten beste norbaitzuk (Txillardegik, N'Diayek...) horren berri eman arren.

5.7.5.3. /ts/ GOI-HOBIETAKO - AFRIKARI - GORRA [ç]

Zeberioko euskeran, fonema hau ez da ahozkatzen eta bere ordeaz «TZ» darabilgu ia beti, noizbehinka «TX» ere entzuten delarik, batez ere, toponimoetan⁴⁵.

5.7.5.4. /n/ GOI-HOBIETAKO - SUDURKARI - OZENA [n]

Edozein posiziotan agertzen da fonema hau eta ez du aparteko eragozpenik bere ahozkerak.

Bere alofonoetan sartu baino lehen, fonema hau errez sabaitzeko joera dago Euskalerrian zehar bere ahoskunean ikusiko dugun moduan.

Baina hori horrela bada ere, Zeberioko euskeran beste batzuk sabaitzen duten kasuetan, guk jatorrizkoa zaintzen dugu. Esate baterako:

«mine»	[mine] –	lit. mina
«agine»	[agine]	lit. hagina
«ondakine»	[o̯ndakine]	lit. hondakina
etab...		

5.7.5.5. /n/ HORTZETAKO - SUDURKARI - OZENA [ŋ]

Definizioak berak dioenez, hortzetako fonema baten aurrean dagonean gertatzen da.

Beste alde batetik, jatorrizko ahoskunea galtzen badu ere, jarraian datorren fonemarengan izan dezake bere eragina: Ozendu batzuetan eta leherkaritu lehendik ez bada.

Ikus, 114, 140... espekt.

⁴⁵ Zeberion, «TS»ak «TZ» egiteko joera dago baina bereizketa beharrezko denean «TX» ere egiten da, adibidez: «etzebarri ≠ Etxebarri» auzune bi bereizteko.

5.7.5.6. /n/ BELOKO - SUDURKARI - OZENA [ŋ]

Beloko kontsonante baten aurrean gertatzen da eta hemen ere jatorrizko ahoskunea galdu arren alde batetik ozendu lezake beloko leherkari bat eta leherkaria ez bada leherkaritu.

Ikus, 173, 199... espekt.

5.7.5.7. /n/ EZPAIN-HORTZETAKO - SUDURKARI - OZENA [m]

«f» baten aurrean egiten den «n» bat dugu hau eta ez da normalean lexemetan aurkitzen baina bai grupo foniko zabalagoetan.

Esate baterako:

«finfin»	[fɪmfin]	lit. fin-fin
«sanferminek»	[ʃamfeɾminek]	lit. San Ferminak
etab...		

5.7.5.8. /l/ GOI-HOBIETAKO - SAIHESKARI - OZENA [l]

Edozein posiziotan agertzen da eta hemen ere hainbat kasutan jatortasunez zaindu dugu beste batzuk sabaitzen duten bitartean.

«mutile»	[mutile]	lit. mutila
«opile»	[opile]	lit. opila
«morokile»	[morokile]	lit. morokila
etab...		

5.7.5.9. /l/ HORTZETAKO - SAIHESKARI - OZENA [l]

Hortzetako kontsonante baten aurrean sugertatzen da eta «n»ren antzean, bere atzeko kontsonantean eragina izan dezake, ozenduz eta leherkarituz lehendik ez bada.

Arlo honetan fenomeno berezi bat aurkitu dut Zeberioiko euskeran eta hauxe da: «-lt-» agertzen den hitz maileguetan «-ilt-» egiten dela.

Esate baterako:

«sailtu»	[ʃajltu]	lit. saltu
«ailtu»	[ajltu]	lit. altu
«muiltea»	[mujltea]	lit. multa
etab...		

5.7.5.10. /r/ GOI-HOBIETAKO - DARDARKARI - OZENA [r]

Dardarkari sinplea dugu eta ez du aparteko eragozpenik ahozkatzean. Errez galtzen da bokale artean zein beste kontesto batzuetan.

Adibidez: «bere» > «be»

«bear da» > «beada»

etab...

Espektrogrametan ikusi nahi izanez gero, horra hor: 13, 34, 54, 74, 79,... espekt.

5.7.5.11. /rr/ GOI-HOBIETAKO - DARDARKARI ask. - OZENA [r̄]

Dardarkari multiplea dugu eta jatorrizkorik aparte, «r» bera ere «rr» egiten da posizioaren arabera.

Fonema honentzat ikus: 14, 35, 55, 75, 98,... espekt. eta interesgarria da «r» dela eta jasotakoekin konparatzea ezberdintasunak ikusteko.

Posizioari dagokionez, eta hasieran dagoenean fonema hau, «e» edo «a» bokale protetikoak erabiltzen ditugu lehenengoa nagusitzen delarik.

Gaitik apur bat aldentzea bada ere, lekukotasun bat jaso nahi nuke eta hauxe da: «SER», nola erabiltzen den Zeberion «ser-A»; «ser bat»; «ser-tu»;... «r» simplea bokalekin bakarrik da, baina kontsonanteak jarraitzen badio, multiple bihurtzen da.

5.7.5.12. GOI-HOBIETAKOEN DISIMILAZIO-JOKOA

Fenomeno hau ez da Zeberioko euskerarena bakarrik baina interesgarri deritzat lekukotasun batzuk emateari.

Arlo bietan gertatzen da fenomeno hau: grupo foniko mailegu zein bertakoetan. Konbinaketa zabala da eta adibideak dira argigarrienak disimilazio mundu hau azaltzeko.

«erretolika»	[eṛetolika]	gazt. retórica
«bereno»	[bereno]	gazt. veneno
«alimu»	[alimu]	gazt. ánimo
«arkilau»	[aṛkilaũ]	gazt. alquila(r)
etab...		

Euskerazkoen artean:

«lelengo»	[lelengo]	lit. lehenengo
«Elbarren»	[el̄baṛen]	lit. Herri barren (top.)
etab...		

Fonemak bakarrik hartuz, hona hemen jasotako konbinaketa:

- «R > L»
- «N > R»
- «N > L»
- «L > R»

Disimilaziotik alde eginik, alternantziak ere badira, bai euren artean eta bai beste ahoskune batzuetakoekin ere; Hortzetako «d»rekin esate baterako: «ida/ira» etab.

5.7.6. Sabai-aurrekoak

5.7.6.1. /x/ SABAI-AURREKO -FRIKARI -GORRA [š]

Espektrogrametan ere jaso ahal izan dudanez, ikus, 17, 39, 58, 77, 103... espekt., jatorrizkoetatik aparte adierazkortasunez sortuak eta «i» bokalearen eraginezkoak ere egeri dira Zeberioko euskeran.

Adierazkorrak ez dira hain ugariak ume txikien tratamentutik kanpo.

Baina «i»ren eraginezkoak oso ugariak eta zenbat eta gazteagoak ugariagoak. Beste kasu batzuetan lez hemen ere adineko eta gazteen artean aldakuntzak ikusten dira: Adibidez: Adinekoen artean errez entzuten da: «gisona» eta gazteok ostera: «gixona» etab...

Baina esan dudanez, sabaiketa hau zabala da eta hona hemen adibideak:

«axea»	[ašea]	lit. haizea
«ixin»	[išin]	lit. izan
«bixi»	[biši]	lit. bizi
etab...		

5.7.6.2. /x/ SABAI-AURREKO - FRIKARI - OZENA [ž]

Aipatu aipatzen dut hots hau baina egia esateko sabaiko garbia egiten dela esango nuke.

Dena den hemen ere aipatzen dut beti ez delako hain argia geroago ikusiko dugun bezala.

5.7.6.3. /tx/ SABAI-AURREKO -AFRIKARI - GORRA [č]

Ugaria ere ugaria dugu fonema hau Zeberioko euskeran eta jatorrizkotzat hartutakoetatik aparte hori dira adierazkortasunezkoak nahinondik.

Beste sorburu bat aipatzeko «i» baten ondorioz sabaitutakoa dugu, eta ugari izan ere: «atx»; «atxur»...

Badugu beste kasu ugari bat eta interesgarria benetan: grupo foniko barruko kontsonante batzuen elkar jotetik sortua. Goazen kasuak ikustera:

Zeberion «j» ozena egiten da gehienbat eta fonema hori aurrean: (E)-Z, -T, -K direla aurkitzen denean «TX» egiten da argi eta garbi.

Adibideak edonondik atera daitezke eta aikomenzan baten batzuk:

«etxakiat»	[ečakiat]	lit. ez jakiat
«atxan dau»	[ačañdaʝ]	lit. hark jan dau
«batxan dau»	[bačañdaʝ]	lit. bat jan dau
etab...		

Adibide gehiago ikusteko ez dago besterik aditza ikusi eta hitanoko formak begiztatzea baino.

Guzti honen ezaugarri lez espektrograma jasoketa; 18, 59, 78, 104, 185, 258... espekt.

5.7.7. *Sabaikoak*

5.7.7.1. /tt/ SABAICO - LEHERKARI - GORRA [t]

/dd/ SABAICO - LEHERKARI - OZENA [d]

Aipamen hau berezia da, hots hau ez dagolako aztertutako lurraldean, ez gorra ez ozena. Norbaitek badirela esan du baina ez da horrela⁴⁶.

Aita, «aite» esaten da. Zaitut, «satut». Egin da, «inde» eta horrela guztiak.

5.7.7.2. /ñ/ SABAICO - SUDURKARI - OZENA [ɲ]

Hots hau, badaukagu Zeberioko euskeran eta ugari euki ere; horra hor, 11, 32, 52, 72, 95,... espektr.

Baina euskera biziaren transkribapenak egiterakoan «ñ/n» alternantzia batzuk agertzen zaizkigu.

Hitz edo eta grupo foniko barruan jatorrizko zein beste «-i»dun diptongo baten jarraian dagoen «-n» batzutan sabaiturik agertzen da. Adibidez: «oñes», lit. oinez; «soñekoak» lit. soinekoak; etab... joera oso zabala beste lurralde batzuetan ere.

Baina beste hainbat kasutan, Zeberion ez dugu sabaitzen eta adibide lez hona hemen batzuk:

«senzaine»	[s̺enca̺ine]	lit. sein zaina
«usaine»	[u̺sa̺ine]	lit. usaina
«eraine»	[era̺ine]	lit. ereina
«mandasaine»	[ma̺nda̺sa̺ine]	lit. mandazaina
«noseapeinean»	[no̺seape̺inean]	lit. noizean behinean
«oinarte»	[oi̺na̺r̺te]	lit. orain arte
«oines»	[oi̺ne̺ʃ]	lit. orain ez
«beinena»	[be̺ine̺na]	lit. behinena
«nainon»	[na̺i̺non]	lit. nahinon
«sein/SAINEK»	[sa̺ine̺k]	lit. zeinek
«edosinek»	[e̺do̺si̺nek]	lit. edozeinek
«-ei-»	[-e̺i̺-]	
«-ai-»	[-a̺i̺-]	

etab...

⁴⁶ Zeberioko kontsonantismoa eta Arratiakoa antzerakoak dira eta ez dut uste Txillardegik, 1984, 159 or..., jaso dituen «tt»ak horrela direnik Arratiako-Areatzan.

Jasotako adibideak deklinabide osoan erabiltzen ditugu sabaitu gabe; esate baterako: «sainek, saintzat, saineri, etab...»; «nainon, nainora, nainondik», etab...

«n» sabaitu ez egiteko beste bide bat, monoptongatzea da, «i» galduz. Adibidez:

«gane»	[gane]	lit. gaina
«sana»	[šana]	lit. zaina
«espana»	[ešpana]	lit. ezpaina
etab...		

Diptongaziotik aparte, «i + n» fonemen elkarteak suertatzen denean, beste hainbeste gertatzen da Zeberioko euskeran. Alde batetik «ñ» egiten bada ere, adibidez: «ondiño» lit. oraindino; «badiño» lit. badino; «kamiño» lit. kamino, etab...; bestetik «n» gorde egin dugu eta ugari gainera. Esate baterako hona hemen jasotako artetik bat edo beste:

«agine»	[agine]	lit. hagina
«ekine»	[ekine]	lit. ekina
«Amabirjinea»	[amabiřxinea]	lit. Ama birjinea
etab...		

Betegarri bezala, Zeb. «baia» lit. baina, delako hau aipatu nahi nuke.

Gaur egun literaturarako onartu dugun «BAINA» oinarritzat hartuko bagenu, Zeberion bokale arteko «-N-» galdu eta «baia/baya» edo «baye» egitera heldu gara, edo bestela «BAIA» hartu jatortzat.

Baina Mitxelenak berak, zuzenketa oharretan ez zeukan argi «-N-» horren jatorria eta horregatik azkenean aipatzen dut kasu bakar hau, besterik ez bada behintzat planteaturik geratu dadin⁴⁷.

Sabai-aurre edo sabaiko kontsonante baten aurrean sugertatzen den «n» > «ñ» egiten da, izan ere sabaiko horren eraginez ahoskunea aldatzen zaiolako. Adibidez:

«antxe»	[aņče]	lit. hantxe
«an yan»	[aņyan]	lit. han jan
etab...		

Borobiltzeko, Zeberioko aditza ikusten bada eta hain zuzen hitanoa, datibo etikoa bitarteko delarik askotan agertuko zaigu: «-n + i-» > «ñ» eginik.

Adibidez:

«bañoak»	[baņoak]	lit. banioak
«bañatok»	[baņatok]	lit. baniatok
etab...		

⁴⁷ «baina» honen «N», Mitxelenak berak zuzenketa oharretan esaten zidanez, ez dago hain argi bere jatorria zein den.

Hitanoan ezeze, zukan ere agertzen da datibo etikoaren eragina analogiaz egin bada ere. Adibidez:

«bañoako» [bañoako] lit. banioako
etab...

5.7.7.3. /j/ SABAICO - FRIKARI - OZENA [y]

Hasteko, Zeberioiko euskeran «j» fonema ozena egiten dela esan behar dut maileguetariko kasu batzuk gor bezala egin arren.

Hots hau zabala da eta jatorriak bat baino gehiago, espektrogrametan ikusten denez: 20, 41, 61, 80, 106,... espekt.

Hots hau transkribitzerakoan «y» hartu dut Gaztelerazko «y»ren antzekoa delako, eta hau baieztatzeko horra hor hizkuntza bietako adibideak espektrogrametan: ikus, 118, 119, 120, 121, 122, eta 123 espekt⁴⁸.

5.7.7.4. /j/ SABAICO - AFRIKARI - OZENA [ɣ]

Fonema bera da baina posizioaren arabera afrikatu egiten da hasiera absolutotan. Baina lehenago ere esan dudanez, indar gutxiko mintzaera baten hasieran ere frikaria aurkitzea ez da harritzekoa.

Posiziotik aparte ere afrikatzen da «n» eta «l» fonemen jarraian doanean.

Hots hau zehaztea erreza ez den aldetik, baliteke kasuren baten Sabai-aurreko - Frikari - Ozenaren balioaz ere aurkitzea fonema hau.

Dena dela, ikus: 81, 136, 137, 138... espekt.

5.7.7.5. /ll/ SABAICO - SAHIESKARI - OZENA [ʎ]

Fonema hau erabili, ugari egiten da Zeberioiko euskeran, bere jatorriak ezberdinak badira ere. Ikus: 7, 8, 29, 49, 69, 91,... espekt.

Aipatu berri dugun Sabaiko Sudurkariarekin gertatzen den bezala, honekin ere «l/ll» alternantzia agiri da, kasu honetan «ll»ren aldekoak ugariagoak badira ere.

Hitz edo eta grupo foniko barruan jatorrizko zein bigarren mailako «i»dun diptongo baten jarraian dagoen «-l» sabaiturik agertzen da gehienetan. Esate baterako:

«tella» lit. teila; «ollo» lit. oilo; «malla» lit. maila, etab.

Baina hemen ere badira kasu batzuk sabaitu gabe egiten ditugunak. Adibidez:

«urtaile» [uɾtaile] lit. urtarrila
«sesaile» [seʃaile] lit. zezeila
«katuile» [katuile] lit. katu-hila
etab...

⁴⁸ Zelan edo halan adierazteko «y» grafemaz transkribitzen badut ere, ahoskunea ez da beti sabaiko garbia, sabai-aurrekoa ere entzuten da.

«l» sabaitu ez egiteko beste bide bat monoportongatzea da «i» galduz. Esate baterako:

«sala» [ʃala] lit. zaila

Diptongaziotik aparte, «i + l» fonemen elkartea suertatzen denean, beste hainbeste gertatzen da Zeberioiko euskeran.

Alde batetik «ll» egiten bada ere, adibidez: «pillo» lit. pilo; «mille» lit. mila; etab... bestetik «l» gorde egin dugu eta ugari gainera gode ere. Esaterako:

«mokile»	[mokile]	lit. mokila
«mutile»	[mutile]	lit. mutila
«arile»	[arile]	lit. harila
«opile»	[opile]	lit. opila
«ile»	[ile]	lit. hila
«sile»	[ʃile]	lit. zila
«morokile»	[morokile]	lit. morokila
«moropile»	[moropile]	lit. morapilo
«okile»	[okile]	lit. okila

etab...

Esandakoa horrela bada ere, aditzera bagoaz eta hitanoa ikusi, fonema hau sabaituta agertuko da datibo etikoaren eraginez. Adibidez:

«yango llaukek» [ʃango laukek] lit. jango leukek
etab...

Hitanoan ezeze, zukan ere hor dugu bizirik NOR-NORI barruko joko zaharra:

«llat, llatzu, llako, llaku, llatzue, llakie». Ikus. aditz paradigmatan.

Sabaiko hots baten aurreko «l» ere «ll» egiten da esate baterako:

«epel yatea» [epel̥ ʃatea] lite. epel jatea

5.7.8. Belokoak

5.7.8.1. /k/ BELOKO - LEHERKARI - GORRA [k]

Beste leherkari gorra bezala ugaria dugu eta ahozkatzeko arazorik gabekoa. Ikus. 8, 26, 47, 67, 89, 257,... espekt.

Jatorrizkoetatik aparte, hainbat bidetik etorritakoak aztertzea interesgarria litzateke.

Goazen grupo fonikoaren barruan kontsonanteen elkar-jotetik sortzen direnak ikusten adibide bidez:

«-K + g-» > «K»	nik gaur	«NIKAUR»
«-T + g-» > «K»	bat gara	«BAKARA»
«-T + k-» > «K»	bat karran	«BAKARRAN»

Sibilanteak elkar jote honetan parte hartzen dutenean ere sor daiteke beloko leherkari hau.

«-Z + g-» > «k» ez gara «ESKARA»

«EZ» proklitikotik aparte ez da erreza gortzea baina kasu honetan «-Z» instrumentalak ere gortu egiten du beloko leherkari ozena.

«yoaneskero» lit. joanez gero

«ibilieskero» lit. ibiliz gero

Sorrera ez bada ere, azken posizioetako «-K» galdu ez egitearen arrazoia ematea interesgarria litzateke.

Nire Zeberioko transkribaketetan askotan gertatu da fenomeno hau, Beloko leherkari gorra, azken posizio absolutoetan ez da erreza ahozkatzea baina soportezko bokale baten bidez galdu ez egitea lortu da.

Adibidez: «nik ...i... »; «suk ...u... »; etab...

Bokale arteko leherkari gorrak galtzea ez da normala baina kasu honetan bat aurkitu dut:

«estait, estaipa... » lit. ez dakit, ez dakit ba.

Ozentzea ere ez da normala baina batzuetan kontsonante elkar-jote baten galdu beharrean «bigundu» egiten dela esango nuke. Adibidez:

«sugsauk» lit. zuk zeuk

«sugnor» lit. zuk nor?

etab... (ikus. 7.1.4.)

Azken baten, betikora goaz. Fonetikak ez du mugarik eta mugagabetasun hori mugagabetasunean hartzea da biderik egokiena⁴⁹.

Kasu honetan ere, eta L. Mitxelena bidea jarraituz, Zeberioko euskeran errez da hasieran Beloko - Leherkari - Ozena aurkitzea: Adibidez: «gausa, gela, galdara...».

Baina gaur egun erderaren eragina begien bistan dago eta mailegu berriak, dauden daudenean hartu eta hartzen dira batez ere gazteen artean.

5.7.8.2. /g/ BELOKO - LEHERKARI - OZENA [g]

Definizioan esan dugun erara, gehienbat kasu bitan agertzen da: Hasiera absolutoan eta «N» baten jarraian dagonean, edo grupo fonikoaren arauera. Hemen ere, eta ikus. 66, 87, espekt., ozentasunaren ezaugarririk gabe agertu daiteke, «b»ren kasuan gertatzen den lez hasiera absolutoetan.

Erdikoetan, ozentasunaren ezaugarria argi dago, 173, 199... espekt. ikusten badira.

⁴⁹ Ikus sakonago azaldurik «Kontsonante Multzoen Ahozkerak»ko Leherkarietan.

5.7.8.3. /g/ BELOKO - FRIKARI - OZENA [g]

Gortzen ez den beste kasu guztietan egiten dela esan behar dugu. Beste frikari batzuen antzera galterreza da eta Zeberioko euskeran parra-parra galtzen da, aditz jokoan batez ere.

Hemen ere, eta espektrogrametan ikusi daitekenez, Beloko - Frikari - Ozen guztiak ez dira berdin-berdin ahozkatzen: Ikus, 4,25, 46, 65, 86... espekt.

5.7.8.4. /j/ BELOKO - FRIKARI - GORRA [x]

Fonema hau Sabaiko-Ozen bezala egiten dugula esan dut baina Beloko - Frikari - Gor lez ere entzuten da batez ere maileguetan: Adibidez:

«jauna»	[xauna]	lit. jauna
«sanjuanak»	[ʃaŋxwanak]	lit. San Juanak
etab...		

Kasu bakar bat daukagu euskeraren barruan eta alternantziak erabilten bada ere hor dago, inguruko herriren batetik etorria seguraski: «anajea» - «anaya». Jatorrizko «ANAIA»; ANAIAa > anaiea > ana(i)yea > ana(i)xea > ANAJEA azken pausua emanik.

5.7.9. «H» - aspirazioa

Hotsen barruan ez dauka tokirik «H»ak baina halan eta guztiz ere bere tokian beste betegarri batzuk aurkitu ditut Zeberioko euskeran.

Adibide moduen har ditzagun jasotako batzuk:

«ago»	[ago]	lit. aho
«iger»	[igeṙ]	lit. eihar
«iyo»	[iyo]	lit. eho
«layea»	[layea]	lit. lehia
«biger»	[bigeṙ]	lit. bihar
«agotz»	[agoc]	lit. ahots
«gigerra»	[gigeṙa]	lit. giharre
«aistu»	[aiṣtu]	lit. ahaztu
«bieti»	[bjeti]	lit. behetik
etab...		

Lekukotasun lez, beste kasu pare bat:

«añotz»	[aṇoc]	lit. ahots (n > h)?
«iñontz»	[iṇonc]	lit. ihintz?

Azkenengo hau ez dago hain argi. Guk Zeberion baditugu «IN» hasierako hitz gehiago ere:

«INisitue» = relámpago
 «INTzerre» = aire frío de helada
 etab.

On Jose Miguel Barandiaranek, aipatzen du fenomeno hau eta dibinidadearekin zerikusiren bat duela dio⁵⁰.

5.7.10. *Taula fonetiko-fonologikoa*

Fonemak eta euren alofonoak banan-banan ikusi ondoren hona hemen laburpen gisa Zeberioko euskararen taula Fonetiko-Fonologikoa, Ahoskune, Ahots-Molde eta Ozen-Gortasunak bitarteko direlarik.

AHOSKUNEA -KO
 (T.Fonetiko-Filologikoa)

	Ezpainetako	Ezpain-hortzetako	Hortzetako	Bizkar-hobietako	Goi-hobietako	Kakuminalak irauliak	Sabai-aurreko	Sabaiko	Beloko	Ubulako	Glotosko	
Leherkariak	p b		t d						k g			
Sudurkariak	m	m	n		n			n	n			
Arnaskariak												
Frikariak	ɸ f		ð					y	x	g		
Frikari txist.					š ž		š (ž)					
Afrikariak				c			č	ȝ				
Saiheskariak			l		l			l				
Dardarkari bak.					r							
Dardarkari ask.					r̄							
- = Gorra	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
+ = Ozena												

⁵⁰ Barandiaran, J.M. 1972. *Dic. de Mitología*.

6. TRANSKRIPZIO FONETIKOAZ

Gaurko Euskal Herriko egoera dialektologiko berezi honetan, ez da erreza arau zehatzak emotea Transkripzio Fonetikoaren alorrean.

Euskaldun zaharron artean ez goaz bat eta berrien artean batek badaki zer gertatzen dabilen idazkera eta ahozkeraren bereiztu ere egiten ez direla.

Dena dela, fonema eta alofono askoren berri emon genezake batez be autonomo mailan, grupo fonikoan ostera, bideak ugaritu egiten dira, baina hor ere, egon badaude bide eginak, batez ere euskaldun zaharron artean (ikus Kontsonante Multzoen Ahozkeraren).

6.1. TRANSKRIPZIO MOTA EZBERDINAK

Lan honetan, Transkripzio Filologiko eratuak badarabilgu be, badira gehiago izan ere eta horra hor Transkripzio motok taula gisara.

- FILOLOGIKO ERATUA (darabilguna).
- A.P.I. (INTERNATIONAL PHONETIC ASSOCIATION).
- A.P.I. - FILOLOGIKOA bata bestearen azpian (Txillardegi).
- ETNOLOGIKOA (Hizkuntzalaritza).

NAZIOARTEKO ALFABETO FONETIKOA (A.P.I.)

Consonants	Bilabial.	Labiodental.	Dental and Alveolar.	Retroflex.	Palato-alveolar.	Alveolo-palatal.	Palatal.	Velar.	Uvular.	Pharyngeal.	Glottal.
Plosive	p b		t d	ʈ ɖ			c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ	n	ɳ			ɲ	ŋ	ɴ		
Lateral			l	ɭ			ʎ				
„ fricative			ʃ ʂ								
Rolled			r						ʀ		
Flapped			ɾ	ɽ					ʁ		
Rolled fricative			ʀ								
Fricative	ɸ β	f v	θ ð s z ʃ ʂ	ʂ ʐ	ʃ ʒ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	ħ ʕ	h ɦ
Frictionless Continuants and Semi-vowels	w ɥ	ʋ	ɹ				j (ɥ)	(w) ɣ	ʁ		
Vowels	Rounded						Front	Centr.	Back		
Close	(y ɯ u)						i y	ɨ ʉ	u ʊ		
Half-close	(ø ɔ)						e ø	ɘ	ɤ ɔ		
Half-open	(œ ɔ̃)						ɛ œ	ə	ʌ ɔ		
Open	(ɒ)						æ	ɚ	a	ɑ ɒ	

NAZIOARTEKO ALFABETO FONETIKOAREN (APIren) ZEINURIK ERABILIENAK

EZPAINKA-RIAK HORZKARIAK SABAIAKARIAK BELAREAK

Ozentasuna	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
Herskariak	p	b		t	d		c	ʃ	k	g	q	G								
Igurzkariak	ɸ	β	f	v	θ	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	X	Y	X	B	h	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ
Sudurkariak	m		n		ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	ɸ	N								
Aldekariak			ɸ		ɸ		ɸ		ɸ											
Dardarkariak			r		ɸ															
Erdibokaliak	w	ɸ	v				j	(ɸ)	(w)			R								

KONTSONANTZAK

BOKALAK

Itxiak	(y u)																			
Erditxiak	(Ø o)																			
Erdirekiak	(œ ɔ)																			
Irekiak	(ɔ)																			

EUSKARAZKO SOINUAU (KONTSONANTEAK)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	
	epain bik.	epain horzk.	horzk.	bizkar.-alb.	apiko.-alb.	kakum (=retroflexu)	sabaurr.	sabark.	belark.	ubul.	glot.
(A) leherk. ahok.	p b		t d					c j k g			
(B) leherk. sud.	m n	m n	m̄ n̄		n n			ɲ ɲ			
(C) leherk. asp.	p ^h ph		t ^h th						k ^h kh		
(D) frikari, txapal.	β b	f f (v) f (v)	β (O) (O)					(ɸ) (y)	x. x	(X) (β) (x) (g)	h h
(E) frikari, erret.			s z	s z	s̄ z̄	ʃ ʒ	ʃ ʒ	ʃ ʒ			
(F) afrikatu			ts c	ts c	tʃ dʒ	dʒ dʒ	tʃ dʒ	(tʃ) (dʒ)			
(G) alboko			ɭ ɭ		ɭ ɭ			ɭ ɭ			
(H) dard. bak.					r r					R R	
(H') dard. anizk.					r r					Ř Ř	
	— +	— +	— +	— +	— +	— +	— +	— +	— +	— +	— +

+ ozena, [+ ahots]
— gorra, [—ahots]

A.P.I. — goiko zainua
[il. — beheterekoa

KONTSONANTEZKO EUSKAL SOINURIK ARRUNTENAK
 TRANSKRIBATZEKO ERABILTZEN DIREN ZEINUEN AZALPENA

Zeinuak			Transkripzioak			
API	Fil.	Etn.	Ohizko grafia	API	Filol.	Etnol.
p	p	p	pare	[pare]	[pare]	[pare]
b	b	b	bele	[bele]	[bele]	[bele]
t	t	t	talo	[talo]	[talo]	[talo]
d	d	d	dator	[dator]	[datoř]	[datoř]
c	t	t'	pattarra	[pacara]	[pařařa]	[pař'ařa]
ç	d	d'	onddo	[onʃo]	[onço]	[ond'o]
k	k	k	katu	[katu]	[katu]	[katu]
g	g	g	gertatu	[gertatu]	[geřtatu]	[geřtatu]
ts	š	ț	<i>Ikus ondoan</i>			
β	b	b	abade	[aβaðe]	[abaðe]	[abaðe]
f	f	f	afari	[afari]	[afari]	[afari]
ð	ð	ð	edan	[eðan]	[edan]	[edan]
s	s	s	<i>Ikus ondoan</i>			
j	y	y	Maddi	[maji]	[mayi]	[mayi]
x	x	x	jan	[xan]	[xan]	[xan]
Y	q	q	ageri	[ayeri]	[aqeri]	[aqeri]
X	x	x	jun	[Xun]	[xun]	[xun]
h	h	h	handi	[handi]	[handi]	[handi]
m	m	m	mutur	[mutur]	[mutuř]	[mutuř]
n	n	n	ene	[ene]	[ene]	[ene]
ɾ	ɾ	ñ	ñabar	[naβar]	[naβař]	[naβar]
ŋ	ŋ	ñ	nongo	[nongo]	[nongo]	[noñgo]
l	l	l	lau	[laũ]	[lau]	[la ^u]
λ	λ	λ	llabur	[laβur]	[labuř]	[labuř]
r	ř	ř	barre	[bare]	[baře]	[baře]
r	r	r	bare	[bare]	[bare]	[bare]

Zeinuak				Transkripzioak				
API	Fil.	Etn.	Egokitu.	Ohizko grafia	API	Filol.	Etnol.	Egokitua
ts	s	t	c	atzo	[atso]	[ašo]	[ařo]	[aco]
dz	z	d	dz	dza	[dza]	[ža]	[đa]	[dza]
(tš)	—	—	č	atso	[atšo]	—	—	[ačo]
(dž)	—	—	dž	ura	[udža]	—	—	[udža]
tʃ	ç	ç	ç	etxe	[etʃe]	[eçe]	[eçe]	[eçe]
dʒ	ç	ç	dž	jan	[džan]	[žan]	[jan]	[džan]
s	s	s	s	zeru	[seru]	[seru]	[seru]	[seru]
z	z	z	z	ez du	[ezdu]	[ezdu]	[ezdu]	[ezdu]
(š)	—	—	š	sabai	[šaβai]	—	—	[šabai]
(ž)	—	—	ž	deusik	[deužik]	—	—	[deužik]
ʃ	ç	ç	ç	xagu	[ʃayu]	[šaqu]	[šaqu]	[šaqu]
ʒ	ç	ç	ž	joan	[žoan]	[žoan]	[žoan]	[žoan]

OHARRA: Afrikatuen eta →igurzkari →txistukari-txixtekarien multzoak (→gorrak, behintzat) hirukoitzak dira euskaraz; →alfabetoetako →zeinuak, berriz, bikoitzak dira. Alfabeto hauek euskarari egokitu ez-egokituak dira, beste zeinu-sail bat moldatu dute euskal hizkuntzalariek, igurzkariak eta afrikatuak transkribatzeko. Zeinu egokitu-moldatuok bait dira erabilienak, habe berezi batean jasoko ditugu, hauen bidez egin ohi den transkripzioa gehituz eta →dialekto-→aldaera →ozenei dagozkien zeinu-transkripzioak ere jasoz.

6.2. TESTO LITERARIOAK TRANSKRIBITZEN (FILOLOGIKO ERATUA ERABILIZ)

Idazkera mailako etenik etenikako transkripzioa egitea bidezko litzateke euskalkien arteko ezberdintasunak goitik behetik.

Arazoak «Grupo Foniko»etan sortzen dira batez ere kontsonante elkarreetan. Adibide lez, hona hemen testo batzuk, kasuan kasuko argibideak emanez, beti be, herriak jarraitutako ahots-bidea lehenengo agertuko delarik.

I. T E S T O A⁵¹

Egia ez badirudi be, Euskadiko mendiren batzutan, ez ziren otsoak hain [egia espađiruđi be, euškađiko menđirem bacutan, eciren ocoak aın

z̃b

lasai ibili, euren inguruetatik, bildurgarrizko hagin zorrozduñ txakurrak, laśai ibili, euren inguruetatik, bildur̃gařisko agin sořozduñ čakuřak,

asmo txarrez beterik batetik bestera ikustean.
aźmo čařezbeteripatetipeštera ikuštean.

kb kb

g̃b g̃b

Joanean joanean, bat baino gehiago, jausi ere egin zen hankaz gora, arin ŷoaneañ ŷoanean, bapaño geįago, ŷauši ere egin sen aņkaz gora arin

x ŋ x

tb y x

đb

joan nahirik. Mendia otatsua eta sasiz betea bada, horixe izaten da, ŷoan nairik. menđia otaćua eta řasizbetea bađa, oriše isaten da,

x

basapiztien fanfarroikeria neurtzeko bidea; hemen jausi, hor labandu, han baśapistiem famfařoikeria neuřceko biđea; emeñ ŷauši or lańandu, an

ŋ x

urratu. Danok dakigu, batzuk gogoz joaten garela mendira osasun bila, uřatu. danotakigu, bacukogoz yoaten garela menđira ośaśum bila,

kd

kg s x

gđ

baina kontuz badaezpada, eltxo eta piztiekin. Sinesten ez baduzue, joan baņa koņtuz bađaespađa, eļčo eta pistiekin. řiņešteñ espađuzue, ŷoan

z̃b

z̃b

x

haraxe, eta hantxe baieztatuko duzue, esan dizuedan guzti hau.
araše, eta aņče baįestatuko đusue eśañ disueđañ gusti au.]

⁵¹ J.M. Etxebarria: «Zeberio Haraneko euskararen azterketa etno-linguistika.» 1991. IDAIZA-BAL. Testo hauetako etenak konbentzionalak dira.

II. T E S T O A

Asmo onez edo txarrez ez dakigu, baina antzina, Euskal Herriko mendiren
[ažmo ones eđo čares estakigu, baņa ancina, euškal eřiko meņdirem

zđ aij ŋ

batzutan, askorentzat gogoko ez ziren atso-dantzak eta gainetikoak be
bacutan, askorencat gogoko eciren, ačo-đancak eta gainetikoak pe

ø k s ŋ k b

egiten omen ziren. Atsoen inguruetatik, bildurgarrizko hagin zorrozdun
egiten omen siren. acoen inguruetatik, biđduřgařisko agin sorozđun

c

aker bat zebilen batetik bestera apatxez lurra lorrinzen. Janak jan eta
akeř bat seřilem bateti peřtera apačez luřa lořincen. řanačan eta

k b k x

g ř ø`x

edanak edan ondoren, hangoxe atsoetariko bat baino gehiago jausi ere
eđanak eđan oņdoren, aņgoře ačoetariko řa paņo geřago yařsi ere

t b x

đ ř

egiten zen hankaz gora, akerrarengana arin joan nahian edo. Basoa,
egiten sen aņkaz gora, akeřarengana ariņ řoan nařian eđo. bařoa,

ŋ x

arantzatsua, otez josia eta sasiz betea izanez gero, hantxe neurtzen zen
arancačua, otez yořia eta řasiz řetea isanes kero, aņče neurřcen sen

s x z g

atsoen fanfarroikeria, ortozik ibili behar bait zuten. Atso indargeak batez
ačoem faņfařoķkeria, ořtosik ibili řeař řaicuten. ačo iņđarģea patez

l t s k b

g ř

be, han ikusten omen ziren gauaroan, behin labundu, behin jausi eta
ře, an ikuřten omen siren řařaroan, bein lařaņdu řeij řařsi eta

c ŋ x

hango euren zaratotsak, inguruetako eltxoetatik hasi eta otsoetarainoko
aņgo euren saratočak, inguruetako eļčoetatik aři eta očoetaraņoko

aįno

guztiak aldendu eta uxatzen zituen, egunsentiko eguzkiak jo arte. Egia
gustiak aļdeņdu eta uřacen situen, egunřentiko eguskiačo arte. egia

k x

ø x

den hau guzti hau? Batek badaki!
 ḍen au̇ gusti au̇? bate paḍaki]
 k b
 g ḡ

6.3. EUSKERA BIZIAREN TRANSKRIPZIO-METODOLOGIA

Laboratorioko lanetatik aparte, lortu ditudan etno-testoen jasoketa hiru eratara egin dut eta jarraian euretariko mota batzuk eskeintzera noa.

Ikusiko denez, jasotako guztia «hirukote» baten doa baina lanaren ordena ez da gero agertzen dena, literatura mailakoa lehenengo agertu arren azkenengo egiten delako.

Etno-testo bat jasoterakoan transkripzio Fonologikoan egiten dut, hau da, entzuten den lez. Bigarren pausua Fonetikaratzea da eta horretarako euskerara egokitutako «Filologikoa» darabilt. Azkenez bien gainerik dagoen literatura mailako idazkera doa.

Nire metodologian, literatura mailakoa lehenengo ipintek bere arrazoia du, azpikoa Fonologikoa izanik aldaketak ikusteko oso egokia delako.

Fonologia mailakoa Fonetikaratzea behar beharrezkoa da Fonologian mugak daudelako eta Fonetikan ostera ez. Herriko ahokera oso aberatsa da eta zehatzak izan gura badugu Fonetikaraino heldu behar dugu.

Dena dela, nire helburua ez da jaso dudan guztia «hirukote» horretan ematea, metodologia zein den azaltzeko mota batzuk eskeintzea baino.

Horregatik ba, batzuk aipatzekotan: kontaketa, esaera eta hitz jator bat aukeratu ditut.

Gero, Zeberiko euskera biziaren «korpus» bezala han hor hemengo auzunetako euskararen berri agertuko da baina, lehen esandakoaren arabera, eta laburtzeko transkripzio Fonologikoan bakarrik.

Lan guztian zehar eta arazo berdinagatik Fonologian oinarritu naiz baina halan eta guztiz ere zehaztasun gehiago behar denean Fonetikara jo dut.

6.3.1. «Zuka» tratamentuko transkripzioa

«ZUKA» tratamentuko grabaketa zatitxo hau, andrazko batena dugu, Damiana Etxebarriarena⁵².

Lehen esan dudanez, literatura, fonologia eta fonetika ordenan agertuko da. Lehenengo garbian, bigarrena komilla artean eta hirugarrena kortetxe artean.

⁵² Damiana Etxebarria. Bertzutengoa.

Zelan lamiñak egoten siran, hor erreka tarroetan, kaskatera
«Selan lamiñak ote(n) sirean, or erreka tarrotan, kaskatera»
[šelan lamiñak oten širean, oř eřeka tařotan, kaškatera]

Urtenda orraztuten eta ezin euazala inork kendu,
«urtenda orrastuten, da esin ausela iñokendu,»
[uřtenđa ořaštuten, da, ešinaušela iņokeņdu,]

Eta azkenez e enteratu zirala San Juan egunean jaiotako
«d'askenes e enterau sireala San Juan egunean yayoko»
[daškeneš e eņterau šireala šaņ xwan eguneañ ŷayoko]

Zekorrak, parejaa egin eta ez dakit zelango trageza
«sekorrak, parejea in d'estait selango tragesa»
[šekořak parexea iņ deštajt šelango třageša]

esan eudeen be
«esan audien be»
[ešan auđjem be]

6.3.2. «Hitano» tratamentuaren transkripzioa

«HITANO» tratamentuko zatitxo hau, gizonezko batena dugu, Juan Akesolorena⁵³.

Gaia ulertzeko, txerri bat hilten doazen hiru lagunen arteko alkarrizketa bat da.

hi, mutil, txerria nork hilgo joaguk ba?
«i, mutil, txarrie nok ilgo yupa?»
[i, mutil, čařie nok ilgo yupa]

hik badakik hilten?
«ipadakik ilten?»
[ipađakik iłten]

nik ez
«nikes»
[nikeš]

hik bai?
«ipai?»
[ipai]

⁵³ Juan Akesolo. Bertzutengoa. Ugaon lanean ibilitakoa. Gaur Ugaon bizi da.

nik bere ez

«nipes»

[nipeś]

eta hik

«d'ik»

[dik]

eta nik bere ez

«eta nipes»

[eta nipeś]

ba argiak gagozak, txarria hilten goazak eta ez jakiuk txarria

«ba argiakaxak, txarriilten gayoasak eta etxakiu(k) txarri

[baaṛgiekaśak, čaṛiiltenṛ gayoaśak eta ečakiu čaṛi

hilten inork be.

ilten iñope»

[ilten iṇope]

6.3.3. «Hitanoa» andrazkoen artean

Andrazkoen HITANOtik ere zertxobait aipatzea ondo letorke eta hona hemen Ignazia Salzedori hartutako zatitxo bat. (Ikus, korpusean andrazkoen hitanoa)⁵⁴.

Alboko etxetik beharrerako lagun ona dona

«alboko etxeti bearrerako lagun onona

[alḃoko eceti beaṛerako lagun onona

Etxean dona estorbua txarra.

etzean dona estorbue txarra»

[eceaṇ dona eśtoṛḃue čaṛa]

Etxean txarria azkarria eta etxe guztia

«etzean txarrie askarrie ta, etze gustie

[eceaṇ čaṛie aśkaṛie ta, ece guśtie

hatsituta eta utzi jautsazana...

atzitute ta itxi yotzesena»

[acitute ta iči yoceśena]

⁵⁴ Ignazia Salzedo. Uriondokoa.

6.3.4. *Esaera edo antzerakoen transkripzioa*

Esaera eta hitz berezien arlo honetan, besteak bezala hirukotean jasotetik aparte, erabileraren kontexto barruan ere sartu ditut esangurea hobeto adierazteko⁵⁵.

Hona hemen ba, neure amarengandik⁵⁶ jasotako altxorreko pitxi batzuk.

Esaera mundua aipatu dugu eta hor dut zerrenda luzea ere luzea era guztietako esaera edo eta esamoldez betea.

Euretariko batzuk Euskal Herri osoan ezagutzen dira, beste batzuk ostera Bizkaia aldean eta azkenez batzuk Zeberion bertan bakarrik. Bakoitzetik bat hartuko dugu adibide lez:

Zer ikusi ha ikasi.

«ser ikusi a ikisi»

[šeṙ ikuši a ikiši]

«Urlieri, semeak, lotzabakoa urten dotzo. Esta arritutekoa, aite be bada ta, yakine, etzeetan umeak ser ikusi a ikisi - iten daurie»

Gorbeian begia atereak be joko leuke gurera

«Gorbayen begie atereape yoko lauke gurera»

[goṙbayem begie atereape yoko lauke gurera]

«Suronean beti dao konbideduen bat

Bai, —Gobayen begie atereape yoko lauke gurera—»

Saldaraingo txakurrarena pasatu jako

«Saldaingo txakurrena pasau yako»

[šaldaiŋgo čakuṙena pašau yako]

«Da, ser pasau yako ba baskaldu barik oteko?

Ba, Saldaingo txakurrena pasau yako—»

Saldarain «Saldain» Zeberioako auzune bat dugu eta bertako bati gertatutako jasoera batetik sortutako esaera da hau.

Esaunda batek dio, behin baten, Saldaingo txakur bat Uriondoko auzunara joatekotzak egoala eguerdiko hamabiak inguruan.

Ez, ez ekien non bazkaldu eta Saldainen egiteko goizegi zela eta, Uriondorantz joan zen. Baina heldu zenerako hangoak bazkalduta aurkitu zituen eta jakina, azkenean bazkaldu gabe geratu zen.

⁵⁵ Kontestoa sartze hau behar beharrezko ikusi dut esaerok ulertu ahal izateko. Adibide batez argitu nahi nuke. Jasotako esaera batek dio: «denporeak agartuko dau edurre mendien». Esaera honek kontestoa behar du. Kasu honetan hauxe da: «su, entzun dot urlie aurrerantza (ernari) daoela!» «Balitike, baye es artegatu, -denporeak agartuko dau edurre mendien-». Orain edozeinek uler dezake.

⁵⁶ Leonor Ayesta. Uriondokoa. Undurrara ezkondua.

Jazoera hau, era batera edo bestera askotan gertatzen da bizitzan eta horrela denean aipatutako esaera horretara jotzen dugu: «Saldaingo txakurrena pasau yako».

Egia esateko, penaz beterik geratzen naiz aipamen hauek egin ondoren, izan ere, bostehunetik gorako zerrenda luzea daukat jasota eta bakoitzak behar luke bere tokixua lan honetan baina zer egingo dugu ba, azken baten herria eta herrikoa gehiegi da liburu baterako.

Hitz aipagarriak direla eta ez direla, beste mundu zabal baten sartzen gara. Batzuk hartzearren hor dago zerrenda bat, hasita bakarrik, bukaera non dagoen ez dakigula.

Aipa ditzagun bi edo hiru adibide bezala:

«irukutzi» [irukuci] lit. irakutzi
«iturrukuretan soasenean yarroa ondo -*irukutzi*-»

Aditz zahar baten aurrean gaude. «ikuzi» = garbitu. «-RA-» tartizkia jarri ondoren «irakutzi» egiten du eta guk Zeberion «irukutzi» itxidura edo asimilazio bidez.

Beste kontexto batzuetan ere erabilten dugu «ikuzi» baina sustantibo bezala: «garbikusie» lit. garbikuzia.

«baserrietzeko *garbisusieri* edo *garbikusieri* etxako ainbeste beitzen, urien kuriosoago bixi de jentea»

«atxine» [ačine] lit. aitzina.

1) «*atxine* txarrago bixi sen jentea, baie nasayago»

2) «goiko mandabidetik *atxine* esta yoan, onagoan ixin bea dau auntzek»

Lehenengoa gehiago erabili arren, bigarren zentzua ere bizirik dago.

«beren beregi» [beremberegi] lit. beren beregi.

«bide bates basoas istesu mesede ori baie *beren beregi* esates yoan»

«Beren beregi etorri txarriten eta bat esanda bera barik ao ba?»

Adibide deigarri bat litzateke hau. Toki batzuetan bizi bizirik daukagu eta oso ondo dator gaur egunerako.

Hiztegi batzuetan agertu ere ez da egiten, beste batzuetan Bizkaiko forma lez agertzen da.

Etorkizunerako ez dugu begiratu behar nongoa den, euskerarako ondo datorren ala ez baino.

Bide berdinetik jarraituz, zabaltasunez jokatu ez egiteagatik, euskera urritzeko arriskua daukagu eta euskera batua denok nahi dugu zabal batzen bada.

6.3.5. Morfo-joskeraren transkripzioa

Morfo-joskeran be, hirukote bide hori da bidezkoena eredu literariotik ahozkerara egon den bidea ikusteko. Alor hau luze-zabalean aztertu dut Doktorego

Tesian baina oraingo honetan, jasoketa-metodologia adierazteko, morfo-joskeraren atal bakoxtetik altzi batzuk bakarrik aipatuko ditut eta eurak fonologia mailan luzatu egin ez egiteagatik.

Jarraian datorren guzti hau, kontextoan balego hobe baina kasurik kasu eta aldirik aldizko erak jaso dira laburtasunari begira.

6.3.6. *DEKLINABIDEA*: Har dezagun esate baterako:

**ARTIKULU GRADU GABEKOZ MUGATURIKAKO «OSOA»
ADJETIBOA**

<u>SIN.</u>	<u>PLUR.</u>	<u>SIN.</u>	<u>PLUR.</u>
1. osóak	osóak	13. osótik	osóatatik
2. -----	-----	14. osóra	osóatara
3. osóak	osóak	15. osoáganaño	osóakanaño
4. osoári	osóari	16. osoáganantza	osóakanantza
5. osoán	osóan	17. osoráko	osóatarako
6. osóko	osóatako	BIR.	
7. osoán ganean	osóan ganean	12. osoágan	osóakan
8. osoágas	osóakas	13. osoágandik	osóakandik
9. osoágaitik	osóakaitik	14. osoágana	osóakana
10. osoántzat	osóantzat	15. osoáganaño	osóakanaño
11. -----	-----	16. osoáganantza	osóakanantza
12. osóan	osóatan	17. osoáganako	osóakanako

ARTIKULU GRADU MUGATURIKO «OKER» ADJETIBOA

<u>SING.</u>	<u>PLUR.</u>	<u>SING.</u>	<u>PLUR.</u>
1. okérra	okérrak	13. okerrétik	okérratatik/–rik
2. -----	-----	14. okerréra	okérretara
3. okerrák	okérrak	15. okerréraño	okérretaraño
4. okerrári	okérrari	16. okerrérantza	okéretarantza
5. okerrán	okérran	17. okerrérako	okérretarako
6. okerréko	okérretako	BIR.	
7. okerrágas	okérrakas	12. okerrágan	okérrakan
8. okerrágas	okérrakas	13. okerrágandik	okérrakandik
9. okerrágaitik	okérrakaitik	14. okerrágana	okérrakana
10. okerrántzat	okérrantzat	15. okerráganaño	okérrakanaño
11. -----	-----	16. okerráganantza	okérrakanantza
12. okerréan	okérretan	17. okerráganako	okérrakanako

IZEN ORDEA: «NI» ETA BERE INTENSIBOAK*

	INT. (I)	INT. (II)
1. ni	nau	ninau
2. -----	-----	-----
3. nik	nauk	ninauk
4. niri	nauri	ninauri
5. nire	naure	ninaure
6. -----	-----	-----
7. nire ganean	naure ganean	ninaure ganean
8. niges	nauges	ninauges
9. nigaitik	naugaitik	ninaugaitik
10. nitzat	nautzat	ninautzat
11. nitzat	nautzet	ninautzet
12. nigan	naugan	ninaugan
13. nigandik	naugandik	ninaugandik
14. nigana	naugana	ninaugana
15. niganaño	nauganaño	ninauganaño
16. niganantza	nauganantza	ninauganantza
17. niganako	nauganako	ninauganako

* «—EU—» intensiboa entzuten da baina «—AU—» zabalago dabil. Horregatik zabale-
na idatzi dut, hemen eta gerokoetan.

IZEN ORDE: «HI» ETA BERE INTENSIBOAK

	<u>INT. (I)</u>	<u>INT. (II)</u>
1. i	au	iau
2. -----	-----	-----
3. ik	auk	ikauk
4. iri	auri	iauri
5. ire	aure	iaure
6. -----	-----	-----
7. ire ganean	aure ganean	iaure ganean
8. iges	auges	iauges
9. igaitik	augaitik	iaugaitik
10. itzat	autzat	iautzat
11. itzat	autzat	iautzat
12. igan	augan	iaugan
13. igandik	augandik	iaugandik
14. igana	augana	iaugana
15. iganaño	auganaño	iauganaño
16. iganantza	auganantza	iauganantza
17. iganako	auganako	iauganako

IZEN ORDEA: «ZUEK» ETA BERE INTENSIBOAK

	<u>INT. (I)</u>	<u>INT. (II)</u>
1. surok	saurok	suroraurok
2. -----	-----	-----
3. surok	saurok	surosaurok
4. surori	saurori	suorisaurori
5. suron	sauron	suonsauron
6. -----	-----	-----
7. suron ganean	sauron ganean	suonsauron ganean
8. surokas	saurokas	suokassaurokas
9. surokaitik	saurokaitik	suokaitisaurokaitik
10. surontzat	saurontzat	surontzasaurontzat
11. -----	-----	-----
12. surongan	saurongan	surongansaurongan
13. surongandik	saurongandik	surokandisaurokandik
14. surongana	saurokana	surokanasaurokana
15. surokanaño	saurokanaño	surokanasaurokanaño
16. surokanantza	saurokanantza	susaurokanantza
17. surokanako	saurokanako	suronsaurokanako

6.3.7. *ERAKUSLEAK*: Adibide gisa hona hemen:

ERAKUSLEAK (SING.)

au	ori	a
onek	orrek	ak
onen	orren	aren
oneri	orri	areri
onegas	orregas	aregas
onetan	orretan	aretan/atan
onetako	orretako	aretako/atako
onetara	orretara	aretara/ata
onetatik	orretatik	aretatik/ata
onen ganean	orren ganean	aren ganean
onegan	orregan	aregan
onegana	orregana	aregana
onegandik	orregandik	aregandik
onegaitik	orregaitik	aregaitik/agaitik
onentzat	orrentzat	arentzat
ona	orra	ara
onango au	olango ori	alango a
onen ganean	orren ganean	aren ganean
onan	olan	alan
onango	olango	alango
emen	or	an
emengo	orko	ango
emetik	ortik	andik

ERAKUSLEAK (PLUR.)

onik	orrik	aik
onik	orrik	aik
onin	orrin	ain
oniri	orriri	aieri/airi
onikas	orrikas	aikas
onitan	orritan	aietan/aitan
onitako	orritako	aitako
onitara	orritara	aitara
onitatik	orritatik	aitatik
onin ganean	orrin ganean	ain ganean
oningan	orringan	aingan
onikana	orrikana	aikana
onikandik	orrikandik	aikandik
onikaitik	orrikaitik	aikaitik
onintzat	orrintzat	aintzat
onin ganean	orrin ganean	ain ganean

BIRRITAKO ERAKUSLEAK (SING.) (ATE-UME)

au ate au
onek ate onek
onen ate onen
oneri ate oneri
onegas ate onegas
onetan ate onetan
emeko ate onetako
ona ate onetara
emeti ate onetatik
onen ate onen ganean
onegan ume onegan
onegana ume onegana
onegandi ume onegandik
onegaiti ume onegaitik
onentzat ume onentzat

BIRRITAKO ERAKUSLEAK (SING.) (ATE-UME)

ori ate ori
orrek ate orrek
orren ate orren
orreri ate orreri
orregas ate orregas
orretan ate orretan
orke ate orretako
orra ate orretara
ortik ate orretatik
orren ate orren ganean
orregan ume orregan
orregana ume orregana
orregandik ume orregandik
orregaiti ume orregaitik
orrentzat ume orrentzat

BIRRITAKO ERAKUSLEAK (SING.) (ATE-UME)

... a ate a
ak ate ak
aren ate an
areri ate ari
aregas ate agas
an ate an
ango ate ko
ara ate ra
andik ate tik
aren ate an ganean
aregan ume agan
aregana ume agana
aregandi umea gandik
aregaiti ume agaitik
arentzat ume antzat

BIRRITAKO ERAKUSLEAK (PLUR.) (ATE-UME)

onik ate ok
onik ate ok
onin ate on
oniri ate ori
onikas ate okas
onitan ate otan
onitako ate otako
onitara ate otara
onitati ate otatik
onin ate on ganean
oningan ume ongan
onikana ume okana
onikandi ume okandik
onikaiti ume okaitik
onintzat ume ontzat
onin ume on ganean

BIRRITAKO ERAKUSLEAK (PLUR.) (ATE-UME)

orrik ate ok
orrik ate ok
orrin ate on
orriari ate ori
orrikas ate okas
orritan ate otan
orritako ate otako
orritara ate otara
orritati ate otatik
orrin ate on ganean
orringan ume ongan
orrikana ume okana
orrikandi ume okandik
orrikaiti ume okaitik
orrintzat ume ontzat
orrin ume on ganean

BIRRITAKO ERAKUSLEAN (PLUR.) (ATE-UME)

aik ate ak
aik ate ak
ain ate an
airi ate ari
aikas ate akas
aitan ate atan
aitako ate atako
aitara ate atara
aitati ate atatik
ain ate an ganean
aikan ume akan
aikana ume akana
aikandi ume akandi
aikaiti ume akaitik
aintzat ume antzat
ain ume an ganean

6.3.8. ADITZA: Alor luze eta aberats honetatik har ditzagun adibidez.

EGITE ERA / ZUKA
ORAIN ALDIA
NOR
IZAN, EGON, IBILI, JOAN, ETORRI

	IZAN	ETORRI	JOAN	IBILI	EGON
1	nas	nator	noa	nabil	nao
2	as	ator	oa	abil	ao
3	da	dator	doa	dabil	dao
4	gara	gatos	goas	gabis	gaos
5	sara	satos	soas	sabis	saos
6	sarie	satosie	soasie	sabisie	saosie
7	dire/s dis	datos	doas	dabis	daos

EGITE ERA / HITANO
ORAIN ALDIA
NOR
IZAN, EGON, IBILI, JOAN, ETORRI

	IZAN	ETORRI	JOAN	IBILI	EGON
1	nok/-na	ñatok/-na	ñoak/-na	ñabik/-ne	ñoak/-na
2	as	ator	oa	abil	ao
3	dok/-na	yatok/-na	yoak/-na	yabik/-ne	yaok/-na
4	gosak/-na	gatoxak/-na	goaxak/-na	gabixek/-na	gaoxak/-na
5					
6					
7	dosak/-na	yatosak/-na	yoasak/-na	yabisek/-na	yaosak/-na

EGITE ERA / ZUKA
ORAIN ALDIA
NOR-NORI
IZAN

	1	2	3	1	2	3	4
1			ñako		ñatzu	ñatzue	ñakie
2							
3	yat	yata/-na	yako	yaku	yatzu	yatzue	yakie
1			gaiakos		gaiatzus	gaiatzues	gaiakies
2	saiatas		saiakos	saiakus			saiakies
3							
4	yatas	yatas/-ana	yakos	yakus	yatzus	yatzues	yakies

EGITE ERA / HITANO
ORAIN ALDIA
NOR-NORI
IZAN

	1	2	3	1	2	3	4
1			ñakok/-na				ñakiek/-na
2							
3	yatak/-na	yata/-na	yakok/-na	yakuk/-ne			yakiek/-na
1							
2							
3							
4	yatasak/-na	yatas/-ena	yakosak/-na	yakusak/-ena			yakiesak/-na

EGITE ERA / HITANO
ORAIN ALDIA
ZER(NOR)-NORK
EUKI, JAKIN, EKARRI, ERABILI, EROAN, ESAN

	EUKI	JAKIN	EKARRI	ERABILI	EROAN	ESAN
1	yaukoat/-das/-sat	yakiat/-das/-sat	yakat/-das/-sat	yarabiat/-das/-sat	yaroat/-das/-sat	difoat/-das/-sat
2	daukok/-na,-sak/-na	dakik/-ne,sek/-na	dakak/-na,-sak/-na	darabik/-ne,sek/-na	darok/-na,-sak/-na	difoik/-na,-sak/-na
3	yaukok/-na,-sak/-na	yakik/-ne,-sek/-na	yakak/-na,-sak/-na	yarabik/-ne,sek/-na	yarok/-na,sak/-na	difoik/-na,-sak/-na
4	yaukuk/-ne,-sek/-na	yakiuk/-ne,sek/-na	yakauk/-ne,-sek/-na	yarabiuuk/-ne,-sek/-na	yaruk/-ne,-sek/-na	difoik/-ne,-sek/-na
5						
6						
7	yaukiek/-na,-sak/-na	yakiek/-na,-sak/-na	yakardiek/-na,sak/-na	yarabidiek/na,-sak/na	yarordiek/-na,-sak/-na yaruek/-na,-sak/-na	difoiek/-na,-sak/-na difoiek/-na,-sak/-na

EGITE ERA / ZUKA
ORAIN ALDIA
ZER-NORI-NORK
LAGUNTZAILEA

	1	2	3	1	2	3	4
1		doat/-das donat/dosanat	dotzet/-das		dotzut/-das	dotzuet/-das	dotziet/-das
2	dostek/-sak/-na		dotzek/-sak/-na	doskuk/-sek/-na			dotziek/-sak/-na
3	doste/-s	doal/-s/-na	dotze/-s	dosku/-s	dotzul/-s	dotzue/-s	dotzie/-s
1		yatal/-s/-na(*)	dotzul/-s		dotzugu/-s yatzul/-s(*)		dotzul/-s
2	dostesu/-s		dotzesul/-s	doskusu/-s			dotzesue/-s
3	dostesue/-s		dotzesue/-s	doskusue/-s			dotzesue/-s
4	dostie/-s	due/-s/-na doardie/-s/-na	dotzie/-s	doskue/-s	dotzue/-s	dotzue/-s	dotzie/-s

EGITE ERA / HITANO
ORAIN ALDIA
ZER-NORI-NORK
LAGUNTZAILEA

	1	2	3	1	2	3	4
1		doat/-das donat/dosanat	yotzat/-das				yotziat/-das-sat
2	dostek/-sak/-na		dotzek/-sak/-na	doskuk/-sek/-ne			dotziek/-sak/-na
3	yostek/-sak/-na	doa/-s/-na	yotzek/-sak/-na	yoskuk/-sek/-na			yotziek/-sak/-na
1		yata/-s/-na	yotzuk/-sek/-na				yotzuk/-sek/-na
2							
3							
4	yostiek/-sak/-na	due/-s/-na doardie/-s/-na	yotziek/-sak/-na	yoskuek/-sak/-na			yotziek/-sak/-na

EGITE ERA / ZUKA
IRAGANA
NORK-ZER
LAGUNTZAILEA

EGITE ERA / HITANO
IRAGANA
NORK-ZER
LAGUNTZAILEA

1	nauen	nausen
2	oan (a)indun	oasen (a)indusen
3	auen	ausen
4	g(a)indun	g(a)indusen
5	s(a)indun	s(a)indusen
6	s(a)induen	s(a)induesan
7	aurien audien auden saurien situen aien iin	auriesan audiesan audesan sauriesan situesan aiesan iisan

1	ñoan	ñoasan
2	(a)indun	(a)indusen
3	yoan	yoasan
4	g(a)iñoan	g(a)iñoasan
5		
6		
7	yaurian yuen yaidian yayan	yauriasan yuesan yaidiasan yayasan

ONDORIOZKOA / ZUKA
ORAIN-GERO ALDIA
NOR
IZAN

	IZAN		
1	naintzike	edo	naintike
2	aintzike	edo	aintike
3	laitzike	edo	laitike
4	gaintzikes	edo	gaintikes
5	saintzikes	edo	saintikes
6	saintzikisie	edo	saintikisie
7	laitzikes	edo	laitikes

ONDORIOZKOA / HITANO
ORAIN-GERO ALDIA
NOR
IZAN

	IZAN		
1	naintzikok/-na	edo	naintikok/-na
2	aintzike	edo	aintike
3	laitzikok/-na	edo	laitikok/-na
4	gaintzikosak	edo	gaintikosak/-na
5			
6			
7	laitzikosak	edo	laitikosak/-na

ONDORIOZKOA / ZUKA
ORAIN-GERO ALDIA
NOR-NORI
IZAN

	1	2	3	1	2	3	4
1							
2							
3	Ilat	Ilata	Ilako	Ilaku	Ilatzu	Ilatzue	Ilakie
1							
2							
3							
4	Ilatas	Ilatas	Ilakos	Ilakus	Ilatzus	Ilatzues	Ilakies

EGITE ERA / ZUKA
ORAIN ALDIA
ZER-NORI-NORK
JARIO

	1	2	3	1	2	3	4
1			dariot				
2			dariok				
3			dario				
1			dariu				
2			dariosu				
3			dariosue				
4			dariue				

EGITE ERA / ZUKA
ORAIN ALDIA
ZER-NORI-NORK
ERAGON

	1	2	3	1	2	3	4
1			daragoyot				
2			daragoyok/-na				
3			daragoyo-tzo				
1			daragoyu				
2			daragoyosu				
3			daragoyosue				
4			daragoyue				

6.3.9. *JOSKERA*: Edozein atal aipatzearrik hona hemen bi edo hiru.

ESALDI OSOGARRIAK

ADITZ JOKATUAZ

– LA. Nagusia baiezkoa

- «etorri dala deretxat»
- «buruko mine in yakola esan doste»
- «bene benetakoa dala esaun de»
- «in gainkela esan dotzut»
- «apurtu laitikela yakin dosu»

– NA. Menperatuko ekintza hiztunarentzat jakindakotzat ematen denean. Nagusiak jakite edo ziurtasuna adierazten du.

- «basenkien etorriko sana»
- «badakit aurten be yoango sarena»
- «eskerrak etorri sarena»

– NAREN. Izenaren penpean

- «yan bari(k)t(d)aoenan antza dauko»
- «abadekie ixin danan antzik estauko»

– NIK. Nagusia ezezkoa.

- «estot entzun urten dauenik»
- «enenkien ara eskondu saintzenik»
- «enenkien ixikoa il yatzuenik»

– NIK. Nagusia itaunean

- «yoan danik edo entzun dosue?»
- «barrero agartuko danik esango ete saunke?»

Menperatuko ekintza hiztunarentzat jakindakotzat ematen denean nagusia ezezkoan zein itaunean egon! –NA erabiltzen da:

- «katutute daoena estosu ikusi ala?»

baina

- «estot ikusi katutute daoenik»

- LA ren gaineko zehaztasun ezaugarriak

- LAKO, -LA(Z)KOA, -LAKOAN, -LAKOTAN, -LAKORIK...

- «estaoelakoa esan dostie»

- «olan dalaskoa entzun du»

- «an dalakoan emen»

- «yoan dalakoan gaos»

- «etorriko dalakorik estotzu esan?»

- N. Subjuntiboan. Nagusiak: guraria, beldurra, beharra, ezina, zilegia...

- «eskolak ikisi daisusen gure gaunke»

- «bildur nes andra lagunabarra aurkituko estosun»

- «estao txarto saure ideakoagas eskondu saitesan»

Oharra: Baldintzazko esaldien itxurapean osagarrien esanahi berdinekoak erabilten dira.

- «gurago lauke beragas eskonduko basintzikes»

- «postuko naintike sauk esango basauskio»

ZE. Egitura banatuan eta batez ere ahozkoan.

- «esan dau se tertzios yoateko»

- «esan dau ba se edurre dakarrela»

ADITZ JOKATUBAKOAZ

- TZE- (-TE-) atzizkiaz eginiko aditz izena

ZER (nominatiboan). Nagusiak guraria adieraziz gero subjuntiboa baino sarriago.

Sujetoa: «gausa ona da daneri(k)tx(y)atea»

Osagarria: «baye(k)p(b)atzea gure naunke»

Atributoa: «legea aurrekoari on itea da»

Halan eta guztiz ere beste bereizketa hau ere egiten da Zeberion:

- «yan gurot» (nik)
- «yatea gurot» (nik) edo (gehiagok)

ZERK (ergatiboan)

- «edur andiek iteak bere kaltea(k)t(d)akas»
- «ori esateak estotzu lotzeak emoten?»

ZER (datiboan)

- «ser deretxasu goxago yateari?»
- «nik enauskio emongo edateari!»

ZEREN (genitiboan) Izenaren osagarri

- «ilberan eraitean kontue dok ernaro txarrau»
- «asko ostuen buruko minek sartzaroan»

ZERIK (partitiboan)

- «ona etortarik estaukosu»
- «urliegas, etzera etortarik estao»

-TZEKO_(-TEKO). Nagusiak agindua:

- «bake-bakean itxiteko esan doat»
- «soloko saputzek erretako agindu nauntzen»

ZEHARKAKO GALDERA ESALDIAK

Adimen-adierazpen, esatea esaldi nagusian

1. Itaun berbaz egiten direnak: -N ezaugarriaz

Esaldi asertiboan:

- «bakit nor ixin den»
- «yakin gure naunke nok in dotzun»
- «susau(k)tx(y)akingosu ser dabisun»

Esaldi interrogatiboan:

- «estakisu nora yoan dan?»
- «bitu(begiratu) nondi dabilen»
- «bakik nogas abilan?»

Agintezko esaldian:

- «esayok nos yatorran»
- «esaik onek txal onek sainbe(t)p(b)aiou dauen»
- «esaik sainbet erosi oasen»

-N + BAINO + EZ + ADITZA

- «nok in dotzen baño esta!»
- «no(k)tx(y)ou dauen baño estok!»
- «sek eroan doskun baño estona!»

2. Baietza eta ezetzaren eremuak

-N (ala...-n) (ala ez)

- «estakit etorri den ala es»
- «neskatxie ala mutile dan badakisu?»

-NIK

- «estot entzun emen daosenik»
- «allegau direnik entzun dosu?»

-EA eta -N ezaugarriekin:

- «bitu ia bedarra sikitu den»
- «soas ia txakurre kanpoan daoen»

OHARRA: Erderaren eraginez edo, oso zabal dabil BA- aurrizkia zeharka galderetan, batez ere gazteen artean.

- «estaki(t)p(b)adator»
- «ia lapikokoa inde badao»

- «estakiu pelikulea asi bada be»
- «bitiok bedarra yan bayok»
- «etxakiat etorri espok»

BALDINTZAZKO ESALDIAK

Aditz jokatuaz:

BA- da aditz aurretik jartzen den ezaugarria baina halan eta guztiz ere ondorioaren -KE ezaugarria aditz forma berean jartzeko ohitura dago Zeberio-ko euskeran.

BALDINERAKOAK:

1. Orainaldiko irrealak (baldintza ez da betetzen) eta gerorako baldintzak (gertakaritasuna adierazten dute) bereizteko esanahira jo behar da.

Baldintza baldineran	Ondorioa usteeran
BA + soila	Soila + -KE
Partizipioa + -KO + lag.	-KO + -KE

- «bera balator gau eskaintzikes yoango»
- «saurok ingo basaunkie ai(k)p(b)e ingo laukie»
- «gustauko ballatzu yoango saintikes»

2. Iraganeko irrealak. (Baldintza ez da bete)

Baldintza baldineran	Ondorioa egite eran
Lehen partiz. + BA- + lag.	-KO...-N (ind. iragana)
Lehen partiz. + BA- + lag.	-KO...-KEAN

- «yakin ixin banau ingo nauen»
- «emon balotzo auko auen»

Kasu batzuetan iraganeko baldinerari -N bat jartzen diogu Zeberio-ko euskeran:

- «yakin banauen enaintzen yoango»
- «esan botzen ingo auen»

Ondorioa adierazteko egite erako formak nagusitu dira; uste erak ez dira horregatik oso osoan baztertzekoak erabilera landuan:

- «yakin balau esauen ingo»
- «lenago esan basaust enaintzen beren beregi yoango»

EGITE ERAKOAK

Baldintza betez gero ondorioaren ziurtasuna adierasten da; baldintza betetzea normala da beste alde batetik:

- «su basoas nau be yoango nas»
- «auk espadakik nik selan yakingo yoa(t)p(b)a?»
- «egie esaten bok, gixona ixingo as»

Badira baldintzaz eragıtako egiturak aditza geroan dela helburua adierazten dutenak:

- «iñora yoango bagara, urtetako ordue du»
- «aurrera ingo bu ekin in beakotzu»

Beste egitura berezi batzuk, batetik baldintza esaldia eta bestetik zergaitia edo helburuzko esaldia daukatenak, biak IZAN aditzaz loturik doaz. Holakoe-tan baldintza esaldiak sujetoaren ordezkoko egiten du.

- «etorri bok seregine auki daualako ixin dok»
- «lau ankan ibili basirean otzagaitik ixingo san»

ADITZ JOKATU BAKOAZ

-Z GERO Aditz partizipioarekin.

- «ardao lar edanaskero moskorra seguru»
- «dirue auki eskero etzaldea erosiko ñaunkek»
- «ara yoan eskero mesede ingo lostesu»

EZIK, EZEAN

- «dirurik auki esik esin nainke erosi kotxea»
- «ikisi esik esaunke burutuko biximoduen»

-TEKOTAN, -TEKOTZAT...

Aditz sustraiari gehitzen zaizkion ezaugarriok baldintza kutsua daukate sarri askotan. Gerokotasuna adirazten dute.

- «dana nautzat ixitekotan yoango naintike»
- «dana yan esitekotan esaunke artu bear»
- «ardieri emotekotzat erosiko naunke galtzue»

Partizipioa + -AN (BERE) (7)

- «gordeixu baten batek ikusien be»
- «baten batek gaituen be sur on sates»
- «umean batek entzunean be esaixu maldasiñori(k)p(b)ota»
- «medikue etorrien be iminibus erroa barriek»
- «baten bat yausien be sikitixu origo au»

ZEIN + PARTIZIPIOA + (SUBJUNTIBOA)

- «goardasola eroaik sein busti - sein busti ez aiten».
- «astiro yoai sein bastarran ba(t)tx(y)o»
- «umea yagoistena sein manatu»
- «akordatzakoan es ai yoan sein bijarpela in»
- «ao ixilik sein ausokoak itxartu»
- «yaisu sein otzitu estakisun»

Oharra: Erabilera hau Zeberion ezeze, Orozkon eta Arratian be batu dut.

7. KONTSONANTE MULTZOEN AHOZKERA

Hitz egiten dugunean, «Kanpo Sandhi» edo «Grupo Foniko»en bidez egiten dugu eta era horretara kontsonanteen elkar-joteak sortzea guztiz bidezko da herri-hizkuntzaren eufonia, ekonomia eta artikulazio ohitura bitarteko direlarik. Izan ere, ez da bat ere erreza «Grupo Foniko» edo osterantzeko kontsonante elkarte batzuk ahozkatzea eta horregatik herriak, berezko fonetika legeak jarraituz, erreztu egin du kontsonanteon ahozkeraz⁵⁷.

Hiztun bakoitza aparteko mundu bat da eta beste hiztunekin bateratsu hitz egin arren, beti dira bata bestearengandiko aldakuntzak.

Gainera, hiztun bakoitzarengan ere, bizitzako egoera guztiak ez dira berdinak, eta egoera batean egon edo beste batean egon «Grupo Foniko» berbera ez da berdin-berdin ahozkatzen⁵⁸.

Nire aldetik, Zeberioako euskeran aurkitu ditudan «Kontsonante Multzo»en ahozkeraz jasoten saiatu naiz, euretariko batzuk, aurrerago aipatu ditudan faktoreen arabera, beti berdin ahozkatzen ez direlarik.

Metodologiari dagokionez, era askotara azter daiteke «Kontsonante Multzo»en ahozkeraz. Nik jarraitu dudana bidea hau da: Ahots-Moldeari dagokion sailkapena hartu eta euretariko kontsonante bakoitza herrian erabilten diren beste kontsonante posible guztiekin elkar-jo erazi banan-banan eta alfabetikoki herriko hiztunengandik jasotako adibideak bitarteko direla⁵⁹.

Argi-bide bezala, komilla artean doan fonologia mailako herri-adibide bakoitzak, literatura mailako bere pareaz darama gainean, «Kontsonante Multzo»en jatorria ikusi eta ondorioak aterateko.

⁵⁷ Etxebarria, J.M. Ikus korpusean datozen euskera biziaren transkripzioak.

⁵⁸ Adibideak amaigabeak dira baina hona hemen bat edo beste. «EGON» hiru eratara entzun daiteke: «egon»; «eon» edo «on». «EGIN» berdin: «egin»; «ein» edo «in». Egia esateko hizkuntza biziak nasai jokatzen du jokatu ere.

⁵⁹ Ikus kontsonantismoaren taula.

7.1. LEHERKARI GORRAK

7.1.1. «-p»

Ez da erreza azken posizioan «p» bat aurkitzea «eup!» edo ez bada.

7.1.2. «-t + b-» = «-p-»

- 1) bat bai
«bapai»
- 2) bat bakarrik
«bapakarrik»
- 3) ez dakit buruz
«estakipurus»

«-t + d-» = «-t-»

- 1) bat dator
«batator»
- 2) ontzat dauka
«ontzatauko»
- 3) ez dakit dana
«estakitana»

«-t + f-» = «-f-»

- 1) bat falta da
«bafaltada»
- 2) ontzat firmauko dot
«ontzafirmaukot»
- 3) ez jat falta
«etxafalta»

«-t + g-» = «-k-»

- 1) bat gara
«bakara»
- 2) zeuretzat gorde
«sautza korde»
- 3) ez jat gustatu
«etxakustau»

«-t + j-» = «-j-»⁶⁰

- 1) zenbat jan dozak?... bat jauna
«sainbetxandosak?... bajaune»

⁶⁰ Kasu hau abadeari egindako erantzuna da. Guk abadeari «BERORIKA» egiten genion, «jaune» gora eta «jaune» behera. Kasu honetan, erantzunean, ergatiboa galdu da baina galderakoarena da nahiko ulertzeko.

- 2) zelan hartu dok ba? ontzat jauna
«zelan artu opa? ontzajaune»
- 3) baso bat Juani dotean
«baso bajuaneri dotean»

«-t + k-» = «-k-»

- 1) bat karran doa
«bakarrandoa»
- 2) zeuretzat katea hori
«sautzakate ori»
- 3) ez jat katigatu
«etxakatigitu»

«-t + l-» = «-l-»

- 1) nik badaukat laguna
«nipaukolagune»
- 2) solo bat landu
«solobalandu»
- 3) ez jat loditu
«etxaloditu»

«-t + m-» = «-m-»

- 1) emon dot mosua
«emondomosue»
- 2) neuretzat madaria
«nautzamadarie»
- 3) ez jat mobidu
«etxamogidu»

«-t + n-» = «-n-»

- 1) ekarri dot narra
«ekarrionarra»
- 2) beretzat nabil
«beretzanabil»
- 3) ez dot neurtu
«estonaurtu»

«-t + p-» = «-p-»

- 1) bat parean dago
«baparean dao»
- 2) heuretzat porruak
«autzaporruek»

3) ez jat paratu
«etxaparau»

«-t + s-» = «-s-»

- 1) jan dot sagarra
«yandosagarra»
- 2) heuretzat sagardoa
«autzasagardagoa»
- 3) ez jat sugertatu
«etxasugertau»

«-t + tx-» = «-tx-»

- 1) nik badaukat txakurra
«nipaukotxakurre»
- 2) merketzat txarria
«merketzatxarrie»
- 3) ez dot txarrik esan
«estotxarrikesan»

«-t + x-» = «-x-»

- 1) nik badaukat xaxarea
«nipaukoxaxarea»
- 2) heuretzat xaxara hori
«autzaraxarori»
- 3) etorri jat xaxarea
«etorriyaxaxarea»

«-t + y-» = «tx-»

- 1) bat jan dau
«batxandau»
- 2) esantzat joan da
«esantzatxoan da»
- 3) ez dakit jaten
«estakitxaten»

«-t + z-» = «-z-» («s» ahozkatzen da)

- 1) entzun dot zurea
«entzundosomea»
- 2) beretzat zan
«beretzasan»
- 3) ez jat zabaldu
«etxasabaldu»

ONDORIOAK:

a) «-t» fonemak «b-; g-; y-» jotean, fonema berri bat sortzen da bakoitzarekin: «-p; -k-; -tx-» hain zuzen.

Fonema berrion izateari buruz, Ahoskunea bigarren fonemarena da baina Ahots-Moldekoaren eraginez gorturik.

b) «-t + d-» kasuan, biak ditugu Ahoskune berekoak eta elkar-jotean gorra nagusitzen da.

d) «-t + y-» kasuan, gortzetik aparte, Ahoskunea ere zertxobait aldatzen da sabai-aurrerantz.

e) Beste kasu guztietan, «-t» galdu egiten da jarraian datorren fonema nagusituz. Baliteke «-t» hori galdu ez egitea intensitatearen arabera, baina orduan leherkari gorraren eraginezko eten bat sortuko litzateke eta datorren fonema⁶¹ hitz hasieran balego bezala hartu behar da. Dena den, herria beti doa errezero eta galtzea da errezeroa.

7.1.3. «-k + b-» = «-p-»

- 1) nik badakit
«n**i**pakit»
- 2) biderik bide
«bideri**p**ide»
- 3) etorri dok ba!
«etorri**p**oa!»

«-k + d-» = «-t-»

- 1) geuk dakigu
«gaut**a**kiu»
- 2) eurak dabilz
«aure**t**abis»
- 3) gastatu jok dirua
«gastauy**o**rirue»

«-k + f-» = «-f-»

- 1) hark falta dau
«afalt**a**dau»
- 2) ez dok falta
«est**o**falta»
- 3) gauzarik fazilena
«gausari**f**asilena»

⁶¹ Herri-hizketa bizian ez da errezero eten hori aurkitzea, gehienetan «astirik» ez daukagulako jatorrizko ahozkeragaiteko.

«-k + g-» = «-k-»

- 1) hark garoaz
«akaroas»
- 2) gazterik gangartu
«gasterikangartu»
- 3) hortik goaz
«ortikoas»

«-k + j-» = «-j-»

- 1) hark jentilak
«ajentilek»
- 2) hik Juan jo dok
«ijoanyook»
- 3) etorri egin dok Jose
«etorriindojose»

«-k + l-» = «-l-»

- 1) neuk lagunduko deusat
«nau/agundukotzet»
- 2) ez egin surik labe aurrean
«esinsurilaburrean»
- 3) ardurak lagunduko deusatu
«ardura/agundukotzu»

«-k + m-» = «-m-»

- 1) hik musean ez dakik
«imusean estakik»
- 2) goizerik mar-mar
«goxerimarmar»
- 3) jan dok morokila
«yandomorokile»

«-k + n-» = «-n-»

- 1) pozik naukazu
«posinaukosu»
- 2) nik neuk bai
«ninaupai»
- 3) gaixokarik nabil
«gaxokarinabil»

«-k + ñ-» = «-ñ-»

- 1) pozik ñabiltzu
«posiñabitzu»

- 2) goizerik natortzu
«goxeriñatortzu»
- 3) astibarik niagok
«astibariñaok»

«-k + p-» = «-p-»

- 1) nik polito jan dot
«nipolito yandot»
- 2) zeuok pasatu
«sauropasau»
- 3) ez nok paratu
«enoparau»

«-k + s-» = «-s-»

- 1) barruzkiak samur dagoz
«barruskiesamurdaos»
- 2) ebagi dok sasirik?
«ebagiosasirik?»
- 3) hik sua egik!
«isueik!»

«-k + t-» = «-t-»

- 1) hark taukia darabil
«ataukie darabil»
- 2) urliak taketak egin jozak
«urlietaketakiniosak»
- 3) erein dok tomatea ez dok
«erain dotomatea estok?»

«-k + tx-» = «-tx-»

- 1) hark txakurra daroa
«atxakurre daro»
- 2) goizerik txantxetan
«goxeritxantxetan»
- 3) uxatu dok txoria?
«uxatuotxorie?»

«-k + x-» = «-x-»

- 1) hark xaxarea dauka
«axaxarea dauko»
- 2) hori dok xaxarea!
«orioxaxarea»
- 3) jan egik xaxaraz
«yaixaxaras»

«-k + y-» = «-tx-»

- 1) berak jan dau
«beratxandau»
- 2) ez dok jan
«estotxan»
- 3) pozik joan da
«positxoan da»

«-k + z-» = «-z-» («s» ahozkatzen da)

- 1) pozik zatoz
«posisatos»
- 2) zeuok zarie
«sauosarie»
- 3) bota dok zozoa?
«botososoa?»

ONDORIOAK

- a) «-k» fonemak «b-; d-; y-» jotean, fonema berri bat sortzen da bakoitzarekin:
«-p-; -t-; -tx-» hain zuzen.
Fonema berrion izatea dela eta, Ahoskunea bigarren fonemarena da baina Ahots-Moldekoaren eraginez gortutakoa.
- b) «-k + g-» kasuan, biak dira Ahoskune berekoak eta elkarjotean gorra nagusitzen da.
- d) «-k + y-» kasuan gortzetik aparte, Ahoskunea ere zertxobait aldatzen da sabai-aurrerantz.
- e) Beste kasu guztietan, «-t»rekin gertatu den bezalaxe, «-k» galdu egiten da jarraian datorren fonema nagusituz.
«-k» galdu ez egite bat balitz, «-t»ren arrazoi berberetatik litzateke.

7.1.4. «-k + Ø»

- a) «-k» plurala, ergatiboa edo beste edozein kontestetakoa, azken posizioan agertzen denean bokale berri bat sortzen da, gehienetan «-k» horren aurrekoa lakoa eta era horretara ez da galtzen «-k» hori.⁶²
«nik i... »
«onek e... »
«guk u... »
«gixonok o... »

⁶² Gehienetan, azken bokalea errepikatzen da errezena bera delako baina beste batzuetan aldatu ere egiten da: «nik e... »; «suk e...»; «ak e...», etab.

b) Deklinabideko ablatibo kasuan azkeneko «-k» askotan entzun ere ez da egiten:

- «Bilboti nator»
- «soas emeti»
- «etorri munati»

Bokale bat sortuz gero, «-k» hori entzuten da:

- «basotik i... sasié dao ugeri»

Esana egia bada ere, batzuetan, eta batez ere belaunaldi gaztearen artean, azentu edo eta ahozkeraren intensitatearen arabera, beste era batera bideratzea ere posible da aipatutako kontsonante elkarte batzuk behintzat. Adibidez:

«badbai»	[baðbaj]	lit. bat bai
«nigbai»	[nigbaj]	lit. nik bai
«badsan»	[baðsan]	lit. bat zan
«sugsauk»	[sugsauk]	lit. zuk zeuk
«nignauk»	[nignauk]	lit. nik neuk

Adibideok entzun entzuten dira baina ez da inondik ere Zeberiko joera nagusia.

Azken adibideok berriz aipatuz, T. Navarro Tomás datorkit gogora, «Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica» delakoan egiten duen transkripsio fonetikoari ohar batzuk egiteko.

Hauxe dakar 49 garren orrialdean eta Gernikako gazte batenak direla dio:⁶³

«- Gaur ze egun da?	— ¿gauri sɔgundə?
- Astelena	— aʃtɛlənɛ
- Nondik dakazuz txoriok?	— ɲɔndig dakasus ɛqɔi:ʒok?
- Bilbotik geyenok	— bilbɔtig geizɔnok
- Zeuk il dozuz danok?	— ¿seuk il dosus denok?
- Ez	— es
- Zeinbat diru daukazu?	— ¿seməd diru daukasu?
- Zuk beste diru daukat»	— sug bestɛ diru daukat

Berri hauek 1921ean jaso zituen T. Navarro Tomásék eta ni ez naiz inor hori dudan jartzeko, baina Zeberio-joera nagusia eta beste lurralde batzuetakoa ere ezaguturik, ez dut uste zuzen daudenik horko bideratze fonetiko batzuk⁶⁴.

⁶³ T. Navarro Tomás, «Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica». 1923, 49 or.

⁶⁴ Transkripzio hau kontsonantismoari begira bakarrik egin dut. Bokalismoan oraindik prudentziaz jokatu behar dela uste dut. Egunen baten helduko gara horra ere.

Metodologia aldetik ez da berdin irakurtzen agindu edo bizi bizian jaso. Zeberioako euskera bizian, joera nagusia jarraituz jakina, honela egingo genuke:

[gauṛ śegunde?]
[aštelena]
[noṇdi ḍakaśuś čoriok / noṇditakaśuś... ?]
[Bilḇoti geyenak / Bilḇotikeyenak]
[śauk il ḍośuś ḍanok?]
[eś]
[śaimbetiru ḍaṅkośu?]
[śupešte ḍiru ḍaṅket]

Nire helburua ez da besterik hauxe baino: zehatz jokatu nahi bada metodo on baten ondoan ondo ezagutu behar dela berri-emailearen hizketa.

7.2. FRIKARI-XISTUKARIAK

7.2.1. «-s» fonema ez da oso ugaria azken posizioetan eta gainera ez du ahozkatze arazorik beste kontsonanteekin elkar-jotzean.

7.2.2. «-z» («s» bezala ahozkatzen da)

(E)Z «-z + b-» = «-zp-»

- 1) ez badator
«espadator»
- 2) ez bedi esan
«espei esan»
- 3) ez baletor
«espaletor»

«-z + d-» = «-zt-»

- 1) ez dator
«estator»
- 2) ez dakit
«estakit»
- 3) ez deutsu egin
«estotzu in»

«-z + g-» = «-zk-»

- 1) ez gara
«eskara»
- 2) ez gabilz
«eskabis»
- 3) ez gaitu
«eskatu»

«-z + l-» = «-l-»

- 1) ez leuskio
«e/auskio»
- 2) ez leuke
«e/lauke»
- 3) horrek egingo ez leukenik!
«orrekingo e/laukenik!»

«-z + ll-» = «-ll-»

- 1) ez liatak
«ellatak»
- 2) ez liako
«ellako»
- 3) ez liat gustatuko
«ellatagustauko»

«-z + n-» = «-n-»

- 1) ez noa
«enoa»
- 2) ez nabil
«enabil»
- 3) ez naukazu pozik
«enaukasu posik»

«-z + ñ-» = «-ñ-»

- 1) ez nioak
«eñoak»
- 2) ez noatzu
«eñoatzu»
- 3) ez nabik ondo
«eñabikondo»

«-z + s-» = «-s-»

- 1) ez sagurik
«esagurik»
- 2) ez sagarrik
«esagarrik»
- 3) ez sasirik ez otarik
«esasirik es otarik»

«-z + x-» = «-x-»

- 1) ez xaxararik
«exaxararik»

OHARRA: Zeberion ez dago beste adibide argirik, Euskal Herrian zehar bai, adierazkortasunezko sabaiketak bitarteko direlarik.

«-z + y-» = «-tx-»

- 1) ez jatok
«etxatok»
- 2) ez jakiat ba
«etxakiapa»
- 3) ez jautsat ezer egin
«etxotzat eser in»

«-z + z-» = «-z-/tz-»

- 1) ez zan etorri
«esan etorri» (gehientsuenok)
«etzan etorri» (adinekoek)
- 2) ez zinean joan
«etzinean joan»
- 3) ez zaitut ikusi
«etzatutikusi»

ONDORIOAK:

Herriko adibideetan ikusi ahal izan dugunez, baditugu fenomeno aipagarri batzuk (E)Z proklitikoaren «-Z» dela eta.

- a) Alde batetik goian aipatu dugun «-Z» horrek gortu egin ditu hurrengo «b-; d-; g-; y-» fonemak «-p-; -t-; -k-; -tx-» bihurtuz.
- b) «-z + z-» kasuan, gaur egun adinekoren bat ez bada Goi-Hobietakoa egiten dugu Bizkar-Hobietakoa egin beharrean.
- d) Beste kasuetan leherkari gorra ez badira «-z» galdu egiten da hurrengo datorren fonema nagusituz.
- e) Gorketa egin ez egitea ere posible da eta gazteengan entzun ere egiten da. Adib: «esgoas» [eʒgoaʃ] lit. ez goaz; etab.

7.2.3. Orain arte esandakoa egia bada ere, badira gorketarik gertatzen ez diren «Grupo Fonikoak»

a) ez behar =	«esbear»	[eʒb̄eār]
b) ez gauza =	«esgausa»	[eʒḡāuʃa]
d) ez jakin =	«esyakin»	[eʒȳákin]
e) ez lan =	«eslan»	[eʒl̄án]
f) etab. etab.		

Gortu ez egitearen arrazoia zabala litzateke baina hipotesi gisa baino ez bada ere, gorketa gehientsuenak aditz jokatuan gertatu dira eta beste kasuok ez dira erabilera berdinekoak. Eta gainera nere ustez kronologiarekin loturik dago gortzea edo ez gortzea geroago ere ikusiko dugun bezala.

7.2.4. (___)Z instrumentala hartzen badugu ez dugu gorketarik aurkitzen normalean.

a) berez badabil=	«beresbadabil»	[berežbáðabil]
b) berez dator =	«beresdator»	[berežđátóř]
d) berez goaz =	«beresgoas»	[berežgoaš]
e) oinez jatok =	«oñesyatok»	[oņežyátok]
f) buruz dakit =	«burusdakit»	[buružđákit]
g) etab. etab...		

Dena dela eta kronologia kontutan harturik kasu batzuetan agertzen da gorketa, esate baterako «-Z GERO» kasuan:

- joanez gero = «yoaneskero»
- etorritz gero = «etorri eskero»
- etab...

Kasu berean eta esakuna eginetan ere agertzen da gorketa hori:

- «arreskero» - «oneskero»
- etab...

7.3. AFRIKARIAK

7.3.1. «-tx + b-» = «-sb-»

- 1) apatx barrua
«apasbarrue»
- 2) apatx burua
«apasburue»
- 3) gatx barik
«gasbarik»

«-tx + d-» = «-sd-»

- 1) apatx dandarraz
«apasdandarras»
- 2) gatx daukat
«gasdaukat»
- 3) gatx dago
«gasdao»

«-tx + f-» = «-sf-»

- 1) apatx *formea*
«apasformea»
- 2) gatx *fazilera*
«gasfasilera»
- 3) apatx *fuertea*
«apasfuertea»

«-tx + g-» = «-sg-»

- 1) apatx *ganea*
«apasganea»
- 2) apatx *garbia*
«apasgarbie»
- 3) gatx *gogorra*
«gasgogorra»

«-tx + ...etab. etab... » = «-s + beste kontsonentea»

Ikusten denez, «-tx» afrikaria «-s» frikarira pasatzen da. Hurrengo kontsonantea ozena baldin bada ozendu egiten da, bestela gor jarraitzen du.

7.3.2. «-tz»

«-tz + b-» = «-sb-»

- 1) gatz *bakoa*
«gasbakoa»
- 2) hotz *bakoa*
«osbakoa»
- 3) berakatz *burua*
«berakasburue»

«-tz + d-» = «-sd-»

- 1) gatz *dirua*
«gasdirue»
- 2) hotz *dabil*
«osdabil»
- 3) berakatz *dariola*
«berakasdariola»

«-tz + f-» = «-sf-»

- 1) gatz *faltea*
«gasfaltea»
- 2) hotz *faltan*
«osfaltan»

- 3) berakatz fuertea
«berakasfuertea»

«-tz + g-» = «-sg-»

- 1) gatz garaua
«gasgaraue»
- 2) hotz gara
«osgara»
- 3) berakatz garaua
«berakasgaraue»

«-tz + ...etab. etab... » = «-s + hurrengo konts.»

Kasu honetan ere «-tz» afrikaria «-s» frikarira pasatzen da. Ozen edo gorra izatea jarraian doan kontsonanteak dakarkio.

7.4. SUDURKARIAK

«-n + b-» = «-nb-»... Fonetikan [-mb-]

- 1) zain bako
«sanbako» [sambáko]
- 2) hagin bako
«aginbako»
- 3) jan barik
«yanbarik»

«-n + z-» = «-Ø-»

- 1) egiten zan
«itesan»
- 2) joaten zan
«yoatesan»
- 3) egiten zirean
«itesirean»

«-n + m-» = «-m-»

- 1) ahal dan moduan
«aldamoduen»
- 2) goian mirua jagok
«goiemirue yaok»
- 3) jan merkea
«yamerkea»

«-n + n-» = «-n-»

- 1) ahal dan neurrian
«aldanaurrien»
- 2) aurten nabo gitxi
«aurtenabogitxi»
- 3) lehen neu joan nok
«lenauyoanok»

«-nb-» elkartzean eta biak ozenak izan arren, esakuna zahar eginetan bigarrena gortu egiten da:

zain bedar =	«sanpedar»	[šampeðar̄]
agin bide =	«aginpide»	[agimpiðe]
ezkon barri =	«eskonparri»	[eškompári]
ezagun bide =	«esaupide»	[ešaupide]

«-n + m-» = «-m-» egitea bidezko da eta «-n + n-» asimilatzea ere bai.

Kasu honetan be, «n»ri deusala jarraian kontsonante gor bat badago, «n» hori galtzeko joera daukagu (Ikus 7.6)

Adibidez:

EGOTEN ZAN > «otesan»
MONJEA > «mojea»
etab...

7.5. ALBOKARIAK

«-l + l-» = «-l-»

- 1) mutil luzea
«mutilusea»
- 2) mutil-lagune
«mutilagune»
- 3) burtzil laburra
«burtzilaburre»

Asimilazio hau kenduz gero ez dago beste problema handirik esakuna eginen bat edo beste ez bada: adibidez:

ibilbide = «ibilpide»

Dena dela, kasu honetan be, «l» baten jarraian fonema gor bat datorrean, «l» hori galtzeko joera dago. (Ikus 7.4)

Adibidez: DABILZ > «dabis»

DARABILT > «da(r)abit»

7.6. DARDARKARIAK

«-r»ren jarraian kontsonante ozen bat baldin badago errez galtzen da dardarkaria; eta gorra badatorkio errezago. (Ikus 7.2; 7.3; 7.6)

- 1) behar da = «beada»
- 2) ur bidea = «ubidea»
- 3) akersolo = «akesolo»
- 4) dakarzu = «dakasu»
- 5) dakargu = «dakagu»
- 6) daroardie = «darodie»
- 7) dakart = «dakat»
- 8) merzedez = «mesedes»

Esakuna eginetan gortzeraino ere heltzen da dardarkariaren hurrengo kontsonante ozena:

- burdi bide = «burpide»
- arbide = «arpide»

7.7. KONTSONANTE BIKOITZAK

7.7.1. «-st-»

«-st + b-» = «-sb-»

- 1) bost bider
«bosbider»
- 2) bost baso
«bosbaso»
- 3) bost barku
«bosbarku»

«-st + d-» = «-sd-»

- 1) bost doaz
«bosdoas»
- 2) bost datoz
«bosdatos»
- 3) bost dozena
«bosdosena»

«-st + f-» = «-sf-»

- 1) bost firu
«bosfiru»
- 2) bost falta
«bosfalta»

- 3) bost farmazia
«bosfarmasia»

«-st + g-» = «-sg-»

- 1) bost goas
«bosgoas»
2) bost gara
«bosgara»
3) bost ganadu
«bosganadu»

«-st + etab. etab... » = «-s + beste kontsonantea»

Kasu honetan leherkari gorra galtzen da eta ozen-gor arazoa hurrengo fonemak eragiten du.

Bizkaieraz, ZER-NORI-NORK aditz-erroa «EUTSI»tik hartzen da eta berez «-ts»z bukatu behar luke baina metatesi bidez «-ST» egiten du.

Dena den, aditz horren lehen pertsonan «-ST» azken posizioa bada, ahozkatu egiten da baina sarritan hobeto ahozkatzeko edo, bokale bat agertzen da azken «-T» horri deusala:

ekarri deust
«ekarrioste»

7.7.2. «-RT»

«-rt + b-» = «-rp-»

- 1) bart bai
«barpai»
2) bart bakarrik
«barpakarrik»
3) bart bakean egon gara
«barpakean on gara»

«-rt + d-» = «-rt-»

- 1) bart danok
«bartanok»
2) bart dirua galdu dot
«bartirue galduot»
3) bart dana beharrean
«bartanabearrean»

«-rt + g-» = «-rk-»

- 1) bart goizetik
«barkoxetik»

- 2) bart kantzatuta
«barkantzaute»
- 3) bart kontuz
«barkontus»

«-rt + ...etab. etab... » = ...

Kasu honetan, «-R-» gorde egiten da eta «-T-» fonemak beste kontsonante ezberdinekin jotean aurrean aipatu dudan 1.2. apartaduaren antzera jokutzen du.

7.7.3. «-RK»

«-rk + b-» = «-p-»

- 1) inork badaki?
«iñopádaki»
- 2) nork batu dau?
«nopatu dau»
- 3) zerk bizi dau?
«sepisidau»

«-rk + d-» = «-t-»

- 1) nork dauka?
«notauko?»
- 2) nork daki?
«notaki»
- 3) zerk daragoio?
«setaragoyo»

«-rk + g-» = «-k-»

- 1) nork garoaz?
«nokaroas?»
- 2) nork galdu jok?
«nokalduyok»
- 3) zerk galdu jok?
«sekalduyok»

«-rk + ...etab. etab...»

Bikote honetan «-R-» galtzen da eta «-K-» fonema beste fonema ezberdinekin elkar jotean aurrerago aipatu dugun 1.3. apartadukoaren antzera jokutzen du.

7.7.4. «-LZ»

Kasu hau aditzean aurkitzen dugu eta Zeberioako euskeran «L» galtzen da eta «Z» bakarrik ahozkatu Goi-Hobietakoa eginaz.

Adibidez:

«sabis»	lit. zr. zabilz	lit. zabiltz
«gabis»	lit. zr. gabilz	lit. gabiltz
«dabis»	lit. zr. dabilz	lit. dabiltz

7.7.5. «-LK-»

Kasu hau sugertatzen denean ere, kontsonante ozena galdu egiten da.

Adibidez:

«ñabiko»	lit. niabilko
«sabikos»	lit. zabilkoz
etab...	

7.7.6. «-RS-» lit. -RZ-

«-NS-» lit. -NZ-

Kasu hauetan ere kontsonante ozenak galdurik aurkitzen ditugu lehen kasua bigarrena baino argiagoa delarik.

Adibidez:

«dakasu»	lit. dakarzu
«ekasu»	lit. ekarri egizu
«otesan»	lit. egoten zan
«itesaindun»	lit. egiten zendun
etab...	

Jasoak jasota eta joera nagusi bezala harturik ondorio hau atera genezake azken adibideotatik: kontsonante elkarte hauetan bigarrena nagusitzen dela, alde batetik posizioaren arabera eta bestetik elkarteko ozena, hemen aurrekoa, errezago galtzen delako.

Orokorki aipatuz, beti goaz berdineran; hiztunak badaki zer behar duen aurrekoak ulertzeko eta logika osoz gordetzen ditu behar dituen fonemak behar duena adierazteko.

Guzti honi deusala, hor dugu ume txikitxuekaz darabilgun hizkuntz-jokoa. Kasu honetan, sistema edo eta normatik aldatzen gara, batzuetan geuk, nagusiok gura ta, eta sarritan umeak eurak hizketan ikasi ala, darabildien hizkuntza imitatu baino ez dugulako egiten.

Gai honek ba, aparteko tratamendu bat behar luke eta horregatik aipatu baino ez dut egin, baina hor dago, euskera biziaren altxor barruan.

7.8. IDAZKERA ≠ AHOZKERA

Herrian egin ditudan grabaketetan adinekoak izan dira nire berri-emaileak eta argi dago «belarria» dena euren ahozkeraren oinarri⁶⁵.

Baina adinekoak ez direnak eta batez ere gazteak alfabetatzen hasi diren neurrian ahozkeraren aldatzen hasi dira idazten den fonema bakoitzari bere hotsa emanez⁶⁶.

Idazten den bezala ahozkatzeak bere arriskuak ditu batez ere Fonetika arloan. Har dezagun adibidez:

Lit. ez dakit
Fonol. «estakit»
Fonet. [estákit]

Literaturarako onartu ditugun fonemak idazten diren bezala ahozkatzen baditugu, Fonetika mailan asko aldatzen direla ikus genezake:

Lit. ez dakit
Fonet. [ezđákit]

Ikusten dugunez, ahozkeraren jatorrean edo herrikoian, lurralde batzuetan behintzat, Literatura mailako «-z + d-» Goi-Hobietako Frikari Gorra eta Hortzetako Leherkari Gorra bihurtu dira.

Baina idazten den bezala ahozkatuz gero, «-z» Goi-Hobietako edo eta Bizkar Hobietako Frikari Ozena da eta «d-» Hortzetako Frikari Ozena.

Beste adibide asko har genitzake jasotako guztiaren arabera baina ez nuke nahi lan hau amaitu 7.3. apartatuko Ergatiboaren kasua aipatu gabe.

Beste fonema batzuk ere bai, baina Ergatiboaren ahozkeraren ez da bat ere erreza «Grupo Foniko»aren barruan ez bada.

Euskera, atzizkibidezko hizkuntza bat dugunez gero sarri gertatzen dira ergatibo eta guztizko fonema multzoak.

Herriak ez daki ez gramatikorik ez fonetikorik baina logika onez bideratu du ergatiboaren ahozkeraren Ergatiboa bera galdu gabe.

Gaur ostera, batez ere gaztetxuak edo ikasten ari direnak herriak galtzen duen fonema gordetzen eta herriak gordetzen duena galtzen hasi dira baina hori ez da legezko. Konpara ditzagun adibideok:

Herriak: Nork daki hori? = «notaki ori?»

Gaurkoak!: Nork daki hori? = «nor daki ori?»

Hiztunon ohitura beti errezerara joatea da eta gaurko batzuk errezerara jo dute baina oker.

⁶⁵ Ikus berri-emaileen batez-besteko adina euskeran analfabetoak direla ikusteko.

⁶⁶ Irakaskuntza eta komunikabideetan ahalegin handia egin behar litzateke arlo honetan euskeraren erabilera erreztuteko.

Beste alde batetik, eta hau azento edo entonazioarekin loturik doa, fonema guztiak ahozkatzen hasten bagara, herri-entonazioa aldatzen dugu eta hemen ere herri-bidetik urrundu egiten gara.

Beste hizkuntza batzuetan oso normala da idazkera eta ahozkeraren bereiztea, frantsesa eta ingelesa adibidez.

Euskeraren kasuan, itxaso zabal eta sakon bat dugu ahozkeraren mundu hau, baina nire ustez, ahal den neurrian errespetatu egin beharko litzateke jatorrizko ahozkeraren berezko laburketa bidez egin diren Grupo Foniko asko eta asko gogorregi egingo liratekelako literatura mailan ahozkatzean.

Hizkuntzaren prozesua Psiko-Fisiologikoa da eta bokalekordetan hasi eta ezpainetarainoko guztiak zerikusi handia du gure hizkuntza mintzatuan. Horregatik ba, prozesu honen arabera, herriak bide zati bat behintzat eginik dauka eta bide horretan atzerakada fonetiko bat egiteak ez ete du mintzairaren bidea okertuko?

Hizkuntza komunikatzeko da eta gehienbat ahoz komunikatzen gara. Horregatik ba, euskera biziak iraungo badu, ahozkoa eta literaturazkoa, biak dira beharrezko bata bestearen osagarri⁶⁷.

⁶⁷ Bizkaiko hainbat herritan eman dut bide honen berri eta joera hau zabal dabilela esango nuke, «j» ozena edo gorra kenduz gero.

8. ZEBERIOKO EUSKARAREN AZENTUAZ

Sarrera gisa eta Zeberioko euskeraren azentuaz hitz egiten hasi baino lehen, arlo honetan orain arte egin denaren berri emateari bidezko deritzat. Euskal azentuari buruz, testu idatzi batzuetan agertzeaz gainera, asko esan eta idatzi da. Diodan hau baieztatzeko horra hor lagungarri izan dudan autore zerrenda luze bat: Altube, S.⁶⁸; Azkue, R.M.⁶⁹; Barandiaran, J.M.⁷⁰; Basterretxea, J.⁷¹; Gaminde, I.⁷²; Gavel, H.⁷³; Holmer, N.⁷⁴; Izagirre, K.⁷⁵; Jacobsen, W.H.⁷⁶; Lafon, R.⁷⁷; Larramendi, M.⁷⁸; Larrasquet, J.⁷⁹; Laspiur, I.⁸⁰; Lizarraga, J.⁸¹; Mitxelena, K.⁸²; T. Navarro, T.⁸³; Prai Bartolome, S.T.⁸⁴; Pujana, P.⁸⁵; Rotaetxe, K.⁸⁶; Salaburu, P.⁸⁷; Txillardegí⁸⁸; Ubillos, J.A.⁸⁹; etab.

⁶⁸ Altube, S. *El acento vasco*. 1932 eta «Observaciones a la Morfología de Azkue», 1934.

⁶⁹ Azkue, R.M. «Del acento vasco en algunos de sus dialectos». *Euskera* 1931; eta *Morfología Vasca*, Bilbo, 1923.

⁷⁰ Barandiaran, J.M. *Obras Completaseko bigarren liburua batez ere, ipuinez betea*.

⁷¹ Basterretxea, J. *Estudios sobre la entonación vasca según el habla de Gernika*. F.L.V. 1974, 1975.

⁷² Gaminde, I. «Butroiko euskara». F.L.V. 1982.

⁷³ Gavel, H. «Eléments de Phonétique Basque». RIEV, 1921.

⁷⁴ Holmer, N. *El idioma vasco hablado*. SS. 1964; eta «Apuntes vizcainos». ASFJU, 1968, 1969, 1977.

⁷⁵ Izagirre, K. «Altsasuko euskeraren gai batzuk». ASFJU, 1967, «El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate», ASFJU, 1970, «Ultzamako euskeraren gai batzuk», BRSVAP, 1966.

⁷⁶ Jacobsen, W.H. «Nominative-Ergative Syncretism in Basque». ASFJU, 1972.

⁷⁷ Lafon, R. *Observations sur la place de l'accent*. 1935. *Le système du verbe basque au XVI. siècle*, 1943.

⁷⁸ Larramendi, M. *El imposible vencido*. Salamanca, 1729. *Diccionario Trilingüe*. 1853.

⁷⁹ Larrasquet, P.J. *Action de l'accent sur l'évolution des consonnes*. Paris 1927.

⁸⁰ Laspiur, I. «Azentu diakritikoa Eibarko euskeran», *Euskera*, 1979.

⁸¹ Lizarraga, J. *Doctrina Christioaren Catechima*. Pamplona, 1979.

⁸² Mitxelena, K. *Fonética Histórica Vasca*. 1977. *Textos arcaicos vascos*. 1964. «Acentuación altonavarra». F.L.V. 1976. «A propos de l'accent basque». BSLP, 1957-58. «A note on old labourdin accentuation». ASFJU, 1972.

⁸³ Navarro, T. «Pronunciación guipuzcoana». 1925. eta «Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica». 1923.

⁸⁴ Prai Bartolome S.T. *Icasiqizunac*. 1816.

⁸⁵ Pujana, P. *Oletako euskal aditza*. 1976.

⁸⁶ Rotaetxe, K. *Estudio estructural del euskara de Ondarroa*. 1978.

⁸⁷ Salaburu, P. *Hizkuntz-teoria eta Baztango Euskalkia. Fonetika eta Fonologia*. 1984.

⁸⁸ Txillardegí, *Euskal Azentuaz*, 1984.

⁸⁹ Ubillos, J.A. *Christau doctrin berri-ecarlea*, 1785. (J. Otaegik aztertua: F.L.V. 1982).

Ikuspegi orokorrago bat erabili nahian, beste hizkuntza batzuetako autoritateak ere konsultatu ditut, Chomsky-Halle⁹⁰; Quilis, A.⁹¹ beste askoren artean. Aipatutako lan hauetan denerik dago baina nire neure helburua ez da honek, horrek edo hark esan duena aztertzea eta gutxiago nire Zeberioiko ikuspuntutik kritika egitea, izan ere dagoena hor dago eta zabal dago.

Orain arte arlo hau aipatu duen bakoitzak bere errezoiak izango zituen esandakoa esateko eta nik neuk errespetatzen ditut eritziok azentuari buruzko mundu laban honetan.

Ni, nire aldetik, beste batzuk esandakoa kontutan izanik, Zeberioiko euskeraren azentoa aztertu eta ondorioak ateraten saiatu naiz, sarri askotan hitzunen berezkitasunak mugatu arren.

Dudarik gabe, belarriz dakigu azentoaren berri baina askotan ez da nahiko, eta beste bide zehatzago batzuetara jo behar izaten dugu.

Nik neuk, Deustuko Unibertsitateko «Laboratorio Fonetikoa» erabili dut, H. Urrutia zuzendaria eta bere taldea lagun izan ditudalarik, arlo honen ikerketa egiteko.

Lehenengo eta behin, bokalismoa aztertzeko egindako espektrogrametatik ia 300 bokalen ahots-denpora neurtu dut tonikotasuna eta atonatasuna bereizturik. Bigarren, herritik bertatik jasotako sekuentzia edo «Grupo Foniko» aukeratu batzuen grabaketa belarriz hartutakoa laboratoriorioz baieztatzeke.

Aukeratutakook, adibide gisa aukeratu ditut baina joera hori nagusia dela esango nuke.

Dena den, laboratoriorioak ere, bere mugak ditu. Grabaketa bat egiten denean, berri-emaileak, une horretan berez datorkiona esaten du baina sarritan «Grupo Foniko» berbera, azento, intensitate edo eta entonazio ezberdinaz ager daiteke komunikazioko inguruaren arabera.

Guzti honekin adierazi nahi dudana hauxe litzateke: azentoaren mundu berezi hori, ahal denik eta zehatzen aztertzen saiatu arren, ez dela bat ere erreza legeak bilatzea, azken baten, hitz-komunikabidea bizitzaren tresna bat delako, eta bizitza, gizartean bizi arren, bakoitzarena da.

Dena dela, Zeberioiko azentoari buruz, badago zeresan eta arlo laban horretan pausutxu batzuk eman ahal izan ditut batez ere Zeberiokoa izanik, bertako euskera ondo ezagutu eta bizi dudalako.

⁹⁰ Chomsky-Halle, *The sound pattern in English*, 1968.

⁹¹ Quilis, A. *Fonética acústica de la Lengua española*. 1981.

BOKALEEN AHOTS-DENPORA

TONIKAK

/í/ = 95,76 msg.
 /é/ = 113,33 msg.
 /á/ = 100,32 msg.
 /ó/ = 91,23 msg.
 /ú/ = 95,04 msg.

ATONAK

/i/ = 76,43 msg.
 /e/ = 87,36 msg.
 /a/ = 88,29 msg.
 /o/ = 81,33 msg.
 /u/ = 77,4 msg.

ERTAINAK

/i/ = 86,09 msg.
 /e/ = 100,34 msg.
 /a/ = 94,30 msg.
 /o/ = 86,28 msg.
 /u/ = 86,22 msg.

TONIKAK

/í/ = 17
 /é/ = 21
 /á/ = 25
 /ó/ = 21
 /ú/ = 21

ATONAK

/i/ = 37
 /e/ = 44
 /a/ = 55
 /o/ = 30
 /u/ = 20

105

186

GUZTIRA: 291 bokale

8.1. ZEBERIOKO BOKALEEN AHOTS-DENPORA

Zeberioko bokalismoa aztertzeko egindako sekuentzia zerrendetan, (ikus Bokalismoa), F1 eta F2rekin batera msg.etan neurtutako denpora ere agertzen da. Oraingo honetan, azken laburpena bakarrik dakart aurrera, bokale bakoitzaren bataz-besteko denpora-neurria ikusi eta ondorioak aterateko. Argibide lez, aztertu ditudan bokaleen Formante kopurua eta denporarena ez direla berdinak ikusi izango duzue, lehenengoan 288 eta bigarrean 291 bokale direlarik.

Hau ezberdintasun hau ez da harritzekoa eta erantzuna erreza da: sarritan bokale bat neur dezakegu espektrograma baten baina bokale berberaren Formanteak neurtu-ezinak gerta daitezke eta hortik dator paregabatasun hori. Laburpen honetan, bokale tonika zein atona bakoitzaren «media» atera da eta jarraian bitzuen arteko «media» edo ertaina.

Neurketa laburpen hau egin ondoren, ondorioren bat aterateko bidean gaude. Baten gehiagotan jotzen badugu bokalismoko zerrenda horretara, eta sekuntzia bakoitza banan-banan ikusi, berehala konturatuko gara sekuentzia batzuetan, bokale tonikoak baino atonoak msg. gehiagotakoak direla, baina horrek ez gaitu harritu behar, sekuentzietan bokeleen inguruko elementuek eragin handia izaten dutelako bai Formante eta bai denpora arloan.

Esandakoaz aparte, hemen argi ikusten dena hauxe da: mediak atera eta gero bokale tonikoak luzeagoak direla atonoak baino.

Horregatik ba, legeren bat ateratekotan, hauxe esango nuke: «Zeberioko euskeran, bokale tonikoen denpora luzeagoa dela atonoena baino».

8.2. ZEBERIOKO AZENTO-INTENSITATEA

Era guztietako batuketa egin ondoren, Zeberioko euskeraren bisilabo eta gorakoetan azento «paroxitonoa» daukagula esan genezake nahiz eta batzuetan aldatu kasuren baten geroago ikusiko dugun bezala.

Esandako hau espektrogramaz ere baieztatu dudan arren, belarriz ere nabaritzen da batez ere Zeberio inguruan daukagun Arratiara bagoaz.

Arratian Zeberioko azentu paroxitono asko proparoxitono bihurtzen dira sekuentzia jator, mailegu zein toponimoetan.

Fenomeno hau dela eta errez bereizten da Zeberioztar bat Arratiar bategandik. Har ditzagun era ezberdinetako sekuentziak eta parekatu ezberdintasunak ikusteko:

ZEBERION

domékan

sapátak

keríxak

intxáurrek

Argíñao

etab.

ARRATIAN (Arantzazu)⁹²

dómekan

sápatak

kéríxek

íntx(a)urrek

Argíñao

Zeberioko azento-intensitatearen berri jasoteko, lehenengo eta behin bokalismora-ko aukeratutako zerrendatik bokale tonikoen posizioa ikustea baino ez dago. Zerrenda horretan oxitonoak ere agertzen dira, batzuetan azken artikulua galdu egiten delako (adár, adibidez) edo ohiturazko ahozkera baten eraginez (áñotza). Baina egia esan, paroxitonoa dugu nagusi Zeberioko euskeran. Toponimia dugu beste ezaugarrietariko garrantzitsu bat azento-intensitatea neurtzeko.

Zeberio herri zabala da eta toponimo ugari du ia 47 km. karratuetan zehar. Alde batetik Zeberioko auzuna guztien izena jaso dut ahozkatzen den bezala idatziz. Mapetako zerrenda ere badut baina ez da berdin mapetakoan azento-markarik agertzen ez delako batetik eta ahozkeratik asko aldatzen direlako bestetik.

Horregatik ba, jasoketa zuzena da nirea zehatzagoa izateko euskera biziaren barruan.

⁹² Arantzazu hartu dut bat hartzearren. Arratiako beste edozein herritan aurki daiteke azentu mota hau.

Auzuna-izenak ezagunak dira herri guztian eta asko erabiliak baina nik neuk horrez gainera lau auzuna aukeratu dituk bakoitzaren inguruko toponimia batzeko.

Lau auzunok, Uriondo, Solatxi, Etxaso eta Undurra dira eta bata bestearengandik aparte daude bikuntza edo hirukuntzako lurrik agertu ez giteko.

ZEBERIOKO TOPONIMIA

karéa		elórria	[eló̄rja]
apála		amétza	
aspúru		gosétu	
apalabekóa		etzásó	
argíñao	[ārgíñaō]	uribárrri	
etzébarri		artéa	
ugérte		seberiógan	[ʃēberjoagan]
undúrria		amésola	
sabále		etzérreta	
albítzu		barbatxáo	
laitóki		ereñótza	
ibérrondo		solátxi	
goikíri		atxárte	
atxékoa		errékatxu	
barañáo		samartolóme	
orbétzu		úxar	
goyétze		itúrria	[itú̄rja]
isísi	--	yáuri	[ýāuri]
larraméndi		eskóri	
subítxueta	[ʃubí̄čweta]	subiálde	[ʃub̄ja]de]
ermitabárrri		urkía	
eléxondo		egie	
agárre		sáutu	[ʃāutu]
agárretxu		itórrondo	
beáskotze		iturríkoa	[itūríkoa]
bastarrétxe		subibárrri	
gesále		ugélde	
lexártza		urkítze	
urtéa		entelláon	
gesalgoikóa		artxánda	
santomaskórta		soiskoétze	[ʃoīškøece]
berésia	[beré̄sja]	satúla	
olábarri		artzubi	
errótarte		artiñáo	
ibérre		aríltze	

errekálde		solobárrri	
presálde		solobarrióndo	[ʃolob̄aṛj̄oṇdo]
mentégi		itúrrieta	
telléri		igértueta	
akiñáo		kondobáso	
olátzar		ubéta	
olátxu		árbaitz	[áṛbaic̄]
bertzúten		arbáitzondo	[aṛbaicoṇdo]
úntzeta		sagásti	
aldekóko		latasárr(e)	
torréko		larragán(e)	
arkulánda		basátxi	
larrakótze		akitébarri	
lándeta		atxóndo	
mosóndo		seárreta	[ʃēaṛeta]
tellirítxu		asentzio	
santákurtz		kerixátxueta	
altzága		goikolánda	
arbíldu		igíltze	
idírin		txakárria	
iruátxeta	[irwačeta]	argíste	
kortátxi		ostóla	
etzebárrri		makátza	
larrabíde		aspúru	
larragáne		bótosar	
urióndo	[urjoṇdo]	munépete	
itúrtxa		olabórta	
elórbita		egurbíde	
sáldain	[sáldaj̄n]	arbáitze	[aṛbaicē]
urkiméndi		odéa	
asandía		góinu	[goinu]
arriskosúbi		beánu	[bēanu]
elósu		artétze	
udiárria	[uḋjaṛa]	malórtu	
astíbi		úpo	
etxébarri			
		SOLATXI	
URIONDO		uxarróndo	
solonausíe		etzeóstai	[ečeóstai]
egibérte		mundítu	
kabresólo		etzebúru	
áldai	[áldaj̄]	solotxikérria	

solobárri		akárra	
ostóla		akárreta	
martinberési		amésdoi	[amézdoi]
askíbil		idúsi	
artáudi	[ar̥tauði]		
kamúsa		UNDURRA	
asbíeta		solonausíe	
urrútza		bekosólo	
		sabalálde	
ETZASO		beresiálde	[beresja de]
bólu		latabárri	
boluerréka		latasárre	
antzabal		iturriálde	[ituṙja de]
askóndo		árbutz	
intxústegi		sabixóla	
goikoiturríe		goikosolóa	
amutíla		errékatxu	
lurbárri		katalinbáso	
etzegáne		sagásti	
solotxikérra		sabisárre	
solonausíe		sanjustóndo	
solobárri		urátze	
ortúbe		aldapéa	
seárre		gabióla	[gabjola]
belátegi		urrústi	
obárra		urrustibarréna	
igértu		arkótze	
mandóye		baltzolálde	
musátza		larraménde	
lupétze		urresménde	
argiñatxe		txabolóndo	
burbuxerréka		basotxikérra	
eléxegi		erdikobóto	
aranbúru		kortabáso	
armótze			

Toponimia batuketa hau ikusi ondoren, argi ere argi dago paroxitonotasuna. Badira proparoxitonoak ere baina ez dugu ahaztu behar gehienak hitz konposatuak direla eta hagaitik edo horregatik azento-intensitatea beste toki baten fijatu dela.

Beste alde batetik, belaunaldiz-belaunaldiko ahozkerak ohiturak ere, bere eragina du eta hor ditugu esate baterako «-eta»z bukatzen diren toponimoak azentoa proparoxitonoa dutelarik.

Kasuren baten ere auzuna bi datoz izen berdinarekin eta bereizteko azentoa erabiltzen da (Etzébarri ≠ Etzebárri).

Bukatzeko, toponimoen diakroniak ere bere garrantzia du toponimo berrietan hitz konposaketaren kontzientzia dagolako askorengan.

IZEN PROPIOEN AZENTOA

Zeberrioko herriko izendegiaren barruan, adinekoenak eta hildakoenak jaso ditut batez ere, erderaren eraginetik alde eginik zehatzago izateko asmoz.

Izenak errezkan jaso ditut, bisilabo, trisilabo eta gainetikoetan sailkatuz.

BISILABOAK

Kóntze

Jóse

Pílar

Péru

Páula [páula]

Pátxi

Mári

Tómas

Mártin

Símon

etab... etab...

TRISILABOAK

Dólores

Patxíko

Kándido Ambrósio [amb̄rós̄jo]

'Isabel

Modésto

Génara Inásio [inás̄jo]

Kátalin Mareáno [mar̄áno]

Pílipa Matéa

Érrosa Pantxíke

'Ageda Domínga

Énkarna Manúel

'Angela Maréa

Tómasa Karmélo

etab... etab... etab... etab.

TETRASILABOAK

Enemésia	[eneméʃja]
Errepórta	
Bituriána	[biturjána]
Felisiána	[feliʃjána]
Timotéo	
Isidóra	
Erreféla	
Josefína	
Amadéo	
Kasimíro	
etab... etab...	

Jasoak jasota, izen propioen azentoaz esan genezakena hauxe da: Bisilaboetan azentu paroxitonoa nagusitzen dela argi ere argi dago. Trisilaboetan, era bitakoak agertzen dira: paroxitonoak eta proparoxitonoak, kasu batzuetan izen berdina era bitara esaten delarik; adibidez: «Genára» edo «Génara»; «Tomása» edo «Tómasa» etab...

Tetrasilaboetan berriro goaz azentu paroxitonora jasotako adibideetan ikusi daitekenez.

Dena den, eta laburtuz, Zeberioko izen propioen azentoa gehien bat paroxitonoa bada ere, kontutan hartzekoa da trisilaboetako bikoizte hori.

8.3. ZEBERIOKO AZENTOAREN PROGRESIO SINTAGMATIKOA

Sustantibo, adjetibo eta aditz bisilabo paroxitono batetik hasita, silabaka luzatzen baditugu «Grupo Foniko»ak azentu-intensitatea aldatzen doala ikus genezake⁹³.

Har dezagun bakoitzeko adibide bat eta ikusi zer gertatzen den:

- «áma»
- «amábat»
- «amabátek»
- «amagastéa»

- «amagastetxúe»

⁹³ Ikus azentuaren espektrogramak: 1-40.

«lódi»
«lodíbet»
«lodibárik»
«lodibetéa»
«lodigastetxúe»

«ésan»

«esánda»
«esandána»
«esanyakóna»

«esanetxakóna»

Belarriz hartutako hau geroago datozen espektrogrametan ere ikus dezakegu eta horrela da.

Azento paroxitonoa «Grupo Foniko»ari loturik dago eta progresio sintagmatikoan aldatzen da azken aurreko posizioarte.

Espektrogrametan, goiko marra intensitatearena da eta erdiko ilungunak tonoarenak.

Gehienetan biak doaz batera baina kasu batzuetan intensitatea eta tonua ez doaz bokale berdinean: (gixonák): Espektrograma ikusten bada, intensitatean «á»n dago eta tonua osterá «o»n⁹⁴.

Esandakoa egia bada ere, «Grupo Foniko»en ahozkeran era ezberdinak ager daitezke hiztun bakoitzaren expresabideak ezberdinak direla kontutan hartzen badugu. Baina, hala ere, Zeberioko euskeraren joera goian aipatutakoa da.

8.4. ZEBERIOKO AZENTOAREN FIJAZIO PARADIGMATIKOA

Aurreko puntuan esandakoa ez da beti betetzen batez ere Deklinabidean edo eta aditzean sartzen bagara. Har ditzagun adibide batzuk eta ikus:⁹⁵.

«áma»
«amágas»
«amágana»
«amáganako»
«amáganakotzat»

⁹⁴ Ikus sakonago deklinabidean.

⁹⁵ Ikus espektrogramak: 1-40.

«ámak»
«ámakas»
«ámatatos» (amak datoz)

«badákit»
«badákigu»
«badákigule»⁹⁶

Bisilaboetatik kanpo, argi dago azentoa «fijatu» egiten dela eta paradigma bezala jokatzeko duela.

Ikusten denez ez dago azeno-fijazio toki konkreturik, deklinabidearen barruan esate baterako batzuetan bigarren silaban dago azentoa eta pluraletan lehenengoan.

Aditzetan ere azentoa fijatu egiten da baina batzuetan ahozkeraren arin baten eraginez laburketak sortzen dira eta azentoa aldatu: «badákit» > «bákit»; eta beste batzuetan batez ere aditzak atzizki luzea daramanean sortu daiteke azentu aldaketa: «badakisúleko» edo «bakisúleko».

Azken adibide hau, konpletiboa izan balitz beste era honetara izango zen: «badákisule» edo «bákisule».

Orduan ba, nire ustez, azenoaren arazoa progresio sintagmatikoa eta fijazio paradigmaticoen artean dago beti ere kontutuan izanik hiztun bakoitzaren ahozkeraren mugagabea bizitzako bidean.

8.5. AZENTOA, RASGO BEREIZTZAILE, ZEBERIOKO EUSKERAN

Forma literarioak ere bai, baina batez ere ahozkeraren laburketak bitarteko direlarik, hainbat bikote berdin gertatzen da Zeberioeko euskeran azeno bereiztuta.

Denak ez baina eurentariko bikote batzuk espektrogrametan ere jaso ditut belarrizko entzuteaz batera zehatzagoa izateko.

Deklinabidetik hasiko gara, bikote berdin ugarien aurkitzen dugun arloa delako.

Nominat. Sing.	«gixona»	≠	Nominat. Plur.	«gixonak»
Erg. Sing.	«gixonak»	≠	Erg. Plur.	«gixonak»

Kasu bi hauetan ez dut azenorik markatu azalpen bat behar delako.

Artikuloz mugaturik bakarrik ahozkatzen direnean azentoa hementxe legoke: «gixóna»; «gixónak».

⁹⁶ Adibide berdinak euskera bizi bizian laburtu egiten dira: «bakit, bakiu, bakule» baina hemen osorik jaso dira, osorik ere erabiltzen direlako.

Baina «Grupo Fonikoa» luzeagoa denean Singularra eta Plurala kasu bietan bereizten dira: Adibidez:

«gixonádator» ≠ «gixonatatos»
 «gixonátakar» ≠ «gixonatakardie»

	<u>SING.</u>		<u>PLUR.</u>
Gen. Ed.	«gixonán»	≠	«gixonan»
Dat.	«gixonári»	≠	«gixonari»
Instr.	«gixonán ganean»	≠	«gixonan ganean»
Dest.	«gixonántzat»	≠	«gixonantzat»

Lau kasu hauetan ez dago gehiago esan beharrik beti horrela egiten direlako. Erakusletan osteraz azentoa bera bakarrik ez da rasgo bereiztaile, beste aldaketaren bat ere gertatzen da.

	<u>SING.</u>		<u>PLUR.</u>
Gen. Ed.	«onén»	≠	«ónin»
Dat.	«onéri»	≠	«óniri»
Instr.	«onén ganean»	≠	«ónin ganean»
Dest.	«onéntzat»	≠	«ónintzat»

Pluralean, bokale bikoitzetik, diptongoa sortu da gero monoptongatzeko «i»ren alde.

Deklinabideko kasuekin jarraituz, badira beste hainbat kasu azentooz gainera gorketa baten bidez bereizten direnak.

Berez, fonema horren OZEN-GORTasuna nahikoa litzateke Singularra eta Plurala bereizteko baina horrez gainera azentu aldaketa nabaria da.

	<u>SING.</u>		<u>PLUR.</u>
Inesib.	«gixonágan»	≠	«gixonakan»
Ablat.	«gixonágandik»	≠	«gixonakandik»
Adlat.	«gixonágana»	≠	«gixonakana»
Adlat. Buk.	«gixonáganaño»	≠	«gixonakanaño»
Adlat. B.Z.	«gixonáganatz»	≠	«gixonakanantz»
Adlat. Des.	«gixonáganako»	≠	«gixonakanako»

Aditzean ere hainbat bikote berdin agertzen da Zeberioko euskeran eta hor ere azentoa dugu rasgo bereiztaile.

Kasurik ezagunena «BA-» aurrikiz egiten den aditz forma da. Bata baiezko esaldi nagusia eta bestea baldintzazko menperatua.

BAIEZKOABALDINTZA

JOAN:	«banóa»	≠	«bánoa»
IBILI:	«banábil»	≠	«bánabil»
EROAN:	«badárot»	≠	«bádarot»
... etab... etab...			

Badugu hortik beste bikote bakar bat eta batez ere gazteok egiten duguna gaurko adinekoak ere kontaminatuz.

Alde batetik «ésan» partizipioa dugu eta bere azentoa paroxitonoa.

Beste alde batetik literatura mailako «EZ ZAN» daukagu baina «esán» ahozkatuz. Hor dugu ba bikote berezi hori.

Dena den, adinekoen artean, gaur ere, «etzan» entzuten da.

Aditzarekin jarraituz, jaso ahal izan ditut beste bikote berezi batzuk ere.

Atzizki berdineko aditz formak dira baina azentoz bereiztu behar dira.

Alde batetik, agintezko konpletiboa dugu eta bestetik konpletibo normala eta aldizkoa.

AGINTEZKO KONPL.KONPLETIBOA-ALDIZKOA

«dáoela»	≠	«(...) daoéla»
«dóala»	≠	«doála»
«dátorrela»	≠	«datorréla»
... etab... etab...		

Azentoz aparte, ez dugu ahaztu behar kontestoaren bereizketa laguntza sarri askotan azentoa baina handiagoa. Dena den, azentoa hor dago.

Bikote berdinak ezeze, hirukoteren bat edo beste ere jaso ahal izan dut Zeberioko euskeratik.

Alde batetik «baya ≠ báya» daukagu eta bestetik «baye ≠ báye».

Zeberioko euskeran literatura mailako: BAINA, «baya-baye» alternantzian egiten da baina silaba biak intentsitate berdintsuaz.

Beste alde batetik literaturako: BAHEA, «báya» egiten da eta azken «-A» ez da aldatzen jarraian datorrenarekin bereizteko.

Hirugarrena literaturako BEHIA dugu eta Zeberion «báye» egiten da «EI» diptongoa «AI» egiteko ohitura dagoelako eta azkeneko artikulua itxi egin delako aurreko bokale itxiaren eraginez.

Jasotakoa horrela bada ere, beste kasu batzuetan azentua silaba berdinean egiten da singularrerako zein pluralerako. Kontextoari begiratu behar zaio zein zeinetakoa den jakiteko.

Adibidez, hona hemen bat edo beste:

<u>SING.</u>		<u>PLUR.</u>
«bésteari»	≠	«bésteari»
«násteari»	≠	«násteari» lit. nahaste...
«éreari»	≠	«éreari»
«aréari»	≠	«aréari»
«íxerrari»	≠	«íxerrari» lit. izar...
etab...		

TOPONIMOEN AZENTU ALDAKETA

Zeberriko toponimoen azentoari aurreragoanekin badiot ere, zehaztasun gehiagorekin nator oraingoa.

Azentoa, errasgo bereiztzailea dela ikusi dugu kasu baten baino gehiagotan, hona hemen ba beste kasu berezietariko bat.

Har ditzagun Zeberriko han, hor, hemengo toponimo batzuk eta euren azentu bikoitza ikusi.

PAROXITONOAK

Sabále
Laitóki [lajtóki]
Undúrra
Itúrtxa
Urtéa
Artzúbi
Élórria [élor̄ja]
Ugéрте
Présálde
Apála
...
Amésola

Etab...

PROPAROXITONOAK

Sábale
Láitoki [lájitoki]
úndurra
íturtxa
úrtea
ártzubi
élorria [élor̄ja]
úgerте
Présalde
ápala
... ámesola
(superproparoxit.)

Aurreragoan ere esan dudanez, Zeberriko toponimoetan azento paroxitonoa da nagusi.

Baina azentu proparoxitonoa hartuz gero, toponimo berean esanaia aldatzen da eta toponimo izatetik pertsona izenaren balioa hartzeraino heltzen da. Esandakoa baieztatzeko, hona hemen euskera bizitik hartutako adibide pare bat:

«... i, Ártzubik, Artzúbi bertan bera itxi yok eta Galdakora yoan do(k)p(b)ixi-ten... »

«... Sabále, Sábale(k)tx (y)ango yok apurtxu bet e... beituagoa espok...»
Etab... etab...

Hau ikusirik, toponimoen izen propioratzeak trisilaboetako azentu bikoizketara garamatza eta lehengoa kontutan hartzekoa izan bada, azkenekoarekin gehiago. Arlo honetan baditugu beste kasu aipagarri batzuk batez ere andrazko edo genero femeninoari begira egiten direnak.

Har ditzagun esate baterako bikote bi hauek:

«Mendíko» ≠ «Méndiko»
«Artxánda» ≠ «ártxanda»

Bereizketa hau, aurreko kasuetan lez egiten da, baina kasu hauek eta gehiagok ere badute euren femeninoa adierazteko era: «Mendikoséa»; «Artxandeséa»; lehenengoa Méndikoren andrea eta bestea Artxandarena.

Orain arte toponimoekin ibili gara baina toponimoz kanpo ere gertatzen da fenomeno hau. Herriko gizon baten ezizena «Báriku» da eta andrearena «Barikuséa».

Aipaturiko adibideak zaharrak dira baina gaur ugaritu egin da egikera hau eta errezkan entzuten dira honelakoak: «medikuséa; beternarioséa, alkateséa (Areatzakoa izan zen lehenengotarikoa)»; etab.

Izen propioetan ere gertatzen da fenomeno hau eta hona hemen adibide pare bat: «Kástor / Kastroreséa» edo «Pédro / Petraséa / Petraxéa» etab.

Bukatzeko, beste kasu berezi bat: Juan goikoa, izen propio bihurtu da: «Joangoikóa», ba honen andrea «Joangoikoséa».

8.6. FONETIKAREN ERAGINA AZENTOAN

Herriak, «Grupo Foniko» bakoitza era ezberdinetara ahozkatzen du bizitzako egoera baten edo bestean.

Kasu batzuetan aldaketa fonetikoak egon arren azentoaren posizioa ez da aldatzen.

Har dezagun adibide bezala literatura mailan erabiltzen dugun: «badakizu». Herri ahozkeran kasu batzuetan «badákisu» entzungo da eta beste batzuetan «bákisu».

Bigarren kasuan fonema bi gutxiago ditugu baina azentoa bietan proparoxitonoa. Beste kasu batzuetan fonetika aldaketen eraginez azentoa ere aldatzen da posizioz.

Deklinabideko kasu bat hartzen badugu, adibidez: «amáren» azentoa paroxitonoa da baina herriak aldaketa fonetikoaren ondoren oxitono bihurtu du: «amán» ahozkatuz.

Aditzeko kasu bat hartzen badugu, esate baterako: «jan badot», «jan bádot», herriak askotan «yambót» egiten du, paroxitonoa oxitono bihurtuz. Azeno paroxitonodun bisilabo bat hartzen badugu, adibidez: «égin», askotan «ín» egiten da eta kasu hauetan derrigor oxitonotu behar.

8.7. AZENTOA LUMEROETAN

Zenbaki kardinaletatik hasita, hiru zerrenda mota agertuko zaizkigu Zeberioko euskeran.

Lehenengo zerrendan batetik hogeirakoak jasoko ditugu eta azentoa adierazi:

bát	amáka
bí	amábi
íru	amáiru
láu	amálau
bóst	amábost
séi	amásai
sáspi	amasáspi
sórtzi	amasórtzi
bedrátzi	emerétzi
ámar	ógai

Bisilabo eta gorako zenbakietan azentoa paroxitonoa egiten da.

Baina hogeitik ehunera fenomeno berezi bat gertatzen da. Erantzun bakar bat eta kontaketa ez doaz bat eta askotan kontaketak ere ez. «Ogai» zenbakian dago bidea.

«ógai»	≠	«ogái»
«ogétabat		«ogetabát
ogétabi		ogetabí
ogétairu		ogetáiru
...
berrógai		berrogái
berrótabat		berrotabát
berrótabi		berrotabí
...
lárogai		larogái
larótabat		larotabát
larótabi		larotabí
... etab.»		... etab.»

Lehenengo hogeit zenbakiak edo hobeto esanda hemeretziak beti ahozkatzen dira berdin.

Baina hogeitik aurrera bereiztu egiten dira aurreko zerrendan ikus daiteken bezala.

Kontatzean «ogai»an dago bide-hartzea. Kasu batean lehenengotako hogeien antzera egiten da baina bestean lehenengotako azentoa aldatu egiten da.

Batera egin zein bestera egin, erantzuna zenbaki bakarra denean lehenengotako azentoa aldatu egiten da:

Eguneroko bizitzatik jasotako adibide bat dakart aurrera argiago ikusteko:

«Ire andreak, sainbet urte yaukosak?

— nire andreak, *ogétabi*.

eta aitek?

— aitek e... *berrógetamar*

eta aititek?

— *larógetabost*»

Baten gehiagotan esan behar dugu, ahozkeraren mota ugari dituela hiztun bakoitzak eta adibidez, azken erantzun hori astiro eta indartsuago ahozkatuko balitz beste era honetara ere entzun daiteke: «*larógetabóst*».

Hirugarren zerrenda baten ehunetik gorakoak aipatuko ditut labur-labur baino ez bada ere.

áun⁹⁷

áundebat

áundebi

áundiru

... ..

áundogai

... ..

áundotamar

... ..

áundeberrógai edo áundebérrogai»

... ..

«áun

berráun

iruráun

... ..

saspiráun edo sáspiraun

sortziráun edo sórtziraun

∅ bedrátziraun

... ..

⁹⁷ Ikus diptongazioan «EU > AU» joera.

«áun» zenbakiak indar handia du jarraian zein aurrean silaba bat, bi edo hiruko zenbaki bat elkartzen zaionean baina luzeagoa denean ere gorde egiten du bere azentoa geroago besteren bat azentuatzen bada ere. Berrero ere fijazio baten aurrean gaude.

Dena den badira era bitara entzuten diren kasuak ere eta baten behintzat azentu nagusia galtzen duena ere bai, «bedrátziraun» esate baterako.

Euskera ez bada ere, aipatzekoa litzateke «mílle» zenbakia eta bere ahozkerak bakarra zein lagundua.

«mílle
bimílle
irúmille
saspímille
ogáimille
berrógaimille
... etab.»

Ikusten denez, «Grupo Foniko»aren barruan oreka bat agertzen da normalean.

Dena den, «mílle»k ez du «áun»ek besteko fijazio-indarrik.

Zenbaki kardinalekin jarraituz, goazen bat edo beste sustantibo batekin elkartzen.

«etzé bat
etzé bi
iruétze [irwece]
bostétze
amarrétze
...
ogétamarrétze»
...etab.

«Grupo Foniko»a luzatzen denean azento bat baino gehiago agertzen dira baina hain luzea ez denean aurrerago aipatu dugun joera ikusenezake: «Grupo Foniko»an ere azento paroxitonoa egiteko joera dagoela Zeberrioko euskeran.

Goazen zenbaki ordinal batzuk ere ikusten euren azentoaren berri emateko.

«lélengo
bígarren
irúgarren
bedrátzigarren
... ..
ogétamárgarren

... ..
askénengo»

Ikusten denez, «-garren» atzizkiak ez du azentorik hartzen baina bere aurreko zenbaki batzuk aldatu egiten dute jatorrizko azentoa «Grupo Foniko»aren oreka zainduz.

Beste batzuk gorde edo fijatu egin dute euren jatorrizko azentoa: «bedrátzigarren, amábigarren, etab... »

Azkenez, beste batzuk, luzeak direlako, azento bat baino gehiagorekin agertzen zaizkigu.

8.8. AZENTOA HITZ MAILEGUETAN

Asko dira hagaitik edo horregaitik erderatik hartutako hitzak. Goazen ia Zeberion zelan ahozkatzen diren ikusten:

<u>SING.</u>	<u>PLUR</u>
«síllea»	«síllak»
«kótxea»	«kótxeak»
«patátea»	«patátak»
«domékea»	«domékak»
«bentánaea»	«bentának»
...etab.	...etab.

Argi dago Zeberioako euskerak erderazko azentoa gorde duena, bai singularrean eta bai pluralean.

Aurreragoan ere esan dugu baina goiko adibideok Arratiara eramango bagenitu, eta gehiago oraindik, neure baserritik kilometro bat gorago, azento ezberdinaz agertuko lirateke: «pátatak, béntanak... etab.»

Aurrekoa holan bada ere, mailegua aditza denean beste era batera jokutzen du Zeberioako euskerak.

Aditzak egiteko latinezko «-TU» atzizkia ezaguna dugu baina erromantzearen bidez ozendurik ere heldu zaigu gero «-d» bokale arteko ozen hori galdu bada ere.

Horrela ditugu hainbat aditz-partizipio, baina begira zer gertatzen den euren ahozkeran:

kántau	sústau
ólgau	gústau
fúndau	disgústau
kúxau	apróbau
akórdau	...etab.

Kasu honetan ez da nagusitu erderaren azentoa eta berriro jo dugu «Grupo Foniko»aren azento paroxitonorantz, izan ere hori bait da Zeberioko joera nagusia.

9. «GRUPO FONIKO»EN LABURKETAZ

Herri euskeran, era askotako laburketak egiten dira eta fenomeno horren faktore bezala, hizkuntzaren ekonomia, eufonia eta artikulazio ohitura aipa genitzake⁹⁸.

Herri euskera, ulerbideko ahozkeraren minimoetarantz joan dela esan genezake baina berezko fonetika legeak jarraituz.

Kapitulu honetan, Zeberioko euskeratik jasotako laburketa batzuk aztertuko ditut entzuten dena eta bere idazkera literarioa konparatuz, nondik norakoa argitzeko⁹⁹.

9.1. «INBIU» < EGIN BEAR DOGU

- a) EGIN > «IN»: • Bokale arteko «d» ozena erortzen da bigarren mailako diptongo bat sortuz, gero «i»ren alde monoptongatzeko.

⁹⁸ Artikulazio ohitura oinarrizko fenomeno bat dugu hizkuntza bizien nondik norakoa ulertzeko. Nik neuk euskera bizia gurasoengandik hartu dut eta hasieraz ez naiz gogoratzen. Baina ni neu guraso egin naizenean, orduntxe konturatu naiz fenomeno horren garrantziaz. Umeak imitatu egiten duena badakigu eta bere berezkotasun misterioetsuaz gain, belarria oinarrizkoa da. Nik neuk probak egin ditut. Esate baterako, gabaz, ilunetan ahozkatu umeak ahozkatzen ez dituen fonema batzuk eta berak berdin errepikatu. Hemendik aurrera ba, entzun eta entzun artikulatzen ikasten da eta jakina, «zer entzun ha ikasi». Baina kontuz, transmisio ohitura bizitzako legea izan arren, lurralde batetik bestera edo etxe batetik bestera aldatzen da. Ondarruko eta Zeberioko ume batek ikasi egiten du baina bakoitzak bere «erregistro»an entzuten du eta hori da normala. Arazoa gero dator, batak bestearen erregistroa erabili nahi duenean. Esate baterako, Ondarruko «TT» sabaitua Zeberiokoak ezin du beste barik ahozkatu, ikasi egin behar du. Hona hemen ba labur labur fenomeno honen garrantzia batez ere gure herria analfabeto izan dela jakinik.

⁹⁹ Fenomenologia hau ez da euskerarena bakarrik eta hizkuntza askotan egin dira azterketa sakonak. Hainbat ikerlari aipa genitzake arlo honetan baina birekin geratzen naiz. Gazteleratik R. Menendez Pidalen *Manual de Gramática Histórica Española*, 16, ed., 1980; eta Mitxelenaen *Fonética Histórica Vasca*, 1961, 1977.

- b) BEAR > «BI»:
- Dardarkaria erori egin da «d» ozenaren aurrean.
 - «EA» bokale-bikoteak diptongo balioa du biak bokale silabikoak izan arren. «E» itxia da baina monoptongazioan nagusitu egiten da, bestela zentzua aldatuko litzateke¹⁰⁰.
 - «E» > «I», itxidura bat da, aurreko eta osteko bokale itxien eraginez. Kasu honetan, asimilazioak ez dauka lekurik, beste kasu batzuetan ez delako «i»raino itxiten; «inbeot», «inbeada»... etab... adibidez.
- d) DOGU > «U»:
- Hasierako «d», «Grupo Foniko»aren barruan «r» erori ondoren bokale artean geratu da eta gero galdu.
 - Bokale arteko «g» galdu eginda.
 - «OU» > «U»: Bokale arteko «g» erortzean bigarren mailako diptongoa sortu da eta gero «U»ren alde monoptongatu zentzua galdu ez egiteko.

Monoptongazioak berriz aipatuz, bokale silabikoak baino ohitura zentzuak du indar gehiago. Hau da, «EN»ek ez du zentzurik, «IN»ek bai; «DU» edo «U»k bai, «DO» edo «O»k ez.

Argi dago ba, belaunaldiz belaunaldiko artikulazio ohiturak bere indarra duela.

9.2. «IXU» < EGIZU

- Bokale arteko «g» erortzen da.
- «EI» «I»ren alde monoptongatzen da.
- «I»k Goi-Hobietako frikari gorra sabaitu egiten du.

9.3. «ITOTZU» < EGITEN DEUTSOGU

a) «EGI» > «I»

Bokale arteko «g» eroriz gero, bigarren mailako diptongo hori «I»ren alde monoptongatzen da, azentoa berak hartuz.

b) «DEUTSUGU» > «OTZU»

Zeberion ere «TS» «TZ» ahozkatzen da. «EU» diptongoa «AU» ahozkatzen da kasu askotan. Gero «AU»k «O» egiten du¹⁰¹.

¹⁰⁰ Ikus diptongazioaren barruan «bereziak» izenaz aztertu ditudanak.

¹⁰¹ Ikus aditza: ZER-NORI-NORK paradigmak.

d) «-N + D-»

«Grupo Foniko» batek elkartzen dituenen errez galtzen dira zein bata zein bestea eta bata galdu ondoren bestea bokale artean geratzen da gero galtzeko.

e) «-E + O-»

Azentoa hasierako «I»k daramanez, diptongo balioa hartzen dute «O»ren alde monoptongatzeko¹⁰².

9.4. «INGU» < EGINGO DOGU¹⁰³

a) EGIN > «IN»

Lehenengoan azaldurik dago.

b) DOGU > «U»

«g» bokale artekoa erortzen da. Hasierako «d» ere «Grupo Foniko»an bokale artean dago eta berdin erortzen da. Azkenez «OU» monoptongatu «U»ren alde.

d) «-GO» + «U» = «GU», beste monoptongazio bat.

9.5. «EKASU» < EKARRI EGIZU

a) «EKARRI»ren azken «I» postonika den aldetik galdu egiten da.

b) EGIZU > «SU»

• Bokale arteko «g» erortzen da.

• «EI» > «I»ren alde monoptongatzen da.

d) Monoptongazioko «I» hori berriro geratzen da postonika posizioan «Grupo Fonikoaren» barruan berriro galtzeko. Laguntzailea aparte egon balitz «I» ez zen galduko baina «kanpo Sandhi» barruan «ekár» erroan dago azento nagusia.

e) «ekarsu»: dardarkari ozena galdu egiten da gor baten aurrean.

9.6. «SEINGU» < ZER EGINGO DOGU

a) EGINGO DOGU > «INGU», aurreragoan dago azaldurik.

b) «ZER»en «R» azken posizio absolutuan gogorra da baina bokale artean biguna. Horregatik errez galtzen da.

¹⁰² Ikus diptongo «bereziak».

¹⁰³ «INGU»ren ondoan «INDU» (EGIN DOGU) jartzen badugu hauxe daukagu: laburketotan nahiko da fonema baten ezberdintasuna Lehen Aldia eta Geroa bereizteko.

d) «-E + I-»

Banaturik, biak dira azentodunak baina «Grupo Foniko»aren barruan «E» nagusitzen da «EI» diptongoa sortuz.

9.7. «NIBES» < NI BERE EZ

a) BERE > «BE»

Bokale arteko «R» biguna erortzen da eta gero «E+E» > «E» asimilazioz¹⁰⁶.

b) «BE + ES» > «BES» asimilazioz.

9.8. «NIPES» < NIK BERE EZ

a) «BERE ES» > «BES». Goian azaldu dut.

b) «-K + B» «-P-»

Kasu honetan, Ezpainetako Leherkari Ozena gortu egiten du aurreko Beloko Leherkari Gorra. Ordenari dagokionez, Ahozkunea bigarren fonemarena da baina lehenengoak gortuta¹⁰⁵.

Bikote honen antzekoak gehiago badira Zeberiko euskeran.

Luzatu ez egitearren ez naiz sartuko kasu guztiak azaltzen baina besterik ez bada ere aipatu egingo ditut.

«ESEBES»	≠	«ESEPES»
«IÑORBES»	≠	«IÑOPES» ¹⁰⁶
etab...		

9.9. «BITIK» < BEGIRATU EGIK

a) BEGIRATU > «BITU»

Bokale arteko «g» eta «r» erori egiten dira. Gero «EI» > «I» monoportongazio bidez eta «A» postonika denez errez galtzen da.

b) EGIK > «IK»

Bokale arteko «g» erortzen denean «EI» daukagu geroago monoportongatzeko «I» eginaz.

d) «BITU IK» > «BITIK»

«U + I» silaba baten egitean «I»ren alde bideratu da.

¹⁰⁴ «BERE» enklitikoa, Zeberion ia beti laburturik darabilgu baina inguruko herri batzuetan osoan gordetzen da. Adibidez, Orozkon, Zaratomon...

¹⁰⁵ Ikus Kontsonante Multzoen Ahozkeran, leherkariak.

¹⁰⁶ Ezkerrekoak Nominatiboak dira eta eskumakoak Ergatiboak.

Laburketa hau kasu honetan ezeze, beste askotan ere erabiltzen dugu Zeberio-ko euskeran:

«bitistek» lit. begiratu egistak
«bitiok» lit. begiratu egiok
etab...

Adibide lez jasotako «Grupo Foniko»etan, batez-beste silaba bat, bi edo hiru gutxiago ahozkatzen dira eta laburketa proportzio honek arindu egiten du eta ez gutxi, hiztunon arteko komunikazioa¹⁰⁷.

Gaur egun, normalizazioaren barruko euskera idatziaren arabera, idazten dena ahozkatzeraino heldu gara eta horrek herri ahozkerara prestigio gabe utzi du¹⁰⁸. Gauzak doazen bezala badoaz, ez ete dugu herri ahozkerara galduko eta berria erabili ez?

Egiten dena egiten dela, gaurko euskera idatzia ere, bokale kordetatik ezpainetara bitartean aldatuz joango da hasieran aipatu ditudan faktoreen eraginez. Euskera, euskaldunok komunikatzeko tresna bat dugu eta gizarte-bizitza «komodidade»rantz badoa, zelan ulertu euskera normatiboaren ahozkeratzerakada?

Euskera errezena eta bigunena eginda ere, erabiltzea lortzen badugu, «Idatz eta Mintz» bizi egingo dira¹⁰⁹.

9.10. ENTZUTE «BEREZIAK»

Hitz edo eta Kanpo Sandhi baten aldaketaren bat gertatzen denean, errez aurki genezake hizkuntzaren ekonomia, eufonia edo eta transmisio ohiturako fenomenoren bat edo beste.

Baina batzutan aipaturiko fenomenoan kanpoko beste zerbait ere gerta daiteke. Nik neuk, aurkitu ere egin ditut erabilera berezi batzuk: alde batetik, «betollak / betullak» lit. betuleak; «auntzorrie» lit. huntzorria; «Larraboti» top. Larragoiti... eta bestetik «esan ditue» esan DABE-ren orde; «esan situen» esan EBEN-en orde...

Jasotako erabilerok puntualak dira, ez orokorrak eta aditzaren kasuan sistema aldatze baten ondorioa da, okerreko ordezkatzeko bat hain zuzen.

¹⁰⁷ Errepika teknikaz egiten ditugun esaldi batzutan ondo baino hobeto dator laburketa. Adibidez: «in inbiu in» < EGIN EGIN BEHAR DOGU EGIN, hau da, hamar silabatik bostera.

¹⁰⁸ Euskalki edo eta azpieuskalki guztien «norma» ez da berdina baina hainbat kasutan antzera jotzen du han hor hemengo euskera biziak. Zergatik ez onartu gehiengoak egindako bidea gaurko euskalduntzean?

¹⁰⁹ Zarate, Mikel. *Ipuin antzeko alegi mingotsak* liburuko ipuin famatu baten pertsonaiak: Idatz eta Mintz bikiak.

Beste kasuetan, nire neure ustez, fenomeno bi gertatzen dira: batetik, belaunaldiz belaunaldi oker entzun eta oker horrekin jarraitzea, izan ere, analfabeto izatean, baliteke ondo entzun ez egitea eta jatorritik aldatzea, «betollak» adibidez; bestetik, beste paradigma ezagun batekin lotzeko joera izatea, «auntzorrie» esate baterako. Kasu honetan askok ez daki hitz konposatu honen jatorria eta hasierako «auntz» lit. ahuntz balitz lez hartu da.

Arazo hau, askoz sakonagoa da mailegu-mundura joaten bagara.

Bakoitzak, ondo ikasi arte, ahal duen erara hartzen du entzuten duena.

Kasu asko jaso ahal izan dut baina adibide gisa, bi aipatuko ditut: bata latinetik euskerara eta bestea gazteleratik euskerara.

Nire amama defunteak, (Paula Arroita) domeketako meza nagusi ostean sarritan esaten zidan berri hau: «Gaur be abadeak mesaskenean 'ISABEL' esan dau» eta hau domekero. Ni neu zain nengoen abadeari eta ez nion orrelakorik entzuten. Baina, jakina, abadeak ez zuen 'ISABEL' esaten «ITE MISA EST» baino. Baina nire amamak ez ekian latinik eta beretzat 'isabel' zan.

Nire osaba batek kontatu zidan jazoera hau, zein eta, bere eskolako lehen egunetakoa.

Eskolara joan zanean, eta maixu erdalduna lista pasatzen ikusi, ikasle nagusiek zerbait erantzuten zutela konturatu zen. Berak ere, nagusiek erantzundakoa bota zuen «esauste» hain zuzen. Eta horrela ibili zan «esauste» gora eta «esauste» behera denpora aldi baten.

Nagusituz eta idazten ikasten joan zen neurrian konturatu zen bere «esauste» «SERVIDOR DE USTED» zela gazteleraz.

10. ARIKETAK

Era ezberdineko ariketotan, zenbat eta zehatzago jokatu hainbat hobeto litzateke, baina lan honen helburua atek zabaltzea denez gero, hona hemen azter-itaun batzuk sakondu gura dituenak egin ahal ditzan etorkizunean.

1. BERRI-EMAILEAREN FITXA ZEHATZA

- Izen-abizenak.
 - Jaioteguna.
 - Jaioterria (auzunea, baserria, kalea...).
 - Bizi (25 urterarte).
 - Ogibidea.
 - Ezkondu (nondik-nora?).
 - Urteak (grabaketa egikeran).
 - Grabaketa eguna.
 - Beste daturik balego.
- * ZEURE DATUAK (urteak, herria, ikasketak...).

2. GRABAKETAREN HISTORIA

- Berri-emailea ondo aukeratu.
- Zenbat eta zaharrago hobeto.
- Nor aukeratu? (esataria, berbatia...).
- Zelan aukeratu? (ezaguna, senitartekoa, etxe-etxekoa...).
- Grabatzeko giroa lortu.
- Zer grabatu? (berba egiten utzi; galdera konketuak...).
- Zerez grabatu? (magnetofono ona eta estereo).
- Grabaketaren inguruko gertaerak (egonez gero).

3. GRABAKETAREN MAPA

- Probintzia.

- Herria.
- Auzunea.
- Baserria.
- Itxasaldean { ertzekoa.
barrukoa.
- Kalea

4. GRABAKETA-NEURRIA

- Ordu erdi gutxienez.
- Galderak adinari egokitu.
- Bizi izandakoari buruz galdetu.
 - urte-aroko ekintzak.
 - ohiturak
 - ipuinak
 - jasoerak
- * Norberak EBOKATU eurei gogora erazteko.

5. ETNO-TESTOAK

- Grabatutako sarritan entzun.
- Transkripzio FONOLOGIKOA egin “« »” artean.
- Fonologiaz kanpoko hotsak azpimarratu.
- Ulertezinezko zatiak ‘()’ artean.
- Erarik balego, zatiok berriz galdetu berri-emaileari.

6. TRANSKRIPZIO BIKOITZA

Fonologia mailako ETNO-TESTOA hartu eta lerroz-lerro Fonetika mailan jarri kortexete artean «[]». Transkribitzeko era FILOLOGIKO eratua edo A.P.I.

7. TRANSKRIPZIO HIRUKOITZA

Transkripzio bikoitzaren gainean, forma literarioa jarri, esaten denetik jatorri-rartekoa ikusi ahal izateko.

Laburtuz: Literarioa (Lit.).
Fonologikoa (Fonol.).
Fonetikoa (Fonet.).

ONDORIOAK

Orain artekoa egin ondoren, gauza gara azterketa egin eta ondorioak aterateko bakoitzak bere jakituriaren arabera.

Baina kontuz! Aurrean duzuen Etno-testoaren azterketa egitea da bat, eta aztertzen daragoiozuen euskerarena beste bat.

Ordu ediko grabaketa baten ezin da herri-euskeraren aberastasun guztia jaso, gutxiagorik ere ez. Horregatik ba, lan honetatik kanpo, edozein lurraldetako euskera biziaren berri emon gura baduzue, ez dago besterik, zabalago, luzeago eta sakonago sartu eta aztertzea baino. Atea zabalik daukazue.

8. BOKALISMOA

Hartu transkripzio hirukoitza eta Literatura mailatik Fonetika mailara bitarteko ezberdintasun edo aldaketak azpimarratu.

Jarraian, fenomenoz fenomeno sailkatu eta bakoitzari dagokion azalpena egin ahal duzun neurrian.

9. DIPTONGAZIOA

Hemen ere, literatura eta fonetika mailak konparatu eta diptongoak azpimarratu.

Gero, ikusi zer gertatzen den Fonetika mailan: zergatik dagoen literatura mailan baino diptongo gehiago; zergatik hainbeste goranzko diptongo; zergatik diptongo bereziak; etab...

10. KONTSONANTISMOA

Alde batetik, aztertzen daragoiozun euskeraren taula FONOLOGIKOA eta FONETIKOA bete.

Bestetik, euskeraren taula orokorrekin konparatu eta ezberdintasunik balego, aipatu eta azaldu.

11. KONTSONANTE MULTZOEN AHOZKERA

Hartu «Grupo Foniko» ezberdinak eta euren barruetan sugertatzen diren kontsonante elkarteak azpimarratu.

Gero, sailkapenak egin eta ikusi literatura mailakoa zelán bideratu duen herriak eta bideratze hori bidezkoa den ala ez.

12. AZENTUA

Alor labana dena badakit, baina ia ahalegintzen zaren nire apunteetan oinarrituz zeurearekin konparatzean, bat non goazen edo ez goazen ikusteko.

13. DEKLINABIDE - ERAKUSLE - ADITZA

Osorik jasotea litzateke egokiena, baina benetan be, bide luzea duzu. Oraingo honetan nahikoa zenuke hirukote honen sailkapena egin eta ondorioren bat edo beste ateratea.

14. ESALDIEN ARTEKO JOSKERA

Hemen ere, osorik jasotea litzateke ederrena baina etno-testura mugaturik esaldi ezberdinen sailkapena egin, gramatiketan azaltzen denarekin konparatze-ko.

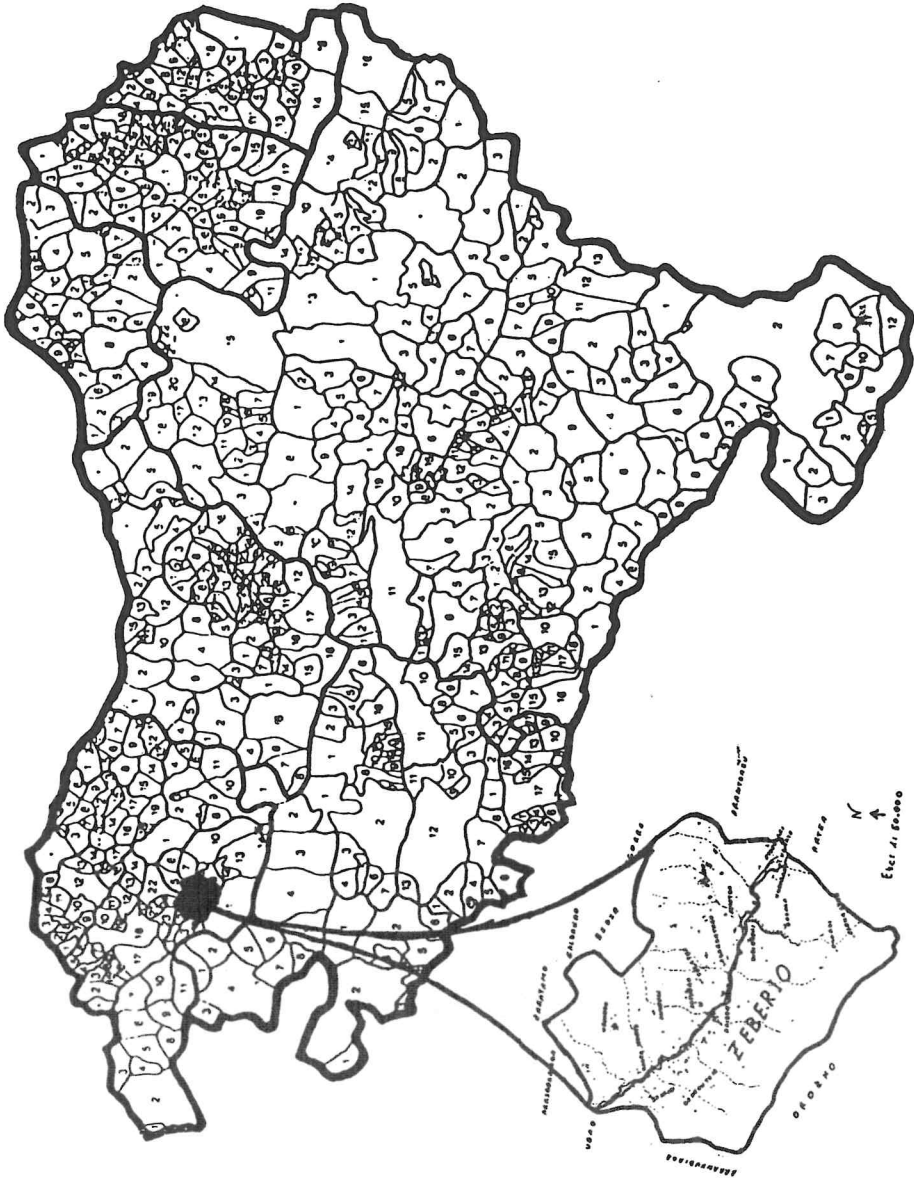
15. LEXIKOA

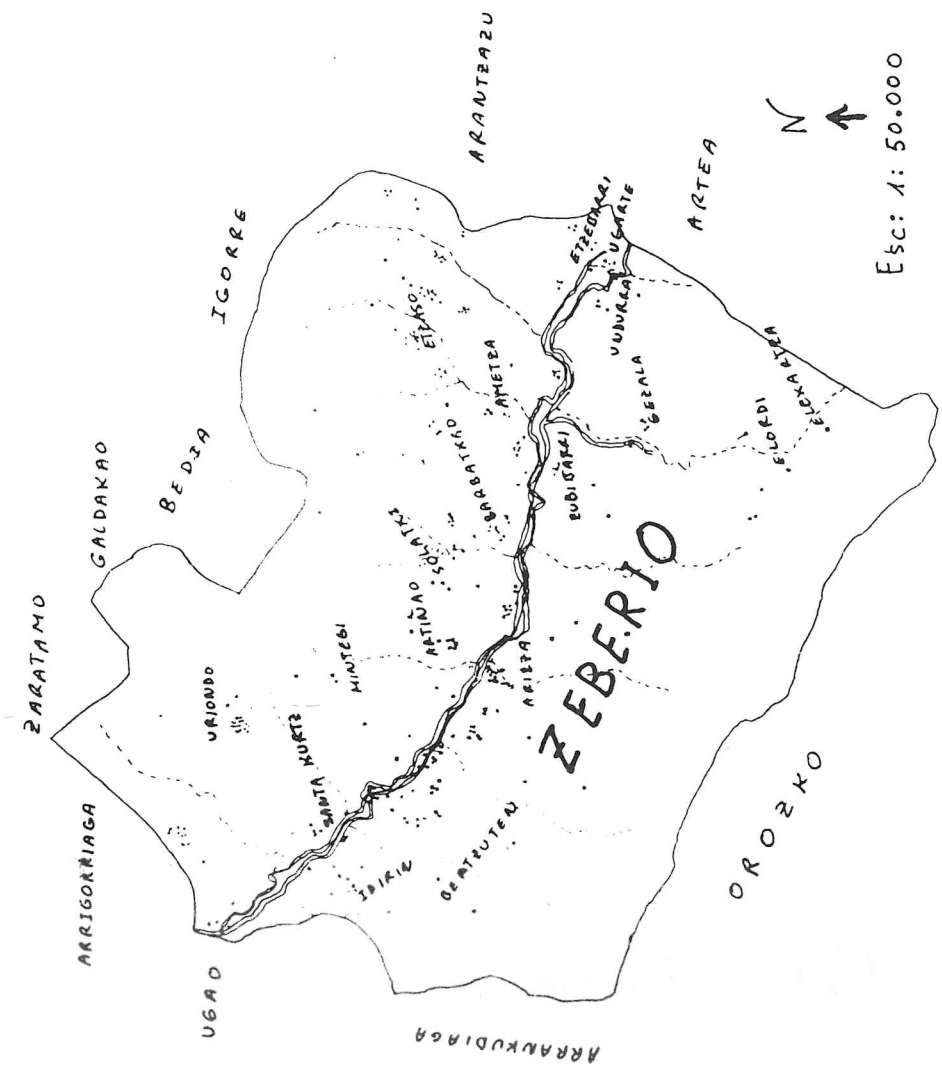
Hitz, aditz, esaera edo eta antzerakoen jasoketa bat egin eta gaur entzuten den euskerarekin konparatu alde batetik, eta zaharkituta geratu badira, ia gaurko euskeran traslazio semantiko bidez lekurik daukaten ala ez ikusi bestetik.

16. GRUPO FONIKOEN LABURKETAK

Grupo foniko mailako laburketarik nabarmenenak jaso eta literatura mailakoa-ekin konparatuz ia gauza zaren nondik norako hori azaltzen.

OHARRA: Eginak eginda ere, ariketak, ariketa baino ez dira eta ez zaitez honekin bakarrik konformatu. Nik neuk atea zabaldu dizut eta biderako zuzi bat eman. Aurrera! Behar be bazaitu euskerak.

11. ETNO - TESTOAK

Jarraian datozen etno-testoak, fonologian agertuko dira eta adibide metodologiko bezala lehenengoa era literarioan ere bai, balio etnografikoa eta linguistikoa biak aztertzeko lagungarri lez.

Literario era, fonologiakoari begira jarri dut, nondik norakoa argitzeko. Beraz, ez da forma literario arau-bidezkoa. Esate baterako, «esauen» < esan euan; naiz eta arau-bidezkoan: «eban» erabili.

BERRI-EMAILEAK

Berri-emaile bakoitzaren zehaztasunekin hasi baino lehen argibide orokor bat edo beste.

Auzunetan baino berri-emaile gehiago agertuko dira eta abaniku zabal honetan bost eratakoak gitxienez:

- Zeberio barruan jaiotetxean bizi diranak.
- Zeberio barruan jaiotetxean aldatu diranak.
- Zeberiotik kanpora joanak, urira edo beste herri batera.
- Zeberiora etorriak.
- Inguruko herrietakoak.

Beste alde batetik, erreferentzia bezala, grabaketak, 50 urtetik gorakoei eginak dira, gehienak askoz goragokoei.

Berri-emaile batzuk hil ere egin zaizkit baina euren ahotsa hemen geratu da. Azkenez, grabatuak grabatuta ere, labur geratzen naizela uste dut, Zeberioko hitzun guztiak grabatzea litzatekeelako bidezkoena.

Dena dela, zabal jokatu dut eta beste barik hona hemen berri-emaileen berri mapa eta guzti.

BERRI-EMAILEAK BANAN-BANAN

PATXI ETXEBARRIA ARROITA

Neure aita. Zeberioko Undurra auzunekoak. Nekazaria bere aldi guztian. Grabaketak urte ezbardinetan eginak dira: 1979an, 62 urte; 1983an, 66 urte; 1987an, 70 urte; 1991ean, 74 urte.

LEONOR AYESTA GOIKOETXEA

Neure ama. Zeberrioko Uriondo auzunekoa baina Undurrara ezkondua. Nekazari eta etxeko-andrea bere aldi guztian. Grabaketak urte ezbardinetan eginak dira: 1979an, 60 urte; 1983an, 64 urte; 1987an, 68 urte; 1991ean, 72 urte.

JOSE ARROITA BERNAOLA

Zeberrioko Undurrakoa. Ezkondua. Grabaketa, 1983an, 60 urte. Nekazaria bere aldi guztian.

JUANITA ARROITA BERNAOLA

Zeberrioko Undurrakoa. Ezkongabea. Grabaketa, 1983an, 50 urte. Nekazari eta etxeko andrea. Oso eleiztarra.

PAULA ARROITA USATEGI

Neure amama. Aitaren ama. Zeberrioko Undurrakoa. Nekazari eta etxeko andrea. Grabaketa, 1977an, 84 urte.

DOLORES BELDARRAIN ARTETXE

Zeberrioko Ugarte auzunekoa. Ezkondua. Grabaketa, 1987an, 83 urte. Nekazari eta etxeko andrea bere aldi guztian ia-ia gaztelerarik ez daki.

JUAN SOLATXI EMALDI

Zeberrioko Etzebarri auzunekoa. Ezkongabea. Nekazaria bitarteka, osterantzean lantegi baten ibili da erretiratu arte. Grabaketa, 1986an, 72 urte.

DOMINGA IRIONDO BARROETA

Zeberrioko Gezala auzunekoa. Ezkondua. Nekazari eta etxeko andrea bere aldi guztian. Grabaketa, 1988an, 84 urte.

KAIETANA GOIKOETXEA

Zeberrioko Elexartza auzunekoa. Ezkondua. Grabaketa, 1983an, 79 urte. Nekazari eta etxeko andrea bere aldi guztian. Aspaldiko urteotan Etxebarri auzunera etorririk daude biziten, izan ere Elexartza gaur pinu artean dago. Dana dala bere euskera Elexartzakoa da.

GREGORIA GOTI SALZEDO

Zeberrioko Elordi auzunekoa. Lehenengo Lemoara joan eta gero Bediara ezkondua. Grabaketa, 1979an 78 urte (bere iloba Joseba Lekue erabili nuen grabaketa bitarteko).

DOLORES ARTIÑANO

Zeberrioko Etzaso auzunekoa. Ezkondu arte nekazaria gero Basaurin bizi izan da urte askotan eta gaur Galdakaon bizi da. Neure amaxea da. Grabaketa, 1991ean, 65 urte.

Kasu hau kontutan hartzekoa da. Basauri erdal-herria da baina nire emaztearen gurasoen etxean euskera hutsa erabili da eta zaindu etorkizunean. Beste batzuk ostera kasu berdinean euskera galdu egin dute, ez eurak baina bai seme-alabak.

JOAKIN GOTI

Zeberrioko Ametza auzunekoa. Ezkondua. Nekazaria, hargina eta trikitilaria. Grabaketa, 1990an, 90 urte. Azken urteotan Zubibarri auzunera etorria eta gaur Isasin bizi da.

FELIX MAIZ

Zeberrioko Zubibarri auzunekoa. Ezkondua. Nekazaria bere aldi guztian. Grabaketa, 1982an, 88 urte.

JUANITA AMORRORTU IPIÑA

Zeberrioko Barbatxao auzunekoa. Ezkondua. Nekazaria eta etxeko andrea bere aldi guztian. Grabaketa, 1986an, 86 urte. Areilza auzunera ezkondu zen eta han bizi da.

ASENSIO BELDARRAIN

Zeberrioko Solatxi auzunekoa. Ezkondua. Nekazari eta etxegintzako arotza edo zurgina. Grabaketa, 1991ean, 88 urte.

JOSE MARI LASA BENGOETXEA

Zeberrioko Artiñao auzunekoa. Ezkondua. Lantegi batetan lanean. Grabaketa, 1991ean, 60 urte. Orozkora ezkondu zen eta han bizi da.

TEODORA URIBARRI URKIDI

Zeberrioko Areilza auzunekoa. Ezkondua. Nekazari eta etxeko-andrea bere aldi guztian. Grabaketa, 1985ean, 85 urte.

MAGDALENA BENGOETXEA ALDEKOA

Zeberrioko Idirin auzunean jaio baina Mintegi auzunean bizi Artiñaora ezkondu arte. Grabaketa, 1983an, 76 urte. Gaur Basaurin bizi da bere alabarekin.

JUAN AKESOLO

Zeberrioko Bertzuten auzunekoa. Ezkondua. Lantegian lanean erretiratu arte. Grabaketa, 1979an, 64 urte. Gaur Ugaon bizi da.

ZIPRIANO ETXEBARRIA

Zeberrioko Bertzuten auzunekoa. Ezkondua. Nekazaria. Grabaketa, 1979an, 67 urte. Gaur Ugaon bizi da.

DAMIANA ETXEBARRIA

Zeberrioko Bertzuten auzunekoa. Ezkondua. Nekazari eta etxeko-andrea. Grabaketa 1979an 67 urte zituen. Gaur hilda dago.

TXOMIN ARETXAGA

Zeberioko Santa Krutz auzunekoa, Olatzarrera ezkondu baina berriz Santakurtzen bizi da. Grabaketa, 1985ean, 75 urte. Lantegi batetan bere aldian. Laguntzaile lez erabili dut grabaketa batzuetan.

KARMEN LARRONDO LINAZA

Zeberioko Santakurtz auzunekoa. Nekazari eta etxeko andrea. Grabaketa, 1986an, 64 urte. Areizara ezkondua eta bertan bizi da.

IGNAZIA SALZEDO ARETXAGA

Zeberioko Uriondo auzunekoa. Nekazaria eta etxeko andrea. Grabaketa, 1983an 75 urte. Ezkondua. Gaur Ugaon bizi da bere familiarekin.

SIMON GOYOAGA

Izatez, Zeanuriko Ipiñaburukoa. Orozkon kridu egondakoa eta Zeberioko Undurrara ezkondua. Bertan bizi zen hil arte. 1979ko grabaketan 77 urte zituen. Larogetik gora zen hile zenean. Nekazaria eta mitologia-ipuin kontatzaile onena. Beronekin hasi nuen nire ETNIKER lana.

ERROSARIO SALZEDO ARETXAGA

Zeberioko Uriondo auzunekoa. Nekazari eta etxeko andrea. Grabaketa, 1983an, 70 urte. Ezkondua. Areilza auzunera ezkondu zen eta han bizi da.

OHARRA: Lehenengo etno-tetoea bikotean agertuko da, fonologian eta literarioan. Gaietikoak fonologian bakarrik laburtasunari adi.

ETNO-TESTOAK

ITARGIA-EGUZKIA ETA MUNDUA (Patxi Etxebarria)

Aldi beten, nosik ona estakigule, eguskie t' itargie andra-gixonak i sirean, da, Martiko idergibarriko gaulendien eguskie sartzamendire nos elduko daoela, badiñotzo eguskiek arrokeris beterik:

Ikustona Mundue, egunean baño egunean ederrago!

Bai, ikusiko etxoapa!

Ba, ori edertasun ori naure argi ta beroari esker dona gero!

Bai, eta ni naure gaubetako iñontzari, ala, iñontzak etxopalo esetarako!

Ori entzun botzen ba se, asarratuten yako eguskie, artzean dau esku biepete txinger gori bere barruti ta plast! arpegi arpegire bototzesan txingerrok itargieri eta erreunes bete bekokitik okotzerañoko gustie. Untxe t'untxe be esaun daus aik erreunak, aitutea baño estao itargieri idergi betea danean.

Baye, eguskie ain ikustauen berde, bildursartu inde egoan itargie eta karran asi yakon sein eguskiek bearrestanen bat in. Eguskie orduen atzerikara gañetu yakon mirue arrari letxe eta odolak ur eiteko gitxien faltan.

Yoan da yoan bata bestearen atzean, ilgora, idergi bete, ta ilbera gustien eragoyon eguskiek itargie kuxetan.

Itargien arnasestue eta magalotza iños ikusi bakoak sirean eta bere burue olan ikusirik badiño berekitan: gesubeten gañetu bea yatak eguski armin kokorio ori, baya etxok berea ingo lelengan!

ITARGIA-EGUZKIA ETA MUNDUA

Aldi baten, nozik ona ez dakigula, eguzkia eta itargia andra-gizonak ei ziran, eta, Martiko idergibarriko gaulendien eguzkia sartzamendira noiz elduko dagoala, badiñotso eguzkiak arrokeriz beterik:

Ikusten dona Mundua, egunean baño egunean ederrago!

Bai, ikusiko ez joat ba!

Ba, ori edertasun ori neure argi eta beroari esker dona gero!

Bai, eta nire neure gaubetako iñontzari, ala, iñontzak ez jok balio ezetarako!

Ori entzun ba eutsan ba ze, aserretuten jako eguzkia, artzean dau esku biak bete txinger gori bere barrutik eta plast! aurpegi aurpegira bota eutsazan txingerrok itargiari eta erreunez bete bekokitik okotzerañoko gutzia. Oraintxe eta oraintxe be ezagun dauz areek erreunak, aitutea baño ez dago itargiari idergi betea danean.

Baia, eguzkia ain ikusten euan berde, bildursartu eginda egoan itargia eta karran asi jakon zein eguzkiak e bear ez danaren bat egin. Eguzkia orduan atzerikara gaiñetu jakon mirua arrari letxe eta odolak ur egiteko gitxiren faltan.

Joan eta joan bata bestearen atzean, ilgora, idergi bete, eta ilbera guztian eragoion eguzkiak itargia kogi(du)etan . (gazt. cogiendo)

Itargiaren arnasestua eta magalotza iñoiz ikusi bakoak ziran eta bere burua olan ikusirik badiño berekitan:gesu baten gaiñetu bear jatak eguzki armin kokorio ori,baia ez jok o berea egingo leenengan!

Eguskie orpoetan ar barik yoakon atzerikara eta ogeta sortzigarren egunean ie ie kuxau inik aukela, estotzo itargiek bere burua gordetan!

Eguskiek orduen, susien, aurreak artutzesan da egunetxoan egunek etorri, itargie atzerikara ikustauen eta badiño bere artean: burue non gorde yostan baño estok orrek andra galerorrek.

Orduen, atzera in esin auen les, arin eragoion eragon be itargie barriro atzerikara kuxetako d, orretarako denodu gustiegas eta inisitue baño arinago ibilite be, beste ogeta sortzi egun bear ixin ausen, baye itargiek ostera be bere burue gorde, batepaki non!....

Gaur be undiño or yabikus eguski-itargiok bata bestearen atzean, egunes beroa ta gaubes iñontza dariola!

Eguzkia orpoetan ar barik joakon atzerikara eta ogeita zortzigarren egunean ia ia kogidu eginik eukala, ez deutso itargiak e bere burua gordetan!

Eguzkiak orduan, zuzian, aurreak artu eutsazan eta egunak joan egunak etorri, itargia atzerikara ikusten euan eta badiño bere artean: burua non gorde jaustan baño ez dok orrek andra galera orrek!

Orduan, atzera egin ezin euan lez, arin eragoion eragon be itargia barriro atzerikara kogiduteko eta, orretarako denodu guztiagaz eta inizitua baño arinago ibilita be, beste ogeita zortzi egun bear izan euazan, baia itargiak ostera be bere burua gorde, batek badaki non!...

Gaur be oraindiño or jabilkuz eguzki-itargiok bata bestearen atzean, egunez be-roa eta gauez iñontza dariola.

GAUEKO ARGIA

Martin Astondoa ixin sen e albañel bat, da obra bat akabau Dimen da, etorri sen Billarora. Billaron bixi sen eta kamiños Iorreti bueltea in barik, etorri sen basos, San Roketi gora. Eta segitotzen argi betek eskoi alderditi.

Da Billaron elexaurreti bueltea in barik, ba, yoan san elesportaleti artes, da, elesportalean agartu yakon barrerandi bet, d'essin pasau, t'atzera buelta in bear. Ta bueltea in auen orduen atzera yoan san Dimeras, d'argiek bardin segitotzen eskerretik orduen. D'atzera Iyorreti bueltea in, da kamiños, oñes, sartu sen Billarora elesportalera eldu barik. Da yoan san bere etzera.

GAUEKO ARIMAK (Leonor Ayesta)

Uin kontaukotzut ser pasau yakon bateri: Zeberioiko Santa Kurtzen andra bat il sen da itxurea auki auen promesa, seoser promesan bat. Da gero urtetan otzien etzekoari ba leku askoan, da egun beten yoan san abadeagana pregunte etxeko andrea, ba a ber ser ein leion edo ba, selan urtetan dauen ba, amak edo estait nor ixingo san.

Da, abadeak esanotzen ba: «Esaiosua ia ser deseetan yakon»

Da prentau otzen da esanotzen: «promesa bat itxi dauela kunplidu barik, urli elexan mesa bat entzuteko...»

Da yoan san androri kunpriduten promesori da mesea akabau sen orduen eskatutzen pañelu bet emoteko, ba agur iteko.

D'an pañeluen amar atzamarrak, ba erreta, erre markea itxi otzen pañeluen.

ANBOTOKO SEÑOREA (Jose Arroita)

Ba kueba bat on san seguru da Anbotoko Señoreri be an otesala ba, da beste bape beragas otesan. Da batenbat yoan san a konsulta bat iten ba beragana. Da ba, yoan san orduen emonotzen seguru sagardoa edateko basu bet, basu beten, da kurtzea in iyotzen seguru ba arturduen ba sorgin edo parte txarrekoen bildurre daukela ta, entzutea ta, kurtzea in iotzen basu orreri ta edan i auen seguru sagardo ori. Da, akabaurduen basu ori, opatu iyotzen seguru te, esan i otzen:

– «Es, uin ori aureok (eurea dok), guk u, kurtzea in dotzek eta guk olangorik ixin geinkek e artu».

Da gero yoan siala ba beste lekuen batera da, an urre gorrie d'esan otzela:

– «Suen aitek iten yok onango iketzik?»

– Es.

– Ba guk onangoxea iten yuk. B'artise(k)p(b)atzuk (amaseiko gorriek eta...)

Artusela batzuk seguru eta ba yoan sala etzera da, etzean ba ikusirik ba onatireala ta sera dala, atzera bota i aurela, atzera, ta atzera yoan san orduen e,;

– «Ba geao eroateko esan daustie ta».

Esan otzela ba serorrek, an egoan orrek e, kriduek:

– Uin ator ba mutil? Usabak altzau beaiok eta ba uin ixinkeroan d'artisepatzuk arin de bidiru atzera artu d'altzau sala seguru ba usabori, Anbotoko Señorea altzau sala, da mogidu sala ba a serturien orduen galapan etzerantza da bestea be ikusi auen orduen an baten batek sertu auen orduen, ba atzeti kuyetan. Da kuyaurduko etzera eskaputzela. Sartu sala barrure, da, artuuen arrabioagas bototzela maldasiñoa seguru etze orreri:

– «Emen etze onetan esta faltauko egundo itzue edo koxoa edo olangoxe desgrasie».

D'eside faltetan seguru egundo be.

LAMIÑAK (Juanita arroita)

Baten Estefana Ugertekoan aite yoan san goxean goxetik solora ganaduekas bearren eta lauterdiek inguru edo ixingo san, goxaldean. Da alangonbaten lamiña batzuk etorri yakosan beragana Manualdeko txarkoan. Eta orrik i arri kanpaia yo baño lenago aukiten aurien inder andie. Da gixon orreri guatutzien eta ba bera bildurtu in sen apur bet da esan auen ba:

– «Ser ingopa (egingo dot ba) nik, orrik i arri kanpaia(k)tx(y)o artiño se orrik inder andie daukie ta?»

Da pentzauen ba:

– «Nik kanta ba(t) kantaukotziet oniri, kanta ba(t) kantaukotziet eta kitu, eta liñoan kantea kataukotziet».

D'asi sen liñoan kantea kantetan. D'ori liñoan kante ori bera(k)tx(y)akin auen, da, asi sen da akabau iten yakon arin, baie atzera barrien barris astesan da olan ekin otzen ainbe tenporan kantetan. Da alangonbaten ba orretan daosela ba yo auen arri kanpaiak elexan. Da orduen asi sirean ba lamiñok ba ostanduten baie berak in auen ba(t) kuyau da ekarri auen etzera. D'etzean aukien eta gurotzien berba inaso baia esin in eta orduen egon sirean egun betzutan ba ia berbas etekien edo esetekien baie esin otzien berbarik inaso. Da egun beten ifini aurien esnea egosten da eurek apur bet olan a entretenidute daosela ba iotzien esne orrek (g)ora igun eta asi sen yausten. Da orduxean lamiñorrek, esnea asko gustetan yakon moduen arpelik (g)aldu es taiten ba asi sen esaten:

– «Txurie gora! Txurie gora!»

D'orduxean in aurien:

– «Bueno ba, one(k)p(b)adaki berbas».

D'ortik asi sirean ba berba ereinasoten. Da gero, orti berba ereinasoten asi sirean da esotzien a ber aurok (lamiñok) selan bixi diresen edo. D'esotzien ba bixi diresela an errekan, errekan bixiten diresela. Da ia ba selan aurok, selan il edo selan galdu se guraurien aurek (g)aldutea, se gaubetan ser andiek emoten otziesan, gerrandiemoten otzien, d'aber selan galduten diresan. D'esotzien:

– «Bueno ba, ba gu galduteko ba auxe da: Ba San Juan egunean yayo beadaurie ba erri-sekorrak, bi, ixin beadaurie bikotzak eta orrikas sekorrokas in beadana da: intilla bat artu eta idergi betea dan orduen, errekea goitipera pasau, ori txarkori, ta urtengo dau odolak».

D'olan ibili sirean topetan orrik erri-sekorro(k)p(b)iok. D'alangonbaten topau situesan, bikotzak ixin bearraudien d'erri-sekorrak, da topau situesan da efetibamente, erri-sekorro(k) topau situesan orduen, intilleagas ori txarkori, Manualdeko txarkori, gora ta bera pasaurien. Da urten i auen odola, d'intilleak aginetan bat i situesan seguru ulleak eta, lamiñenak.

D'olantxe galdu i situesan lamiñok, da geao bakea aukiniaurien lamiñokas.

INISITUERI DEIKA (Paula Arroita)

Egun sargori baten gaubiluntzean Seberiotik Larragotirantza yoyala Pantxin Larragotikoa, odaye asi sen.

Orduen pagodi eta gastañadi asko egoan eta ilundu orduen pagoperi(k) pagope gastañaperik (g)astañape Pantxinek es auen eser ikusten. Eta orduen inisitueri esan autzela se:

- «Argi, Argi demoniñotxue».

Eta asten da inisituotz ikeragarrisiko bat... eta Pantxin bildurtu in sen eta barriro inisitueri esan autzela:

- «Lar barik, lar barik»-

Eta ostas-ostas eta bildur andiegas eldu sen Larragotire...

TXIKERRETAKO BARRIAK (Dolores Beldarrain)

Txikerretan, derrigor ixin bear txikerretan, e... Amak a, urte t'erdiges itxi osten da, besterik enaiñun ikusi.

Amandre saspri urtegas il yatan. Gero etzean parau ginean ba aitegas, gure sorie a ixite san, aparejue(k) kortati gora, iturrukure, orrik, gaure konture gaunkosan, da esoskuen guri: «au ixu, ori ixu» esaten, gauk in bear.

Guk ardurea, ungo umeari esaiosu..., auxe aurki au be altzau bes.

Aitek e, berba ba(t)p(b)atak edo besteak deskuidetan basan txarto esaten e, selaien miñegas inaso sera, gastigue... Oin aspire ganean on nai mai ganean on,... selango diferentzie in dau e?

Domeketan Undurrara, poosik, Undurran olgetan ba klase askotara olgetan gaiñun, Sasolakoape etorten sirean da...

Olgau, arriekordetara da igitren, soka da, txirikelan da, potxolara intxurrekas da, orduen intxurre asko... da, olan...

YENTILEK (Juan Solatxi)

Ori yentilena?

Serean, ba Untzetapikun ifinten auen kadera bat, da beste kaderea Uriondo ganean, da uredaten auen an a, errotea daoen lekuen, Elorribitako errekan uredan. Andiek! O! Gixontzarrak!

Orrik, aspetan da kuetan sartute bixi sirean...

Hemen lamiñak serean oten sirean seguru, Etxasora doan bidean, Ametzatik i, andikora.

Serari, Antero Amesolakoari, an a, sarratuko Seberioganeko ondoan, urtetan otzien seguru da:

- «Kendu ai, kendu ai»

Onan txikitxue ta, _kendu ai ondoti_bai te...

D'atoan bera baño andiagoa. Da bildurtute Amesolara gixajoa.

ANBOTOKO SEÑOREA (Dominga Iriondo)

Anbotoko señora, or, Sasolara be kandela berdeakas da urtetan otziela ta, bai, olangoak entzun nindusen. Ba, nos urtetan otzien, ba olango detallarik estauket akordurik, baye bakisu nok esan osten ori? Orren, Lusiano, suk esaiñun esotuko baye, au, koxea, Ermojenan, orren amen neba batek esan osten, bai Sasolan urtetan otziela kandela berdeakas da kateape tarras.

BAÑUTZEA

Iturrie, ur gasidune, orrexen etzean ortxe ostaien, ortxe, soloak, bealdeti tauken ortu satitxuen. Oin tuberie imini otzien erre kara da, ori pixue ifini aurienean or in aurien gero eskusaue, an a iturrie on san lekuen. Nos arte on san bañutzea? Ba, gerrea akabau arte.

Da bañuen jente asko, asko oten sisan, gaur emen aista bape antxe onda, Gesalگوikora yoatesan ba gaueiten, da emen bañue artu goxean da yoatesan ara.

Emeko ure askok eroaten aurien gastañak egosteko, kantinekas da etorten sisan, botillakas da olantxe.

AIBELABEKO BESTE-MUNDUKOAK (Kaietana Goikoetxea)

Ba etorri sen gaubean amabitinguruen edo d'entzuuen katea sarata bat, da katea sagata ori gero ta urrago ta gero ta urrago ta gero ta urrago iten yakon. Da sustu andie artuen, baye bidearloan katea(k) tarras direla, kateok, da estakipa ser ixingo san, baye sustu andie artu uen.

Da, or mendietan sustue askok artutauen. Andiek ixingo sirean (yentilek), ara, estakinik.

Aibelabe bakisu non daoen, ba antxe urtetauen atxen ganean, atxen erdi erdien, argi betek, argi asul-asul betek, da, se eteda, se eteda, ba, intzentzoa isingo ete dan, da olan gentea ser pentzau estakiela.

Anbotoko Señora, saspi urte ote san Anboton da saspi urtean Gorbayen, esatauden, Gorbayeko Itxinen.

Lamiñape, Iberrondo errekan oten i sirean, da, area, estait selangoa, urregorris-ko aginekas San Juan egunean yayoko sekorrakas itauden errekea areatu, da olan lamiñok tragetan situesan seguru, bai, urregorris-ko area-aginek, da sekorrak, baso edo erri sekorrak biek San Juan egunean yayokoak, aikas areatu itauden errekea laminek (g)altzeako.

ZEBERIOTIK BEDIARA (Gregoria Goti)

Guk se iten gendun? Ba Elordin bisi te ba gero ba ardietara ta ardiek aukiten gindusen, auntzepe bai da ba baserriko sirean bixi, baserrien...

Nora yoaten gaintzesan?

Ba gero Elorditik Gorbayera bija asko, iten gendun, an Orosko mendietan ardiek eta auntzek, da beyek, ganaduek, basabayek, da orrixekas bixi...

Da Elorditik mesara, parrokiere. Erromerie ixitesan orduen Undurrara ta erromerien...

Da gero, ba Lemoara etorri, ama il sen, aite be il sen, il yakun, da gero Lemoan aistia, a be il sen baye, gero Lemoara etorri da Lemoan bixi.

Da Lemoati Kolasiñora etorri, krida, krida onintzen ni ortxe bean, urte bi terdi inendusen.

Da gero ba eskondu, onaxe etorri ta ementxe bixi, eskondu eskero ba ementxe bixi gara.

Eskondu gintzesan orduen Yaurire yoan giñean. Eskondu gintzesan Yaurire.

Da gero eskondu sirean osabape ta aitite ementxe bixi sen de _«neure etxera etorri beosue»_ iten auden, neure etxera... da gupe, an baño errenta txikerragoa dauku te... yoan in biu»...

...da ba berrogeta amabi urte ementxe...

ARIMAK PROMESAK BETATUZ (Dolores Artiñano)

Seberiogango ermitan portikure yoan i sen eskeko bat, lo gaubean. Da gaubean lo daoela, desoran, etorri i sian (ei ziran) seguru, barruntau i ausen berbalotzak. Da berak, itxartu in sen, d'esan otzien:

– Jesus, Mari eta Jose! Ser dator emen?

Da besteak esan otzien:

– Gu gara Purgatorioko arimak, da gatos gaure penitentzie kunplitan, gaur leku betera ta biger beste leku betera, elexarik elexa, ermitarik ermita.

...D'esan otzien:

«Gaube gaubeskoentzat d'egune eguneskoentzat». D'emen gara mille t'estait seinbet arime gaure serak, promesak betatuten.

SORGINDUTA HIL EZINIK

Uriondon egon i sen bat sorgindute. Da sekule es i sen ilten, da sekule esan (ez zan) ilten, d'eroan otzien abadea, elexakoak, il daiten da, elexakoakas yoan san abadea da, a abadea ikusi auenean elexakoakas da... bentanako marko ta gusti suten, garretan urten i auen.

Da gero inteirrue be in bearriotzien kajan arrietausela.

ITARGIKO MANTXAK

Elexakoak, yoate(n) sireanean, parau bearrixitesan belauneko. Da bat yoan san labasuiteko ota kargeagas. Da ota kargeagas doala esan parau belauneko. Da gero urten auen itargien ota kargeagas kondenaute.

LAMIÑAK (Joakintxu Goti)

Lamiñan kontuek, lenago Gostuko atxean kuoba batao es, d'an sartzean siala, d'andi urtetan aiela da erre kara uredaten ara bera ikusten aiesala. Da gero ba aintxe, gero orti, estaipa nik, nikeao estakit orixe lanaoko sarrak esanekoa baño.

Bai, orrasie galdute, serean orrastuten kanpora urtetan aiela atxean barruti, da gero orrasi ori estainik, ara erre kara datosela be galdu audela ta gero a topetan, orduen ikusten audiesan ondo, urrean, genteak, orrik lamiñok.

ANBOTOKO SEÑOREA

Anbotoko Señorea, estaipa nos pasetasan. Ori otesan urterdi, urrean, iten auen ala urte bete estakit, alde batean, da gero bestera paseta(n) san, urrean, suten.

KARAUBIEK (Felix Maiz)

Karea, karaubie, eitaurien, esan bea da, inguruen soiek aterata, soiekas da igoal itaurien esta, eta gero itesan, batzuk otea ebateuren da bestobatzuk egurre, egurre be sartzean san askotan.

Karaubiek, beste batzuk, serekoak, kokagas sertzean auresan beste karaubien yasekoa d'iguala, kargau be igoal itauresan esan bea da, sereti. Emen Barbatxaon kokagas itauren se or e ba esegoan inguruen otarik. Koka da iketzari apartetotzien ser bat.

GASTAÑEA

Gastañeari gaxoa etorri yakon, es auken ak e sereginik, gaxoa etorri yakon, da dana de reo eroaten san, seinde ba gaxo batek, bateri uyak daroana letx arloan, gaxoa etorri sen.

Lenago gastañea asko, puf! gastañea emen, gastañea emen, Jesus, Jesus gastañea! Emen egoan etzea, andie, esetu sendun a etze sarra? Esendun esetu? Koño! Terriblea. Aren salan iños ikusi odas nik, sakuepetetan onan gixonan garrirañoko lodi salan botata.

Gastañea etzean yateko ixiten san emen, baye eroan itauren erosite eroatauren, esan bea da, etorten sian konpradoreak, da gastañea eroatauren, baye gastañea da gause bat, ona.

Emen oin esangotzut au, au gitxitaki, emen serean, Gesalen, suk entzutea aukosu, ur gasien e bañutzea egon sala, d'egon san, d'agas uregas egosi esketiño gastañea gosoago, da, apurtu esan iten, da bestera, apurtu iten da, sabaldu iten da esta, d'agas oso osoan oten san eta ixiten san gosoago, d'esauen bear gatzik.

LIÑOIA (Juanita Amorrortu)

Liñoia ereiten gendun ba semendien edo, eta gero a liñoia eite san atera, maitza edo estaipa, gariegas naste antzean edo...

Da gero a liñoia eiten san sabaldu landan, apur bet e bigundu daiten, iñontzean, aurién edo. Sabaldu, seinde, garie iten san moduen eskure ebagite.

Gero a bigunduten sanean, eiten sisan pollak, d'ekarte san etzera, d'etzéan labasue inde gero labea ya epeldute daoela, eite san an sartu.

Gero an apur bet epelduten sanean eiten san trangea esaten yakon, estakit, onango kadera biges, trangea esaten yakon goiti bera kadera biges, trangea esaten yakon goiti bera joteko egun bet eukitauen, asta ta gusti, d'agas ite san jo-jo, da ganeko kaskarea aukena, dana kendu.

Da gero, olan sertuten sanean, otesan beste espatea esaten yakon egur bet. Ain ganéan imini ta besteagas eitesan yo, d'eitesan bigundu.

Ori in orduen, gero sarrantxatu ein beasan, sarrantxea, bai, olan egur beten aginek eukesan, onan atzamarran tamañuko lodiek, bostasai edo geao... d'an itesan sarrantxatu, ite san yo fin-fin imini.

Da gero itesan irun, otesirean makinatxuek erruda bategas, kaderakas ereiten yakon, d'itesan firue.

Gero firue inde gero in bear ixite san matasea, lau kuadruko ser bat, an itesan matasea batera ta bestera.

Gero gobadan garbitu, gobada bidiru bai sikan e errandonean ite san gobadea. D'apur bet bigundu te suritu be ite sirean. Da iten sirean gobadan, igero esaten yakon gobadeari.

Gobadea be errandonean itesan, es oingo moduen lejiagas da olan, errandonea, barrieka ixite san, puntea kendute, d'an itesan igero, inguruti iminten yakon, barruti e, ixera bigundu batzuk edo, besteak mantxau estaitesan, d'aspén egur me batzuk suloti ure pasau dakion.

Ure botaten yakon goitik, da gero ixerak ite sirean misasko ixerak, erriko misea esaten yakon, etzean auleruek telea itekoak.

Da gero andi atera ta itesan arildu, da, arilok in orduen preparaute egoan aulerueri eroateko.

Gero, aulerue egoan Dimen, lenago begoan Seberion baye, aulerueri «Txanke- rri» esatotzien, an elexa barrie daoén biximodu biko etzean bixi sen, da erre in sen a etzea, da gero estaipa nora yoan san...

Gero Dimen egoan, eta Dimeko aulerue etorte san abixaute d'etorte san mando bategas, d'eroaten ausen arilok ak, d'ekarten auen telori iten auenean, telea inde, ixerok eta iteko...

D'orrik ixerok in bear ixiten sisan, ori esan dune, jabonau da errandonean igero, lelengo ur epela bota, gero ereñotzagas irikine eta usain gosoa artutauen...

ANBOTOKO SEÑOREA (Asensio Beldarrain)

Anbotoko Señorea, daos antesedenteak, sainde gure pastoreak, enbrape, Elorribikoak, biek aistak... saspi urterik saspi urtera pasetan sala, da, Anboton iten situsela saspi urte da Lekandako kueban beste saspi. Da gaubetan askok ikusten situsela iluntzetan da gau-garrak saspi urte pasetan sian ingurumarien pasau iten siresela.

Orritires egiek. Gaure familien artean pasaukoak.

JENTILEK UNTZETABEN

Untzetaben egosela yentilek, d'andaos arri bolak, yentilek altzaukoak, txabolea, da yentilek sireala bekokiak aukiela begie, da kokotean bestea. Da bat egon sala tuertoa.

JENTILE ETA PASTOREA

Da Oroskoko pastore bat baten kuxau in auen da barrure eroan auen, d'aukesan iru lau ardi an barruen, txabolan. Da txabolan aukesala, auken sue inde, d'auken burruntzie surten berotuten, se lenago burruntzie okelea sartu baño lenago berotu itesan kontajiorik esetako txarripalego.

Da yentile parau sala lo, da yentile lo parau sen orduen tuertoa sana les besteti, kokoteti sartu otzela Oroskoarrak (burruntzia).

Da barruen ebilen gero a kuxetan, baye, esin yoan. D'ateak aukela berrogeta amar arroako arri piesea barrutik iminite.

Da gero a sertute se in auela, an lantzean bat ardie(k)tx(y)oaten yakosela d'ardiekuxetan situsenak eskuetan aidan botaten situsela urrun auren usen da gusti.

D'ateiko ardi narru beten barruen e gixona be yoan sala da kuxau ta botauela, beragoko pago baten egoala eskegite paraute, ba, an, katigitute egunen bidiruen grillistu beten. D'Oroskoko jente gustiegoala arantza yoateko bildurregas.

KASTREJANAKO ZUBIA (Jose Mari Lasa)

Or Kastrejanako subien pasetasan ba errekan bestekalderdien, errekea dao bastante asitxue be ta, bestekalderdien egoan iturrie, uretan yoateko da

neskato eleganteen bat egoan ba, iturrire yoan bear isitauen egun gustietan da gaube ilundute sarriten, ba, bearrak edo etzean da, ibilite, ba, ixin sen yoan goxeti te ba yoan bear ixiten auen, da ofresidutzen deabrueri: «arimea emongo neuskio deabrueri ementxe subi bet itarrik». Da deabru orrek e, berbas e, sertutzen ba: «ingotzut subie emoten bostesu arimea» ta «emongot-zut». D'asisirean gaubean arimetako kanpaia(k)tx(y)oorduen subi ori iten deabruok eta estaipa seinbet sirean, nire amapadaki ori, akorduen dauko, baie saspi arroa eroaten i ausen koxoan batek, deabru koxoan bat i egoan da saspi arroa eroaten i ausen subi ori iteko. Da neskatori geroago ta estuago, geroago ta estuago iten aurien da neskatori geroago téstuago iten yoan sanean ba, ixinauen sertu, t'etzekoape estutu sirean da yoan sirean abadeagana ser pasetan dan esaten. Da subi ori ya aukien akabetan edo ya bastante abansaute, da ya bastarrok iten edo pasamanosak edo ba serok atzen atzenetan da ba goxaldea, laurek edo estaipa se ordu te, neskatori be estutu sen ba il in bearrauen da arimea emoteko deabrueri. D'orduen ba, suk u yakingosu, kukurrukuek, ba entzuten badau beste baten kukurrukue goxetixugo ixin arrik gaberdien be kontestau itotzo, D'orduen e ba inaurien i, kukurrukuen kantatorduko esanotzien ingo dauriela subie da abade orrek, ensegida akordau sen ba, «emen kukurrukue ifini biu kantaka, sespabere estao sereginik». Da kukurrukuen kantori ba se inauen e: «kuuukurrukuuu!» abadeak in, da: «eses el gallo negro» d'abadea sala esangureauen da besteok: «siga». D'abade orrek atzera be: «kuuukurrukuuu!» da; «ese el gallo negro» alante! Da, atan, irugarrenes in auenean, kukurrukuek e gorriek, in auen otan egoan lekuen, kortan: «kiiikirikiii» kontestautzen da: «eses el gallo rojo, ya emos terminao».

D'orduen enbrori be bertan itxite, neskatorren arimea sertu barik eskapau i aurien deabruok eta arri beten faltan parau isen subie.

GARIA (Teodora Uribarri)

Untxe da semendie, eta gariek ereiteko denporea, eta makinan be asko ganaduekas, baye, layetan, layetan lau lagun yoan da, puntan bat, areri esaten yakon, soparrapi, soparrea, osea ke atetan auen artes barik, onetara, eta gero ba garie eraiten gaidun, atxurregas a dana pikau, a ser gustie, a lur gustie, builtau dune. Gero imini asatzak, da gero garie erain.

Eta gero ganaduek kuyau, bustertu, d'eroan, d'aregas a dana pasau eta baite eskiñetati babatxikerra yateko udabarrien norberak, nai ganaduek.

LAMIÑA ETA MUTILA EZKONGAI (Magdalena Bengoetxea)

Egoan a mutil bet, nobie elegantea, mutile be elegantea, biek. Da b'ebisen ba formal eskondutekotzat. Da lagunok esan otzien ba se:

- «I, mutil! Bakik nogas abilan?»
- «Ni nobiegas, nogas ibiliko nopa?»
- «Baie ori nobi ori selangoa doan badakik?»
- «Oño! ba besto batzun modukoa, neskato bat».
- «Baie ori ba dok lamiñea».
- Lamiñea? Saosie ixilik, neskato eleganteok eta.
- Ba begituyok ondo anketara da ikusikok selan yaukoasen patoan antzeko anak a uger iteko moduko sera, teladunek. Antxe igirrikotzek ensegida.

Se lenago sirean moduen gona luseak, ibiltan sian soruraño, ba esian apenas a ikusten ankarik e badaukie be, da orregaitipa esotzen iños ikusi ankarik. Eta fijausen da fijau senean, d'asi sen pentzetan, eskonduteko laster da gero olan bere burue lamiñeagas a, persona txar bategas dabilela... da, ba, disgustuti il in sen.

* * * *

Lamiñok, Saldaingo kueba baten egosan lamiñok, ba nik entzutea dauket e Olarreko etzera yoaten siala Saldainen. Da ba bapaño geao. Da gero mutil ori ba «orrek esan dauen moduen»? esekien nobie lamiñea sala da Olarrekoa yoaten sian orrasieske, se aureri kendu itotzien Olarrekoak orrasie. Ta yoaten sian eske ta:

- «Olarreko neska, ekana orraska»—eskatuten iotzien.

Da gero mutil ori ba ya ikusi auenean sera dala, lamiñea dala ba olan entzuteatati te, ausokoak eta esanda, da konturatu sen da mutil ori disgustuti il in sen.

D'eroan audien entierruen, baies atautan, eskillaran. Da kapea bota gurotzen ak (lamiñeak) baie lenago elespeti kanposanture yoaten sian baie abadean partes sartu sian arin barrure, elespean itxi barik maien ganean, sartu situen arin barrure. Da lamiñori parau sen irritza baten.

Lamiñea-p-ota in gurotzen elespean kapea arimea eroateko baie besteak esotzien astirik itxi. Se intierruen yoan san ostaien segun itxurea. Se lenago bakisu gonak andiek eroaten situesan enbrak, lamiñape eroango situesan, nik lamiñarik estot ikusi te. Da kaparik esotzen bota esotzien itxi te. Da beitisu, entierruen be yoan e! (lamiñea)

JENTILAK (Juan Akesolo)

140 URTEKO YENTILE

Yentil bet egon san aun da berrogai urtekoa, da begie sabaldu barik egon san ainbeste denporan.

Begibepakarrik aukitauden bekokien erdienda laguneri esan otzien:

– «Auxe betasal au altaistesue»

Da, aun kinteleko palanka bategas sabaldu otzien begie ta esan otzien:

– «Untxe ikusi yoat berrogai urtean ikusi etxoadana».

UNTZEBATEN YENTILEK

Untzetapikun egoten sirean yentilek, da Untzetapikun kadera bat imini da beste bat Mandoin (batetik bestera 10 kilometro inguru) da, Arkulandako arri-pausutan uredaten auden.

Da Untzetapikun, Untzetabepen daos yentil-bolak. Ekarri audesan Miraballese-ra, fabrika barrire bidiru, da besto bat egon san Aldeko Ziprianon kortan, da, oindiño oin bost edo sei urte Arri Anditi Atzabalerako bide asprien egote ixinde bat, alango yentil-bola bat...

Untzetapiku pikuen dao barres atxean lekue ta yarri leku moduko bat. Da inguruen dauke yentilen balkoya esatotzien orma bat einde.

YENTILAK UNTZEBATEN (Zipriano Etxebarria)

Yentilek, Untzetabeti Mandoire pelotan itaudien da gero andi suntu sirean yentilok, urtotzien LAÑOAK, da lañoak unten otzienean:

– «Gureak in dau, akabau de»

Orduen suntu sirean yentilok, akabau sireala.

.....

Arri-bolak bost edo sei arroakoak, karretillan ekarri gendusen Kallera (Miraballes, «Kalle» da Zeberiotarrantzat) eroan gendusen, kareatxeko arriek sian. Untzetabepen begoan txabola bat, yentilek inde. Oin be badao errastuen bat. An aukien txabolea, an dao atxa ebagite. D'orma(k)p(b)egosan bastante sertxuek. Oindo akabau baritaos, oindo markataos.

ANBOTOKO SEÑOREA

Anbotoko Señorea garrrrretan yoan san orti, ortixe sereti pasau sen. Gu, or, iketzegosten on gaintzesan, bai, Aspitarten, Dimeko atxera txispotztztztzean yoan san garrrrretan. Nauk ikusi naindun. Aspitarten, or, iketzegosten on ginean, urte asko da, onduntxe yoanintzen ni soldadu. Da gaubean yoan san sssssien. Gu, or on ginean Felis da Lárrondo d'irurok, irurok ikusi gindun.

LAMIÑAK (Damiana Etxebarria)

Selan lamiñak oten sirean or erreka tarrotan kaskatera urten da orrastuten, da, esin ausela iñokendu. D'askenes enterau sireala San Juan egunean yaioko sekorrak, parejea, ein da, estait selango tragesa esan audien be, ara, enas

akordetan ointxe ondo, ein, d'errekakustiek arraspetako esan otziela ba kenduko badire. Da, in inbeadaudiela orixe t'atzenean e danakendu situesala lamiñok.

JENTILAK

Da ba jentilena barris i jentilek emetik ibiltan siala bai labeak errekistetan da, artoripadao labean, labean kuiute eroaten da orreik i gausok kontetoskusan. D'orti Untzetabeti Mandoire itaudiela pelotan da bolan, da bolak, gure Felipek, nebeak, Untzetabeti Miraballesera bajatu situsen. Selango bolak! baye ederto inde, seinde petotakarbi garbi daosemodun. Da kapritxoia usabak e Miraballesgoa, len egoan usaba, surok e estosue akorduripe auko, ori Poberrenak, bajetako. Da gixonakas yoan da bajatu situesan Miraballesera. An ixingoire, oin erre kara bota baitues be estaipaie.

Da, ba, olangoxe gausak, besterik ser dakipa nik orrinik... Personajeak segun esataudien, andiek, da begi bet. Da nik estait entzunde badauket emeti be (kokotera eskua eroanaz) beste bat aukitaudiela ostaikoa be ikusteko...

Ibili, gaubes, orrikaubes, egunes esisen ikusten e arean olangorik da gaubes ibili ba sulori-sulo bastarra(k) topetan gosea aukitaudien seguru edo yateko jeneroa topetan da esataudien ibiltan siala gaubes.

ABADEGAI BAT ETA ANBOTOKO SEÑOREA (Txomin Aretxaga)

Anbotoko Señorea bisi zen Anbotoko kueba baten eta kueba orretan sartu sen abade iteko egoan bat bere estola ta gusti eta sartu sen barrure ta barruen ikusi auen (Anbotoko Señorea) eta barruen ikusirik eskatutzen ure, da urori aterotzen urresko basu beten, urre gorrisko basu beten eta inotzen krutzen bat eta esan otzen:

– «Urteisu emeti eskuetan daukosun de gusti...».

Eta urten auen. Aurrerantza sartu sen abadegi ori de atzerantza urten auen Olaetako batek, Otxandiotik albora dao Anboton aspian.

ERROTARIA ETA BERE ALABEA (Karmen Larrondo)

Errotari beten alabeak i auken ba montoi andie galtzue edo sertuteko esta, garie, galtzue asko seguru i auken. D'agartu i akon esaten e erregea edo batenbat:

– «Niges eskondu gure badau alabeak, orri(k) montoiotanok urre imini beosus».

– «Baye ori gatxa da sano», da munduen ori ingo laukenik balego da, negar da negar asi i sen. Gure, erregeagas eskondu te, negar da negar.

Da negar da negar daoela, agartu yakon ba baten bat, estakit nor ixingo san da, esan i otzen:

– «Segaitik negar iten dosu?».

– «Ba erregeagas eskonduteko onik montoyokustiok urre, d'ori isilitikixin».
D'esan i otzen:

– «Onik montoyokustiok urre bolbitea gure bosu naukiminikotzudes urre, baie lelengo semea, matrimonioan daukosune nauri emon beostesu».

LAMIÑAK IKATZ-EGOSTORDUAN (Ignazia Salzedo)

Gure aitek, emekoak esaten yoan, or Atxondoko trokan, suen aite defuntue ta biek txondorra egosten bai... A(k)p(b)enetan kontetauen. Da txondorra suen da txondorrari betegarriemon bear. Da txondorrari betegarriemoten asi sianean esatauen agurorrek, suloan irrintzak urten i auden seguru, irrintzak suloan da aurek esan iotzien arkaleri:

– «Lamiñatosak, lamiñatosak, gurrekue gaur».

Da txondorra betegarrieske, txondorra betegarrieske, garrak itzelak garrak itzelak, d'urten in bear txabolati da:

– «Lamiñan irrintzatosak».

Da biepietara, esaten auen, agarrau bearrotziela txondorrari espabere txondor-
rrak erre in bearrotziela ta.

Txondorrari betegarriemon d'alangonbaten txondorrari tapauudenean edo lo-
tuudenean, erresau, ta lamiñok orduen ixildu isian, esatauen gure agureak.
Da guk, tentau iten gendun e: gusurre ixingo dala ori, gusurre!

– Gaur egun santue yaoan modun, irrintza baten suloan, irrintzak eta lamiñak
soasen da txondorra apurbetegaiti an erretan yakuk. D'errestan asi gintzoasene-
an, da betegarriemon, estaldu soasen.

KABALLOAK-IRRINTZAK-KATE ZARATAK

Bestobaten be esatenauen, besto baten be, Ereñoti etorri bera gau beten,
d'an Gabeardatz esaten dotzun Olarreko selaiti, andi bieti gora, gaubilunabarra,
ya ilunabarra, da, ilunabartute, gaube ta, kaballo bandea kaballo bandea
alboti, segidu iten iotzen, segidu, segidu ta segidu, burriña sagatea, burriña
sagatea ta, kaballoak, irrintzarik eta.

Berak arin –esanauen– baye besteak arinago iten iotzen. Berak arin baye
besteak arinago.

Da gurea kaderas ajile san, da onan, «iiiiii» iten auden seguru te, burriña
sagatea, burriña sagatea...

Murtxoango landara gora eldu senean, bera kuyetako kaballorik es i egoan
seguru.

Aldendu i sian kaballook, ixildu i sian seguru.

– «D'aipeste mundukoak soasen, aipeste mundukoak soasen! –esatauen. Erresau, erresau! Erresaurduen desapareaidu!»

JENTILAK GORBEIAN (Simon Goyoaga) Zeanuriko-Zeberiora ezkondu

Supflaurren, Gorbeyen, Anbotoko Señorean kueban aurrian egon sirean andragixon bi ardiexagoten.

Etorri yakon yentil be(t)k(g)ixonagana d'esan otzen beragas, jentilegas, yoateko. Da kueba barrure eroan auen. Kueba orretan askeneraño iñor esta sartu. Kandela ixituegas sartu eskero, kandlea amatetan danean, arnasean faltan urten in bea dalako. Da erreka bat eta ikeragarrisiko maiek eta ei daos an barruen.

Eta kueba barruen yentilek esan otzen: «Ire aitek olango iketzik iten yok?». Da gero esan otzen: «Artik!» D'arturduen kunturatu sen pastorea, amasaiko ta aun erleko gorriek sireala.

Da esan otzen yentilek: «Artu ik auk (g)uroan beste, baye arin, usabak ixartu in biar yok eta...»

Asi sen orduen pastorea kolkoa ta boltzapetetan alik etarinen, da orretan daoela ixartu ein sen usaba d'orduen galapan asi sen da deabrue bere atzean. D'atxerik atx bidearloak in de gero Oroskorantza, bidian Olarteko kanpaiotza entzun aurién. T'orduen yentile geratu in sen.

Pastorea salbau in sen, se yentilek esin auen pasau aurrera kanpaiotza entzuten san lekure. Da pastorea salbaute ikusi auenean, yentile(k) maldasiñoa bototzen. Eta olantxe yaso san. Gero aren pastorean etzean eta bere ostaioken artean egundo esta faltau esbearrik.

ANDRAZKOEN HITANOA ZEBERION (Ignazia-Errosario Salzedo)

Kartori kuxau yostanean esan yostan se:

«ba berak e lagundu bagauntzena bastante ogeto ongo soala»

– «Bueno, gau(k) lagunduko yotzune barari?»

«Ba mutil, lagundu yata al ixin yunean»

«Lagundu? Niri nok? (hemen txorigorri bat botaten du eta errespetoz ez dut transkribitzen)...»

Da geaokobarik:

«Errementauko al dona atoontan»

«Auk ingo al dok, esa ñauntzan, d'esas bete dirus? Kostauko yata un betetan emetik aurrera, andienak in dosak, esa ñauntzan».

– «Bai, un betetako tertzio txarrok»

.....

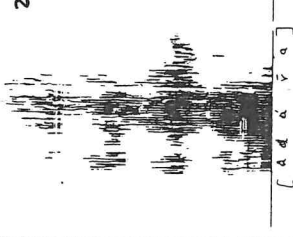
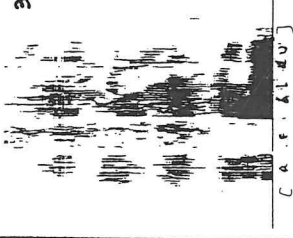

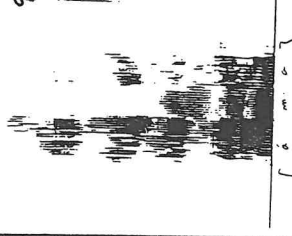

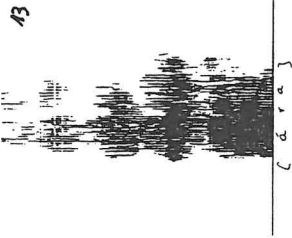
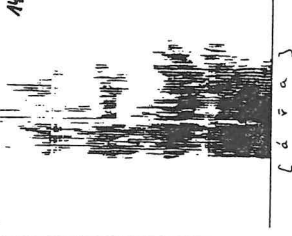
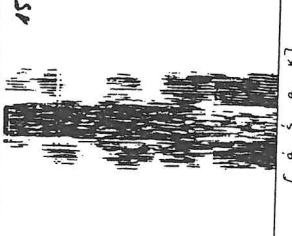
I, un Karmen ibilikona ondo!?

«Karmen, oin be bearren yabine ba...»

Alboko etzeti bearrerako lagun onona. Etzean dona estorbue txarra. Etzean txarrie askarrie ta etze gustie atzitude ta itxiyotzesena ta, ba niri andi balkoiti esaten e errekogidu beakoyule baten batek eta, bai, errekogidu? esa ñontzan, nor errekogidu bayana gurean gau gausena gu errekogitako moduen!

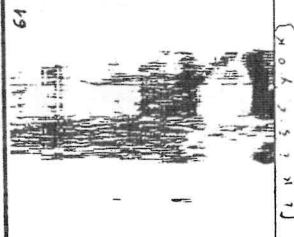

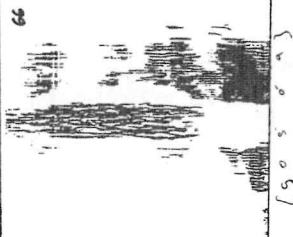

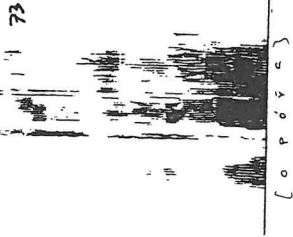
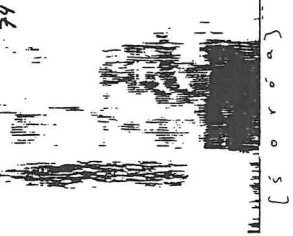
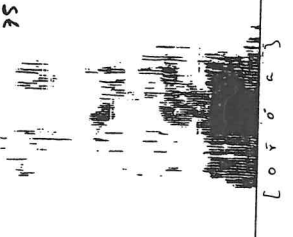
12. SONOGRAMAK

1 [a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z]	2 [a d d d v a]	3 [a e f h i j k l m n]	4 [a b c d e f g]	5 [a k e f a]
6 [a j a]	7 [a b c d e]	8 [b a k o]	9 [e m a]	10 [k m a]
11 [b g o c a]	12 [e f b l]	13 [d e a]	14 [d e f a]	15 [a s a k]

<p>16</p> <p>[a t a k a m]</p>	<p>17</p> <p>[a s a]</p>	<p>18</p> <p>[a z a]</p>	<p>19</p> <p>[a c a]</p>	<p>20</p> <p>[a y e]</p>
<p>21</p> <p>[p a y a]</p>	<p>22</p> <p>[e b o s z]</p>	<p>23</p> <p>[e d e f a]</p>	<p>24</p> <p>[e y e]</p>	<p>25</p> <p>[e d g e s]</p>
<p>26</p> <p>[p k a v c]</p>	<p>27</p> <p>[e e c m a]</p>	<p>28</p> <p>[e e l e]</p>	<p>29</p> <p>[e f d k o]</p>	<p>30</p> <p>[e m e a]</p>

<p>50</p> <p>[i m e m l }</p>	<p>55</p> <p>[i z z b o a c }</p>	<p>60</p> <p>[i c i a f }</p>
<p>49</p> <p>[s i e e s e n e }</p>	<p>54</p> <p>[i z z b z s }</p>	<p>65</p> <p>[i i i z }</p>
<p>48</p> <p>[i l l z e e }</p>	<p>53</p> <p>[i z z z c }</p>	<p>85</p> <p>[i z z z l l c k }</p>
<p>47</p> <p>[x k e s e }</p>	<p>52</p> <p>[i z z o r }</p>	<p>45</p> <p>[i z z z e z o }</p>
<p>46</p> <p>[x z z e e e }</p>	<p>51</p> <p>[m s s e e e }</p>	<p>56</p> <p>[o s s e m e }</p>

<p>31</p> <p>[e m e]</p>	<p>32</p> <p>[e p a a k]</p>	<p>33</p> <p>[e p e a]</p>	<p>34</p> <p>[b e r e]</p>	<p>35</p> <p>[e v e]</p>
<p>36</p> <p>[e s e s s]</p>	<p>37</p> <p>[e e e d a]</p>	<p>38</p> <p>[e e e e a]</p>	<p>39</p> <p>[e l e s a]</p>	<p>40</p> <p>[e c e]</p>
<p>41</p> <p>[e y o a]</p>	<p>42</p> <p>[e d y e]</p>	<p>43</p> <p>[x b z l z]</p>	<p>44</p> <p>[z r e]</p>	<p>45</p> <p>[i } e m z]</p>

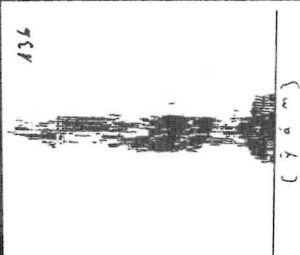
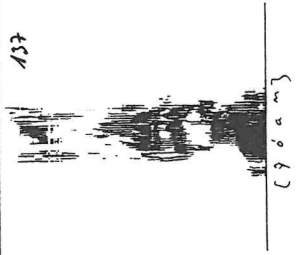
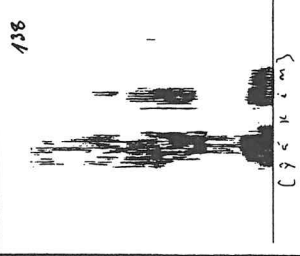
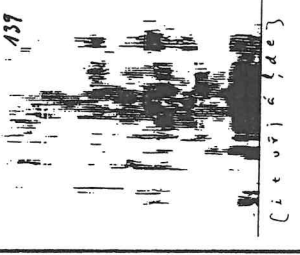
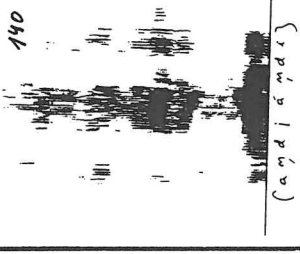
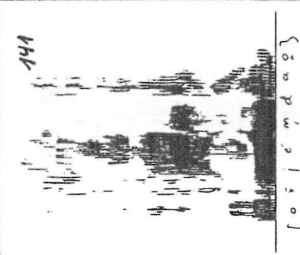
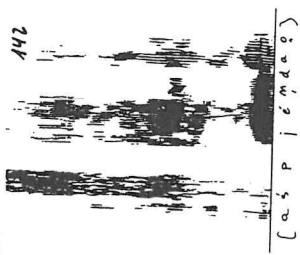
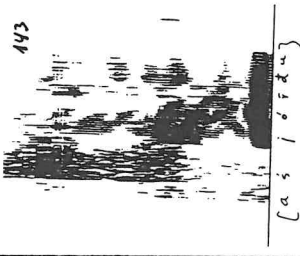
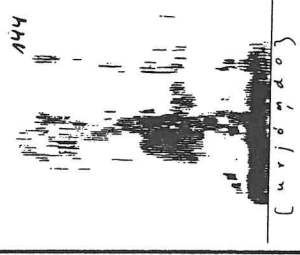
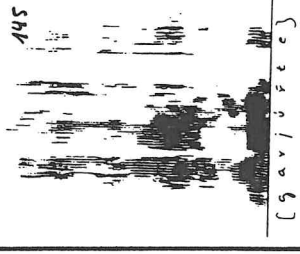
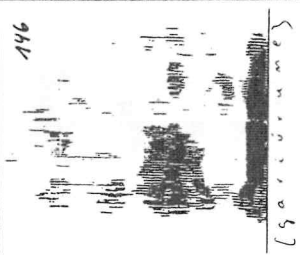
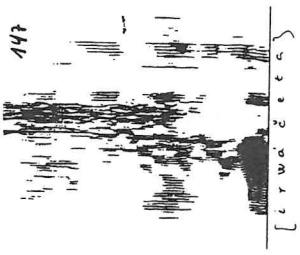
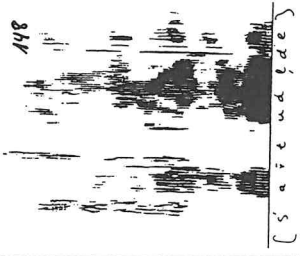
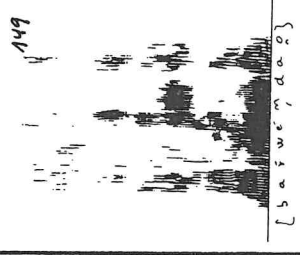
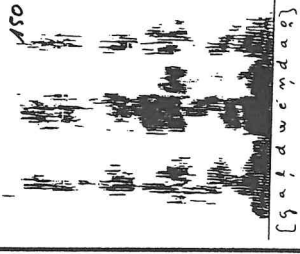
<p>61</p> <p>[ε κ ε σ ε γ ο κ]</p>	<p>62</p> <p>[ο β ο σ ο]</p>	<p>63</p> <p>[δ ο δ ο λ α]</p>	<p>64</p> <p>[μ α μ ε τ ρ δ ο γ α]</p>	<p>65</p> <p>[ο γ λ ε]</p>
<p>66</p> <p>[γ ο σ ο α]</p>	<p>67</p> <p>[ο κ ο δ ο α]</p>	<p>68</p> <p>[κ ο κ ο λ ο α]</p>	<p>69</p> <p>[ο β ο α]</p>	<p>70</p> <p>[ε ο λ ο μ ο α]</p>
<p>71</p> <p>[γ ε σ ε μ ο κ]</p>	<p>72</p> <p>[δ ο μ ο]</p>	<p>73</p> <p>[ο ρ δ ο γ α]</p>	<p>74</p> <p>[ε ο ρ ο α]</p>	<p>75</p> <p>[ο γ ο α]</p>

<p>76</p> <p>[ó e o k]</p>	<p>77</p> <p>[9 0 3 6 n]</p>	<p>78</p> <p>[0 2 6 a]</p>	<p>79</p> <p>[0 c 6 a]</p>	<p>80</p> <p>[ó y a]</p>
<p>81</p> <p>[9 0 a m]</p>	<p>82</p> <p>[9 a 9 u 5 u x u e]</p>	<p>83</p> <p>[9 a d u d a m e]</p>	<p>84</p> <p>[6 7 a]</p>	<p>85</p> <p>[f u e]</p>
<p>86</p> <p>[4 9 e v]</p>	<p>87</p> <p>[9 6 r e]</p>	<p>88</p> <p>[k 6 k u]</p>	<p>89</p> <p>[u k u s e]</p>	<p>90</p> <p>[u e e a]</p>

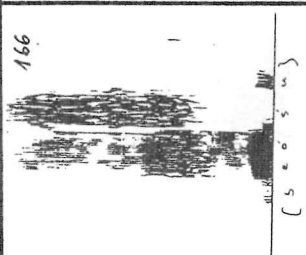

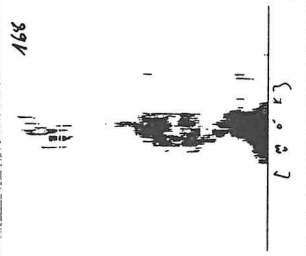
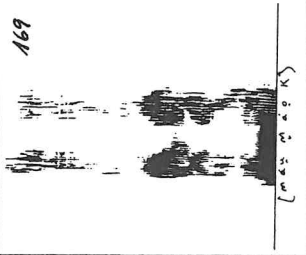
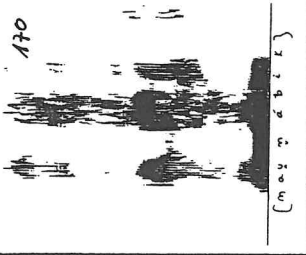
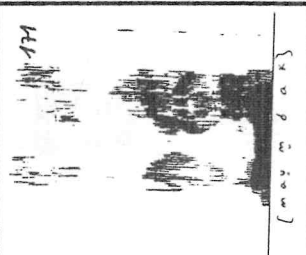
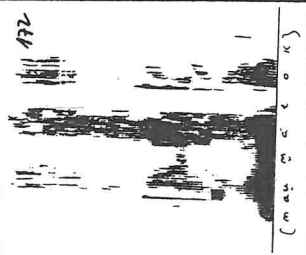
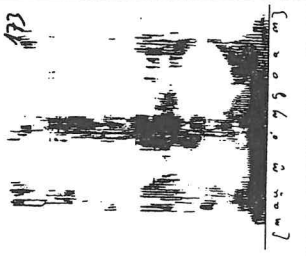
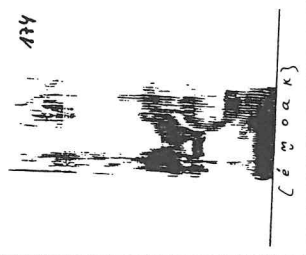
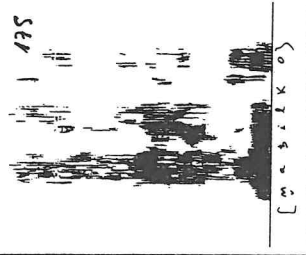
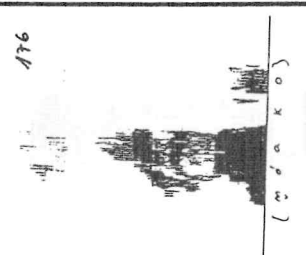
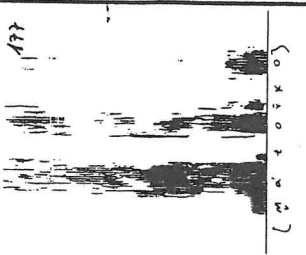
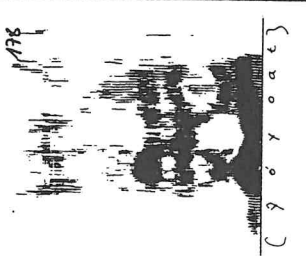
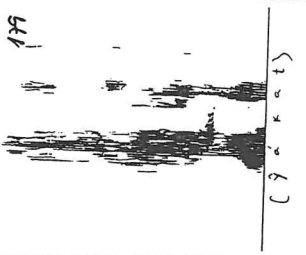
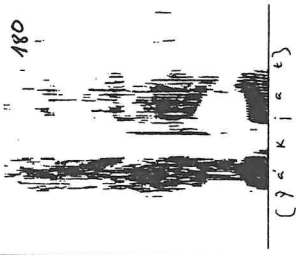
94	92	93	94	561
[u f e a]	[k u b u e]	[u m o]	[u m e]	[s u g e]
96	97	98	99	400
[e u p u e]	[b u v u e]	[u r u s e a]	[u r]	[u s o]
101	102	103	104	105
[s o v e e]	[e e e u e u]	[u s o a]	[e e t u e u]	[b u r e u]

<p>106</p> <p>[u y e]</p>	<p>107</p> <p>[y u e k]</p>	<p>108</p> <p>[e e e]</p>	<p>109</p> <p>[e e e e a]</p>	<p>110</p> <p>[a e b e e]</p>
<p>111</p> <p>[o o]</p>	<p>112</p> <p>[o f o a]</p>	<p>113</p> <p>[a t e o a]</p>	<p>114</p> <p>[m e y d e e]</p>	<p>115</p> <p>[m e y d e b e t]</p>
<p>116</p> <p>[b u r u e]</p>	<p>117</p> <p>[b u r u b e e e]</p>	<p>118</p> <p>[a y e]</p>	<p>119</p> <p>[s o y e]</p>	<p>120</p> <p>[y d y o]</p>

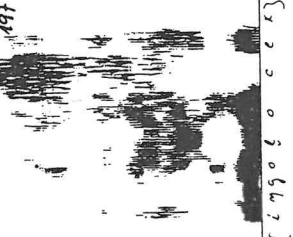

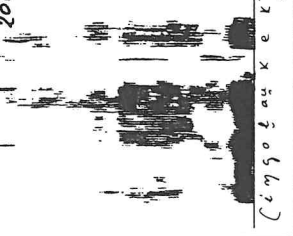

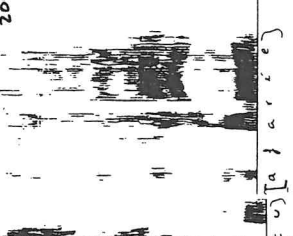
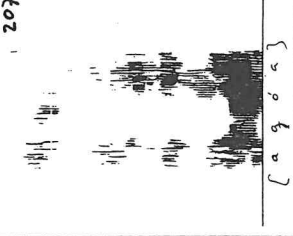

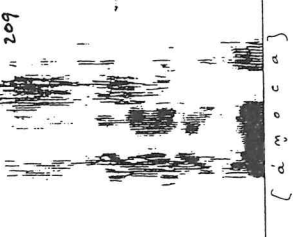
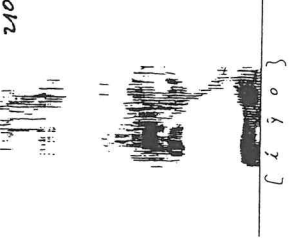
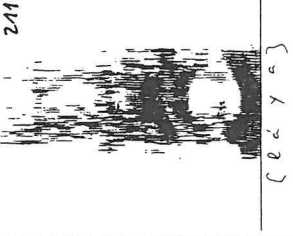

<p>121</p> <p>[o y a]</p>	<p>122</p> <p>[y a s c y o]</p>	<p>123</p> <p>[o y e]</p>	<p>124</p> <p>[m d y]</p>	<p>125</p> <p>[m d y v e]</p>
<p>126</p> <p>[o d a s]</p>	<p>127</p> <p>[s e s]</p>	<p>128</p> <p>[t d s]</p>	<p>129</p> <p>[o i m]</p>	<p>130</p> <p>[s e t o m a]</p>
<p>131</p> <p>[e s o m a]</p>	<p>132</p> <p>[s a s e e]</p>	<p>133</p> <p>[e s i m]</p>	<p>134</p> <p>[e s a m]</p>	<p>135</p> <p>[e s o m e t o v l]</p>

134 (g a m)	137 (g o a m)	138 (g e k e m)	137 (i t u i e i d e)	140 (a n d i a m d e)
141 (o r i e m d a o)	142 (a s p i e m d a o)	143 (a s i o f e m)	144 (u r j o m d a o)	145 (g a v i u f e e)
146 (g a r i o u m e)	147 (i r w a z e e t e)	148 (s a t e u d i d e)	149 (s a t w e m d a o)	150 (g a i d w e m d a o)

<p>151</p> <p>[e s k w o m d a a m }</p>	<p>152</p> <p>[a s t w o s d u k o }</p>	<p>153</p> <p>[b e a s e m }</p>	<p>154</p> <p>[s e a c }</p>	<p>155</p> <p>[g o o m d a }</p>
<p>156</p> <p>[g o o s e m }</p>	<p>157</p> <p>[s e o s e e }</p>	<p>158</p> <p>[b e d s e m }</p>	<p>159</p> <p>[o y d o o s e e s }</p>	<p>160</p> <p>[g o s k o e c e }</p>
<p>161</p> <p>[d a o }</p>	<p>162</p> <p>[g a o s }</p>	<p>163</p> <p>[o s o a }</p>	<p>164</p> <p>[o s o o m d a o }</p>	<p>165</p> <p>[b e o e }</p>

166 [s e o s u]	167 [m a s m o k]	168 [p o k]	169 [m a s m o k]	170 [m a y a b i k]
171 [m a y m d a k]	172 [m a s m e t o k]	173 [m a y o r j o a m]	174 [e b o a k]	175 [m a b i k o]
176 [o d a k o]	177 [m a t e o i k o]	178 [p o y o a t]	179 [p a k a t]	180 [p a k i a t]

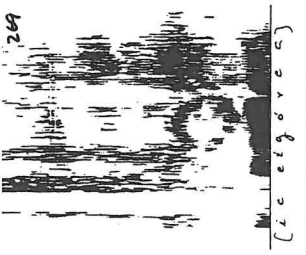

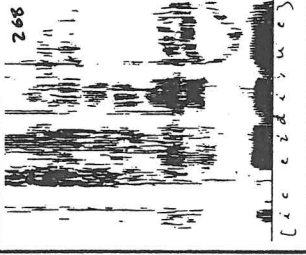
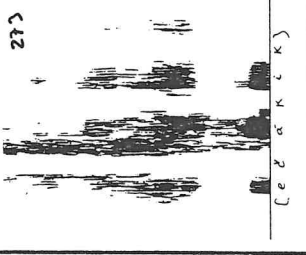
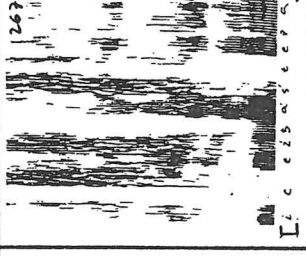
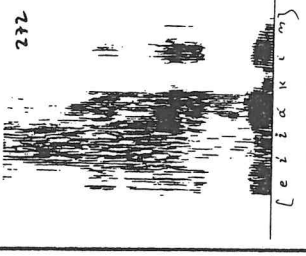
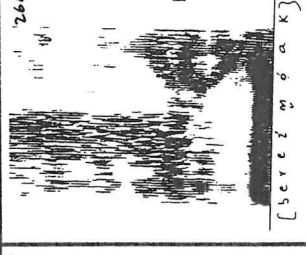
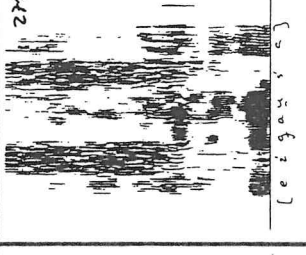
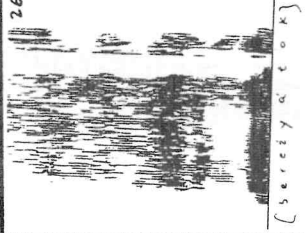
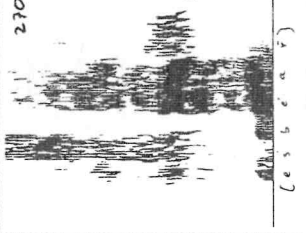
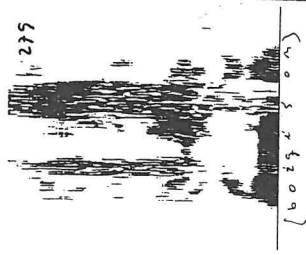
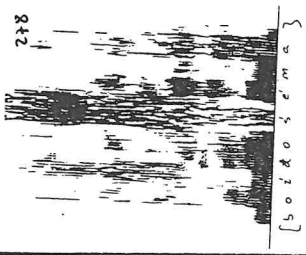
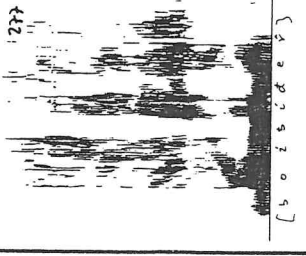
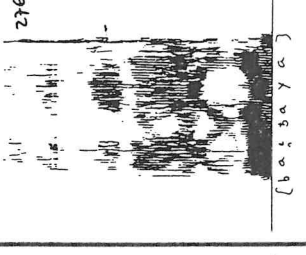
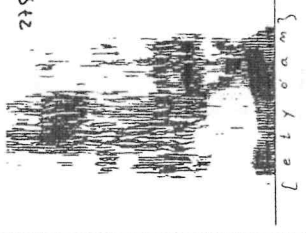
<p>181</p> <p>{ 7 a v o o e }</p>	<p>182</p> <p>{ 7 a v k e e }</p>	<p>183</p> <p>{ d e o a e }</p>	<p>184</p> <p>{ o u n a m }</p>	<p>185</p> <p>{ e e a k a e }</p>
<p>186</p> <p>{ s o v y o a e }</p>	<p>187</p> <p>{ s o v d o k }</p>	<p>188</p> <p>{ s o v y o k }</p>	<p>189</p> <p>{ s o v y o c a e }</p>	<p>190</p> <p>{ s o v d o c e k }</p>
<p>191</p> <p>{ s o v o c e h }</p>	<p>192</p> <p>{ s o v o m c a m }</p>	<p>193</p> <p>{ s o v o m c c a m }</p>	<p>194</p> <p>{ s o v y o c a m }</p>	<p>195</p> <p>{ s o v o c a e }</p>

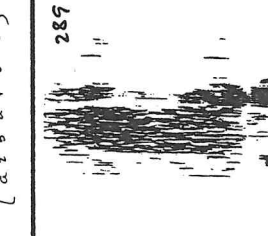
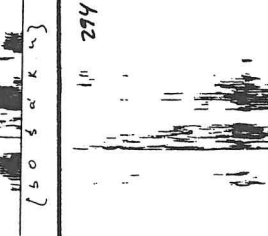
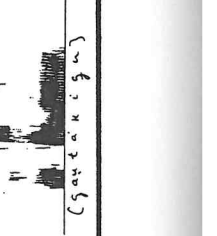

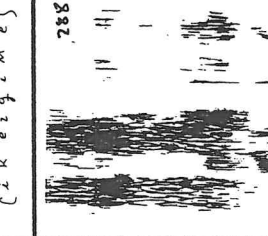
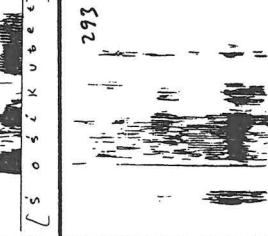
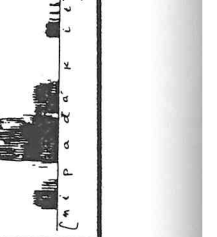
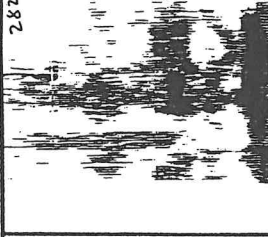
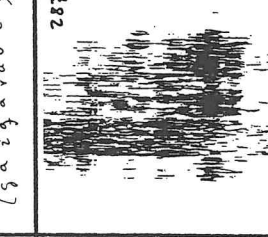
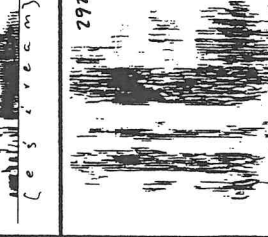
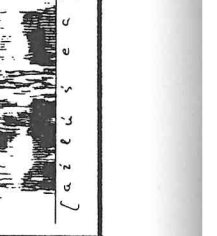
<p>196</p> <p>[279080 c e k }</p>	<p>197</p> <p>[279060 c e k }</p>	<p>198</p> <p>[279070 a y m k e k }</p>	<p>199</p> <p>[279080 y k e }</p>	<p>200</p> <p>[279080 a y k e k }</p>
<p>201</p> <p>[279080 k o f a t }</p>	<p>202</p> <p>[279080 k o f a k }</p>	<p>203</p> <p>[279080 a c o }</p>	<p>204</p> <p>[279080 a t a r e }</p>	<p>207</p> <p>[a g o a }</p>
<p>208</p> <p>[+ 279080 c }</p>	<p>209</p> <p>[a m o c a }</p>	<p>210</p> <p>[2790 }</p>	<p>211</p> <p>[2790 y a }</p>	<p>212</p> <p>[2790 c c }</p>

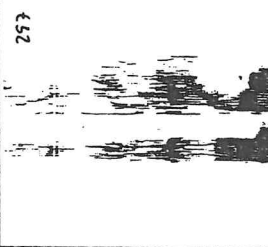
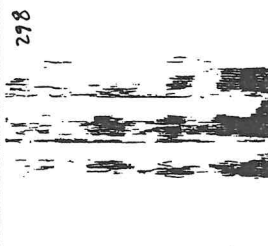

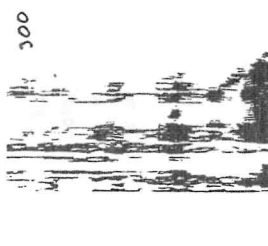
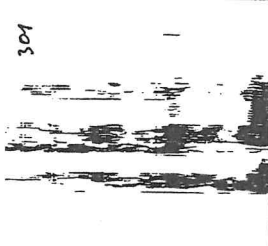
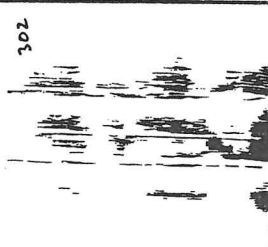
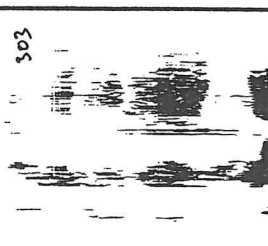
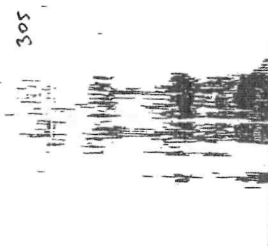
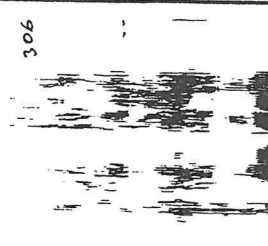

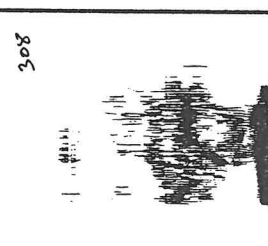

<p>217</p> <p>[a s e n }</p>	<p>216</p> <p>[z m o m c }</p>	<p>215</p> <p>[g i g e v c }</p>	<p>214</p> <p>[a g o c a }</p>	<p>213</p> <p>[b i g e v }</p>
<p>226</p> <p>[g a e }</p>	<p>225</p> <p>[o k i l e }</p>	<p>224</p> <p>[o p i l e }</p>	<p>223</p> <p>[m v e z e c }</p>	<p>218</p> <p>[b i o e c }</p>
<p>233</p> <p>[m v e z e m }</p>	<p>232</p> <p>[a v e m }</p>	<p>231</p> <p>[m a e m }</p>	<p>222</p> <p>[f a k o }</p>	<p>227</p> <p>[f a e m }</p>

<p>250</p> <p>[оша]</p>	<p>251</p> <p>[ошес]</p>	<p>252</p> <p>[шмбардирке]</p>	<p>253</p> <p>[уые]</p>	<p>254</p> <p>[ушеле]</p>
<p>255</p> <p>[ешадан]</p>	<p>256</p> <p>[ешадлош]</p>	<p>257</p> <p>[ешкаван]</p>	<p>258</p> <p>[ешадок]</p>	<p>259</p> <p>[ешоак]</p>
<p>260</p> <p>[ешак]</p>	<p>261</p> <p>[ешокшо]</p>	<p>262</p> <p>[шведдобел]</p>	<p>263</p> <p>[шведделов]</p>	<p>264</p> <p>[шведдос]</p>

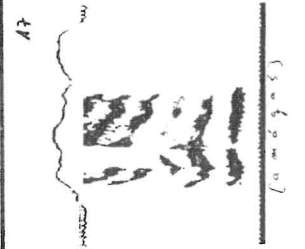

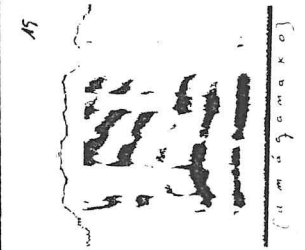
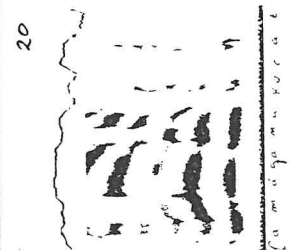

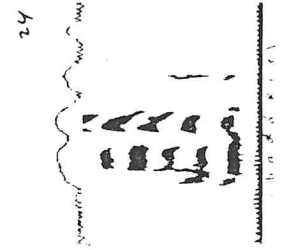

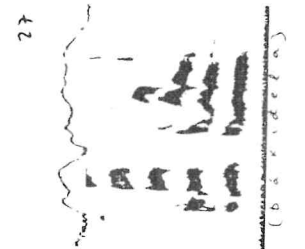
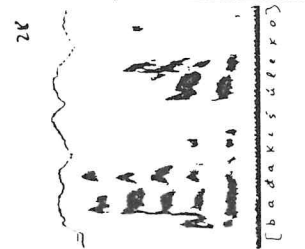
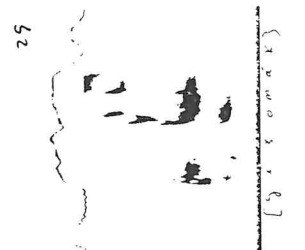
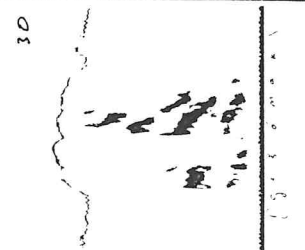
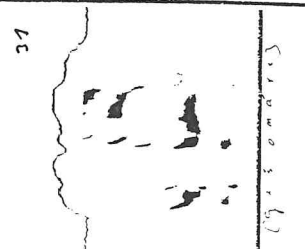
<p>238</p> <p>[e s s]</p>	<p>243</p> <p>[s o s s]</p>	<p>249</p> <p>[k o i p e s]</p>
<p>237</p> <p>[a c o]</p>	<p>242</p> <p>[u m e s u m e e]</p>	<p>248</p> <p>[k u e a r e c]</p>
<p>236</p> <p>[s e s o m a]</p>	<p>241</p> <p>[o s m]</p>	<p>242</p> <p>[s o i k e v a]</p>
<p>235</p> <p>[e s e v a]</p>	<p>240</p> <p>[o y a]</p>	<p>242</p> <p>[s o x o c e]</p>
<p>232</p> <p>[b x s o r c]</p>	<p>239</p> <p>[e o s]</p>	<p>244</p> <p>[o y e]</p>

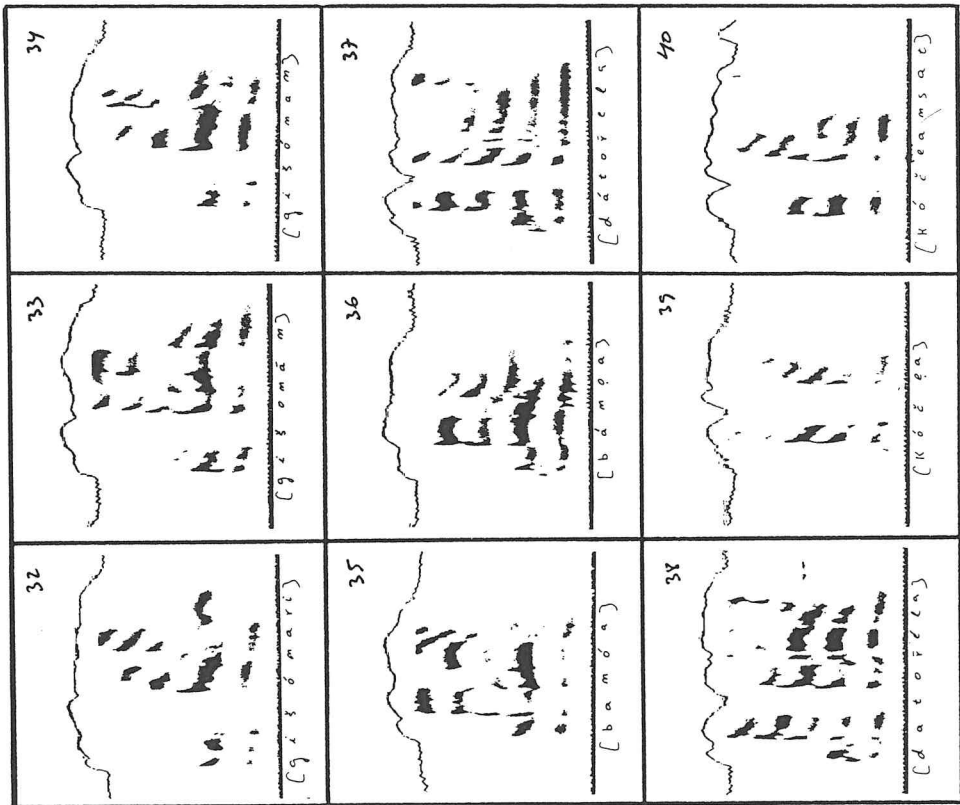
269		[i c e i g o v e c s]
274		[e z y a m]
268		[i c e z d e y u c s]
273		[e z a k e k]
267		[i c e i s a e e p a s]
272		[e z i a k e m]
266		[s e r e i m o a k}
271		[e z g a s e s}
265		[s e r e y a e o k}
270		[e s b e a r}
275		[b o i z a s o m}
278		[b o i z o s e m a}
277		[b o i z i d e e v}
276		[b a i z a y a}
275		[e t y o a m}

<p>280</p> <p>[g a z b a k o a]</p>	<p>281</p> <p>[g a z d u m e]</p>	<p>282</p> <p>[g a z g a r a v e]</p>	<p>283</p> <p>[z k e i g z i m e]</p>	<p>284</p> <p>[a z b a r v e]</p>
<p>285</p> <p>[a i z a m b a d e s]</p>	<p>286</p> <p>[a s g a m e a m]</p>	<p>287</p> <p>[e s i v e m]</p>	<p>288</p> <p>[s o s i k u b e e]</p>	<p>289</p> <p>[s o s a k u]</p>
<p>290</p> <p>[g a s z a v a]</p>	<p>291</p> <p>[b o z e e p u v]</p>	<p>292</p> <p>[a z e l s e s]</p>	<p>293</p> <p>[m e p a z a k e l l]</p>	<p>294</p> <p>[g a r e k i g u]</p>

295		[агарова]	297		[бапан]	298		[баттоу]	299		[бакдра]
300		[адамдан]	301		[саламдан]	302		[миполито]	303		[атаккисе]
304		[бапам]	305		[бекетам]	306		[акетилек]	307		[макул аялдан укочу]
308		[мисибас]	309		[микату]						

1		[Cama]
2		[Cama]
3		[Cama]
4		[Cama]
5		[Cama]
6		[Cama]
7		[Cama]
8		[Cama]
9		[Cama]
10		[Cama]
11		[Cama]
12		[Cama]
13		[Cama]
14		[Cama]
15		[Cama]

<p>17</p> <p>(10 m a g a s)</p>	<p>18</p> <p>(10 m a d j a m a)</p>	<p>19</p> <p>(10 m a g a m a k o)</p>	<p>20</p> <p>(10 m a g a m a r a s e)</p>	<p>21</p> <p>(10 m a k)</p>
<p>22</p> <p>(10 m a k a s)</p>	<p>23</p> <p>(10 m a e a e o s)</p>	<p>24</p> <p>(10 m a k e r i)</p>	<p>25</p> <p>(10 m a k i a)</p>	<p>26</p> <p>(10 m a k i g u l e)</p>
<p>27</p> <p>(10 m a d e l a)</p>	<p>28</p> <p>(10 m a k i s i l e k o)</p>	<p>29</p> <p>(10 m a m a k)</p>	<p>30</p> <p>(10 m a m a k)</p>	<p>31</p> <p>(10 m a m a r i)</p>

13. BIBLIOGRAFIA

- AKESOLO, L. ETA BESTE BATZUK, *Diccionario Retana de Autoridades del Euskera*, Bilbao, 1977.
- ALARCOS LLORACH, E., *Fonología española*, 4ª ed. Madrid, 1965.
- ALCINA, J. - BLECUA, J. M., *Gramática española*, Barcelona, 1975.
- ALONSO, A., «Consonantes de timbre sibilante en el dialecto vasco-baztanés», *III. Congreso de Estudios Vascos*. San Sebastián, 1923.
- ALTUBE, S., *El acento vasco*, Bermeo, 1932.
- *Erderismos*, (*Euskera*, X. urtea, I-IV zenbakia), 1929 (tirada aparte) Bermeo 1929.
- «Observaciones al tratado de Morfología vasca de R.M. de Azkue». Bermeo, 1934.
- ALZO, F. D., *Estudios sobre el euskera hablado*, S. Sebastián, 1961.
- ALLIERES, J., «Petit Atlas Linguistique basque-français 'Sacaze'», *Via Domitia* VII-VIII, 1961.
- AÑIBARRO, P., «Gramática Bascongada», in *ASJU*, 1970.
- ARANA, G. S., *Obras completas*, Buenos Aires, 1965.
- ARBELAIZ, J. J., «Las etimologías vascas en la obra de Luis Michelena». Tolosa, 1978.
- AREJITA, A., *Euskal joskera*, Durango, 1978.
- AXULAR, P., *Guero*, Burdeos 1643. Ed. L. Villasante, Jakin, Aranzazu, 1976.
- AZKUE, R. M., «Del acento tónico vasco en algunos de sus dialectos», in *Euskera* IV, 1930.
- *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbao, 1905-1906.
- «Fonética vasca», in *Primer Congreso de Estudios Vascos*, Bilbao, 1919.
- *Morfología vasca*, Bilbao, 1923.
- *Euskalerraren yakintza*, II. Madrid 1966.
- BARANDIARAN, J. M., *Obras completas*, L.G.E.V., Bilbao, 1972.
- *Guía para una encuesta etnográfica*. Ex. Dip. Alava. Vitoria, 1976.
- BASTERRECHEA, J., «Estudios sobre la entonación vasca en el habla de Guernica», in *FLV* 18, 1974; 19, 1975.
- «Hizkera soñua dala ta», in *FLV* 22, 1976.

- BELLO, A., *Gramática de la lengua castellana*, 7. ed. Buenos Aires, 1964.
- BENVENISTE, E., *Problèmes de linguistique générale*, I, París 1966; II, París 1974.
- BONAPARTE, L. L., «Carte de sept provinces basques montrant la delimitation actuelle de l'euskara et sa division en dialectes et variétés», Londres, 1871-2.
- CAMPION, A., *Gramática de los cuatro dialectos del euskara*, Tolosa, 1884.
- CHOMSKY, N., *Syntactic Structures*, Mouton The Hague, 1957.
- HALLE, «The Sound Pattern in English». Harper and Row. New York, 1968.
- DARRIGOL, P., *Dissertation critique et apologétique sur la langue basque*, Bayonne, 1827.
- DUBOIS, J., *Dictionnaire de Linguistique*, París, 1973.
- ECHAIDE, A., «Ordenación cartográfica de algunos datos del Erizkizundi Irukoitza», in *ASJU*, VIII, 1974.
- ETXEBARRIA, Juan Manuel, «Gorbea inguruko ipuin eta esaundak», *Etniker*, II-III-IV-V-VI-VII, 1976-85.
- «Zeberio Haraneko Euskararen Azterketa Etno-Linguistikoa». Zornotza. 1991. IBAIZABAL.^s
- ETXEBARRIA, José Mari, «Euskal dialektologiarako testo eta ariketak. Gazteiz, 1989.
- ECHENIQUE, M. T., *Historia Lingüística Vasco-Románica. Intento de Aproximación*, C.A.P. de Guipuzcoa, 1984.
- EUSKALTZAINDIA, *Euskal Gramatika: lehen urratsak*, I, 1985; II, 1987.
- *Euskal Aditz batua*. 1979.
- *Euskera: 1973-77*.
- «Bergarako Erabakiak: Deklinabidea», *Euskera*, 1979.
- FERGUSON, C., «Diglosia», in *Word*, 15, 1959.
- FILLMORE, C., «Hacia una teoría moderna de los casos» in H. CONTRERAS Compil. Madrid, 1974.
- FISHMAN, J. A., *Readings in the Sociology of Language*. 3 ed. The Hague, París, 1972.
- GAMINDE, I., «Butroiko euskara», in *FLV* 1982.
- GAVEL, H., «Éléments de Phonétique Basque», in *RIEV*, XII París, 1929.
- «Quelques observations sur le pasivité du verbe basque», in *RIEV*, XXI.
- *Grammaire basque*, Bayonne, 1929.
- GILI GAYA, S., *Elementos de Fonética general*, 5. ed. Madrid, 1971.
- *Curso superior de Sintaxis Española*, Barcelona, 1973.
- HALLE, M., «On the bases of Phonology» - «Phonology in Generative Grammar», in J. A. FOGOR - J. J. KATZ, *The Structure of language*. London, 1964.

- HERNANDEZ ALONSO, C., *Gramática Funcional del Español*, 1985.
- HJELMSLEV, L., *Essais linguistiques*, Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague. 1959.
- HOLMER, N. M., *El idioma vasco hablado*, in Estudio de Dialectología euskérica, SS. 1964.
- HOLMER, V. A., «Apuntes vizcaínos», in *ASJU*, III, 1968-69.
- IRAZOLA, J. M., *Aditz konparatua, Bizkaiera-Batua*. Durango, 1978.
- IRIGOYEN, A., «Curiosidades y observaciones sobre el vizcaino literario», in *Euskera*, III, 1958.
- «Bizkaiko aditzaren erabileraz oharrak», in *Euskera*, XXVIII, 1983.
- «Formas de nombres de localidades vizcainas», in *FLV* 2, 1972.
- IZAGIRRE, K., «Altsasuko euskeraren gai batzuk», in *ASJU*, 1967.
- «Ultzamako euskeraren gai batzuk», in *BRSVAP*, 1966.
- «El vocabulario vasco de Aranzazu-Oñate», in *ASJU*, 1970.
- JACOBSEN, W. H., «Nominative-Ergative Syncretism in Basque», in *ASJU*, VI, 1972.
- JAKOBSON, R., *Essais de linguistique générale*, I, Paris 1963; II, Paris, 1973.
- LABOV, W., *Sociolinguistic Patterns*, 1973. cit. s/trad. franc. de A. Kihm, *Sociolinguistique*, Paris 1976.
- LACOMBE, G., «Hugo Schuchardt et la Morphologie de la langue basque», in *RIEV*, XXVI.
- LAFFITE, P., *Grammaire basque (Navarro-Labourdin littéraire)*, Bayonne, 1944.
- LAFON, R., «Observations sur la place de l'accent» 1935. (*Mélanges Paul Laumonier*).
- «La lengua vasca» in *Enciclopedia lingüística hispánica* I, Madrid, 1960.
- *Le système du verbe basque au XVIe siècle*. Donostia, 1980 (1943).
- «Expression de l'auteur de l'action en basque», in *BSLP*, 55, 1960.
- LARDIZABAL, J., *Gramática vascongada*, SS., 1856.
- LARRAMENDI, M., *El imposible vencido.*, Salamanca 1729.
- *Diccionario trilingüe*. 1853.
- LARRASQUET, J., *Action de l'accent dans l'évolution des consonnes étudiée dans le Basque souletin*, Paris, 1928.
- LARRÉSORO, *Euskara batua zertan den*. Oñati 1974.
- *Sustrai bila*. Donostia, 1970.
- LASPIAUR, I., «Azentu diakritikoa Eibarko euskarán». *Euskera*, 1979.
- LAZARO CARRETER, F., *Diccionario de términos filológicos*. 2 ed. Madrid, 1962.
- LEKUONA, M., «Sistema conjugacional del verbo vasco», in *RIEV* XVI.
- LEWY, E., «Bosquejo de una sintaxis elemental» in *RSVAP*, II-III.

- LHANDE, P., *Dictionnaire basque-français et français-basque*. París, 1926.
- LIZARRAGA, J., *Doctrina Christianearen Catechima*. Pamplona, 1979.
- LOPEZ GARCIA, A., «Algunas concordancias gramaticales entre el castellano y euskera» in *F.H. in honorem Manuel Alvar*, II *Lingüística*, 1985.
- LOPEZ MENDIZABAL, I., *La lengua vasca*. Buenos Aires 1949.
- MALMBERG, B., *Manual of Phonetics*. Amsterdam, 1974 (1968).
- *La Phonetique*, 1954; 4. ed., París 1962.
- MANTEROLA, A., «Gorbea inguruko ipuin eta esaundak», in *Etniker*, II-III-IV; 1976-1979.
- MARTINET, A., *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*. Berna, 1955.
- *La description phonologique*. Droz, Genève, 1956.
- *Éléments de linguistique générale*. París 1960.
- *La linguistique synchronique*. París, 1965.
- «Le sujet comme fonction linguistique et l'analyse syntaxique du basque», in *BSLP*, 57, 1962.
- MEILLET, A., *Linguistique historique et linguistique générale*. París, 1965.
- MENENDEZ PIDAL, R., *Manual de Gramática Histórica Española*. 16. ed., 1980.
- *Orígenes del Español. Estado lingüístico de la península Ibérica hasta el siglo XI*. 9. ed. 1980.
- MITXELENA, K., «Euskaltzaindian sartzerakoan Ormaetxea jaunak egindako itzaldia eta Mitxelena jaunaren erantzuna 'Euskal azentuaz'», in *Euskera*, III, 1958.
- «A propos de l'accent basque», in *BSLP*, 53, 1957-58.
- «Las antiguas consonantes vascas», in *Estructuralismo e Historia I — Homenaje a A. Martinet*. Univ. de La Laguna, 1975.
- *Fonética Histórica Vasca*. San Sebastián, 1961.
- «De Fonética vasca — La distribución de las oclusivas aspiradas y no aspiradas», in *BRSVAP VII (3º)*, 1951.
- *Zenbait Hitzaldi*, Bilbo, 1972.
- «La lengua vasca» in *Guipuzcoa*, San Sebastián, 1969.
- *Lenguas y protolenguas*. Salamanca, 1963.
- *Lengua e Historia*. Paraninfo, Madrid, 1985.
- *Palabras y Textos*. E.H.U., Vitoria-Gasteiz, 1987.
- «A note on Old Labourdin Accentuation», in *ASJU*, VI, 1972.
- *Sobre el pasado de la lengua vasca*, San Sebastián, 1964.
- *Textos arcaicos vascos*. Madrid, 1962.
- «Acentuación Altonavarra», in *FLV*, 1976.
- «Galdegaia eta mintzagaia euskeraz», in *Euskal Linguistika eta Literatura: bide berriak*. Deustuko Unibertsitatea 1981.

- «Hitz maileguetaz» in *Euskera*, 28 (1), 1983.
- «Euskara eta euskararekiko ikerlanak (1700-1880)», in *IX Congreso de Estudios Vascos. Antecedentes próximos de la sociedad vasca actual. Siglos XVIII y XIX*, San Sebastián 1984.
- «Presentación de Ibon Sarasola», *Hautalanerako euskal hiztegia*, A-Aurten. Pasaia, 1984.
- MOUNIN, G., *Dictionnaire de la Linguistique*. París, 1974.
- MOUTARD, N., «Étude phonologique sur les dialectes basques» I-II-III, in *FLV*, 19, 1975; *FLV*, 20, 1975 eta *FLV*, 22, 1976.
- «Problèmes spécifiques de phonétique et de phonologie basques», in *Euskal Linguistika eta Literatura: bide berriak*. Deustuko Unibertsitatea, 1981.
- MUGIKA, P., *Diccionario castellano-vasco*. Bilbao 1965.
- *Diccionario vasco-castellano*. Bilbao, 1981.
- MUGIKA, J. A., *Perpaus bakunaren sintasia*. Bilbo, 1978.
- NAVARRO TOMAS, T., *Manual de pronunciación española*. 19. ed. Madrid, 1977.
- «Observaciones fonéticas sobre el vascuence de Guernica», in *III Congreso de Estudios Vascos*, San Sebastián, 1923.
- «Pronunciación guipuzcoana» in *Homenaje a Menéndez Pidal*, III, Madrid, 1925.
- «Sobre la entonación y el acento vasco» in *RIEV*, XVII, 1926.
- N'DIAYE, G., *Structure du dialecte basque de Maya*. The Hague. Paris, 1970.
- ORMAECHEA, N., «Acento vasco», in *RIEV*, IX, 1918.
- PRAI BARTOLOME S. T., *Icasiquizunac*. 1916.
- PUJANA, P., *Oletako euskal aditza*. 1976.
- QUILIS, A. - FERNANDEZ, J. A., *Curso de Fonética y Fonología española*. 6. ed., Madrid, 1972.
- *Fonética acústica de la lengua española*, Madrid, 1981.
- R.A.L.E., *Esbozo de una nueva Gramática de la lengua española*. Madrid, 1974.
- RIJK, R., DE, «Is Basque a S.O.V. language?», in *FLV* III, 1969.
- «Vowel interaction in Bizcayan Basque», in *FLV*, V, 1970.
- «Euskal Morfologiaren zenbait gorabehera» in *Euskal Linguistika eta Literatura: bide berriak*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 1981.
- ROLLO, W., *The basque dialect of Marquina*. Amsterdam, 1925.
- ROTAETXE, K., *Estudio estructural del euskera de Ondarroa*. Durango, 1978.
- «La morfología como método de análisis de una lengua aglutinante», in *Euskera*, XXVI, 1981.
- DONEUX, J., «Sur un point de morphologie nominal du basque», in *FLV*, IX, 1971.

- RUIZ DE OLAGUENAGA, J. I., *Atlas lingüístico vasco*. Gobierno Vasco, 1984.
- SALABURU, P., *Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia. Fonetika eta Fonologia*. Bilbo, 1984.
- *Ikaslearen esku-gramatika*. Arizkun, 1981.
- SAUSSURE, F., *Cours de Linguistique générale*. Publié par Ch. Bally et A. Sechehaye, Paris, 1969.
- TALDEAK: A. Arejita; J. Eguzkiza; J. M. Irazola; J. Uriarte, *Bizkaierazko idatzizko arauak, Deklinabidea eta Aditza*, Eusko Jaurlaritz, Gasteiz, 1983.
- A. Arejita; J. M. Etxebarria; J. M. Irazola; J. Uriarte, *Bizkaierazko Joskera*, Eusko Jaurlaritz, Gasteiz, 1989.
- TOVAR, A., *La lengua vasca*. 2. ed., San Sebastián, 1954.
- «El vizcaíno entre los dialectos vascos», in *El euskera y sus parientes*. Madrid, 1959.
- TXILLARDEGI, *Euskal azentuaz*. Elkar, Donostia, 1984.
- *Euskal Gramatika*. San Sebastián, 1978.
- *Euskal Fonologia*. San Sebastián, 1980.
- UBILLOS, J. A., *Christau doctriña berri-ecarlea*. 1785. J. OTAEGIk, aztertua: *FLV*, 1982.
- UHLENBECK, C. C., «La langue basque et la linguistique générale», in *Lingua* I, 1947.
- VAN EYS, W. S., *Étude sur l'origine et la formation des verbes auxiliaires basques*. Maisonneuve, Paris, 1875.
- VILLASANTE, L., *La declinación del vasco literario común*. Oñati, 1972.
- *Sintaxis de la Oración Compuesta*. Oñate, 1976.
- *Estudios de sintaxis vasca*. Aranzazu, 1978.
- *Sintaxis de la oración simple*. Oñate, 1980.
- VINSON, J., «Premier essai de Phonétique basque», in *Revue de Linguistique*, III, 1869; eta IV, 1870.
- YRIZAR, P. DE, «Los dialectos y variedades de la Lengua Vasca», in *RSVAP*. Separata, año XXIX, San Sebastián, 1973.
- «Contribución a la dialectología de la lengua vasca». San Sebastián, 1981.
- ZABALA, J. M., *El verbo regular vascongado del dialecto vizcaíno*. San Sebastián, 1848.
- ZAMARRIPA, P. DE, *Gramática vasca*. 6. ed., Bilbao, 1947.
- ZARATE, M., *Euskal deklinabidea*. Durango, 1975.
- *Influencias del vascuence en la lengua castellana*, L.G.E.V. Bilbao, 1976.
- *Ipuin antzeko alegi mingotsak*. Bilbao, 1975.
- ZUGAZAGA, L., *Morfojoskera*. (Apunte-liburua). Derioko U.E.I.

AURKIBIDEA

Irakurleari	7
Oharrak	9
Laburketak	9
0. Sarrera	11
1. Fonetika eta Fonologia	13
1.1. Fonologia. Definizioa	13
1.2. Fonetika. Definizioa	13
1.3. Fonema eta alofonoak	13
1.4. Fonemen egite fonetiko	14
1.5. Hotsak sortzeko faktoreak	14
1.6. Fonemen izatea	16
1.7. Rasgoak	16
2. Bokalismoa	17
2.1. Hellwag-en triangelu bokaliko teorikoa	17
2.2. Gaztelerako bokaleez	17
2.3. Latinetikako bilakaera	18
2.4. Euskerazko bokaleak	18
2.5. Zuberoako «ü»	19
2.6. Bokaleak eta euren alofonoak	19
2.6.1. /i/ Bokalea	19
2.6.2. /e/ Bokalea	20
2.6.3. /a/ Bokalea	21
2.6.4. /o/ Bokalea	22
2.6.5. /u/ Bokalea	23
3. Bokalismoa Laborategi fonetiko bidez	25
3.1. Sonograma bokalikoak	25
3.2. Formanteak	28
3.2.1. Metodo elektroakustikoak	28
3.3. Denpora eta frekuentzien taula	30
3.4. «Cartas de formantes»	33

3.5. Abiapuntua	34
3.6. Zeberio haraneko bokalismoa	35
3.6.1. Azterbidea	35
3.6.2. Berri-emailea	36
3.6.3. Laborategi fonetikoak	36
3.6.4. Grupo fonikoak	37
3.6.5. Bokaleen formanteak eta denpora	41
3.6.6. Zeberioko triangelu bokaliko akustikoa	48
3.6.7. Zeberioko bokaleak «cartas de formantes»ean	51
3.6.8. Zeberioko bokaleen denpora	55
3.6.9. Zeberioko triangelu bokaliko konparatua	55
3.6.9.1. Gaztelerarekin	55
3.6.9.2. Baztanerarekin	55
3.6.10. Bokaleen banan-banakoaz	57
3.7. Bokalismoa diakronian	59
3.8. «i/u» alternantzia	61
4. Diptongazioa	63
4.1. A. Meillet-en teoria	63
4.2. Euskarazko diptongoak	63
4.2.1. Beheranzkoak	63
4.2.2. Goranzkoak	64
4.2.3. Diptongo sekundarioak	64
4.2.4. Diptongoen desegiteaz	65
4.3. Zeberioko diptongazioa	66
4.3.1. Beheranzkoak	66
4.3.2. Goranzkoak	69
4.3.3. Diptongo «bereziak»	71
4.3.4. Diptongo desegiteaz	72
4.4. Bokaleak hiatuan	73
5. Kontsonantismoa	75
5.1. Ahoakunari begira	75
5.2. Ahots moldeari begira	75
5.3. Bokale kordei begira	76
5.4. Sudur zuloei begira	76
5.5. Euskal fonemen taula	77
5.6. Fonema-alofono konsonantikoak	78
5.6.1. Ezpainetakoak	78
5.6.2. Hortzartekoak	79

5.6.3. Hortzetakoak	79
5.6.4. Hobietakoak	80
5.6.4.1. Bizkar-hobietakoak	80
5.6.4.2. Goi-hobietakoak	81
5.6.5. Sabai-aurrekoak	83
5.6.6. Sabaikoak	84
5.6.7. Belokoak	86
5.6.8. Iparraldeari begira	87
5.6.9. Fonetikako taula	88
5.7. Abiapuntua: Zeberiko Kontsonantismoa	89
5.7.1. Ezpainetakoak	90
5.7.2. Ezpain-hortzetakoak	93
5.7.3. Hortzetakoak	93
5.7.4. Bizkar-hobietakoak	95
5.7.5. Goi-hobietakoak	96
5.7.6. Sabai-aurrekoak	100
5.7.7. Sabaikoak	101
5.7.8. Belokoak	104
5.7.9. «h» - aspirazioa	106
5.7.10. Taula fonetiko-fonologikoa	107
6. Transkripzio fonetikoa	109
6.1. Transkripzio mota ezberdinak	109
6.2. Testo literarioak transkribitzen	114
6.3. Abiapuntua: Euskera biziaren transkripzio-metodologia	116
6.3.1. «Zuka» tratamentuko transkripzioa	116
6.3.2. «Hitano» tratamentuaren transkripzioa	117
6.3.3. «Hitano»-Femeninoaren transkripzioa	118
6.3.4. Esaera, esamolde, hitz eta abarren transkripzioa	119
6.3.5. Morfo-joskeraren transkripzioa	120
6.3.6. Deklinabidea	121
6.3.7. Erakusleak	124
6.3.8. Aditza	129
6.3.9. Joskera	141
7. Kontsonante multzoen ahozkerak	149
7.1. Leherkari gorrak	150
7.2. Frikari-xistukariak	158
7.3. Afrikariak	161
7.4. Sudurkariak	163

7.5. Albokariak	164
7.6. Dardarkariak	165
7.7. Kontsonante bikoitzak	165
7.8. Idazkera ≠ Ahozkerak	169
8. Zeberrioko euskeraren azentoz	171
8.1. Zeberrioko bokaleen ahots-denpora	173
8.2. Zeberrioko azentu-entonazioa	174
8.3. Zeberrioko azentozaren progresio sintagmatikoa	179
8.4. Zeberrioko azentozaren fijazio paradigmaticoa	180
8.5. Azentoz rasgo bereiztzaile	181
8.6. Fonetikaren eragina azentozan	185
8.7. Azentoz lumeroetan	186
8.8. Azentoz hitz maileguetan	189
9. Grupo fonikoen laburketaz	191
9.1. «inbiu»	191
9.2. «ixu»	192
9.3. «itotzu»	192
9.4. «ingu»	193
9.5. «ekasu»	193
9.6. «se ingu»	193
9.7. «nibes»	194
9.8. «nipes»	194
9.9. «bitik»	194
9.10. Entzute «bereziak»	195
10. Ariketak	197
11. Etno-testuak	201
12. Sonogramak	223
13. Bibliografia orokorra	247

9 788486 833435

LABAYRU IKASTEGIA